

Domovinski rat na banovinskom području - velikosrpska agresija i zločini nad civilnim stanovništvom

Majdančić, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:407251>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Anita Majdančić

**DOMOVINSKI RAT NA BANOVINSKOM
PODRUČJU – VELIKOSRPSKA AGRESIJA I
ZLOČINI NAD CIVILNIM
STANOVNIŠTVOM**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

ANITA MAJDANČIĆ

**DOMOVINSKI RAT NA BANOVINSKOM
PODRUČJU – VELIKOSRPSKA AGRESIJA I
ZLOČINI NAD CIVILNIM
STANOVNIŠTVOM**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: doc. dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2022.

Domovinski rat na banovinskom području: velikosrpska agresija i zločini nad civilnim stanovništvom

Croatian War of Independence in Banovina Region: Greater – Serbian Aggression and Crimes Against Civilian Population

Sažetak

U uvodnom dijelu rada obrađuje se koncept velikosrpske politike kroz nekoliko različitih nacionalnih programa kako bi se lakše razumjelo kasnije političko djelovanje srpskih predstavnika vlasti. Nakon toga, rad donosi uvid u događaje koji su se odvijali neposredno prije i nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a koji su išli u prilog jačanju velikosrpske politike. Nastoji se prikazati kako su događaji poput prvih slobodnih izbora, Božićnog ustava i referendumu o suverenosti Republike Hrvatske utjecali na srpsko nezadovoljstvo i pogodovali širenju srpske pobune koja je kasnije prerasla u otvoreni rat. Ukratko se opisuje razdoblje tzv. *balvan revolucije* i ratno djelovanje JNA i snaga pobunjenih Srba tijekom 1991. godine. Drugi dio rada bavi se područjem Banovine. Piše se o osnivanju političkih stranaka na ovom prostoru, o širenju srpske pobune i o ratnom djelovanju na banovinskom bojištu tijekom 1991. godine. U samom fokusu ovog istraživačkog rada našli su se zločini počinjeni nad hrvatskim civilnim stanovništvom u selima i općinama Banovine. Na temelju nekoliko ključnih zločina nastoji se prikazati politika „etničkog čišćenja“ koju su pobunjeni Srbi provodili na cijelom teritoriju Republike Hrvatske. Spomenutoj tematici pristupa se i s kaznenopravnog aspekta te se pokušava otkriti jesu li odgovorni pojedinci bili kažnjeni za zločine koje su počinili.

Ključne riječi: velikosrpska politika, srpska pobuna, rat, Banovina, zločini nad civilima, politika „etničkog čišćenja“

Abstract

This paper introduces the concept of Greater Serbian politics through several different national programs in order to make it easier for everyone to understand later events that had occurred. After that, the paper brings insight into the events that took place immediately before and after the breakup of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which were working in favour of strengthening the Greater Serbian policy. The paper tries to show how certain events influenced Serbian dissatisfaction and how they resulted in spread of Serbian rebellion. Also, the paper briefly describes the period of so-called „Balvan revolution“ and the war activities of JNA alongside with local Serbs in Banovina during 1991. The second part of the paper deals entirely with the area of Banovina. It describes establishment of political parties in this area, spread of Serbian rebellion and war activities on the Banovina battlefield during 1991. The main focus of this research paper were the crimes committed against the Croatian civilian population in Banovina. By describing some of the most significant crimes against Croatian civilians the paper tries to present the policy of „ethnic cleansing“ that the local Serbs carried out in Banovina and throughout the entire territory of Croatia.

Keywords: Greater Serbian policy, Serbian rebellion, war in Banovina, crimes against civilians, policy of „ethnic cleansing“

Sadržaj

1. UVOD	1
2. Velikosrpska ideologija i ideja stvaranja „velike Srbije“	2
2.1. Početak velikosrpske politike	2
2.2. Velikosrpski projekti u 20. stoljeću	4
2.3. Memorandum SANU i vrhunac velikosrpske politike	7
3. Raspad Jugoslavije i početak rata u Hrvatskoj	9
3.1. Kraj “hrvatske šutnje“ i prvi višestranački izbori	11
3.2. Srpska pobuna u Hrvatskoj – “Balvan revolucija“	12
3.3. “Božićni Ustav“ i nove velikosrpske odluke	16
3.4. Početak sukoba – 1991. godina	19
4. Rat na Banovini – Agresija JNA i srpske vojske	24
4.1. Pobjeda višestranačja i početak demokratizacije	25
4.2. Početak srpske pobune na Banovini	27
4.3. Banovinsko bojište – ratna 1991. godina	30
4.3.1. Dvor na Uni i Hrvatska Kostajnica	31
4.3.2. Glina	33
4.3.3. Borbe na širem području Petrinje	33
4.3.4. Borbe na Kupi	36
5. Zločini nad civilima	38
5.1. Operacija “Žaoka“	38
5.2. Naselja Zrinske gore	40
5.3. Pokolj u Graboštanima, Stublju i Majuru	42
5.4. Zločini u okolici Gline	43
5.5. Zločin u Petrinji – obitelj Kozbašić	45
5.6. Kostrići i Baćin	46
6. Pitanje odgovornosti za zločine	49
7. ZAKLJUČAK	57
8. BIBLIOGRAFIJA	59

1. UVOD

Domovinski rat obilježio je hrvatsku povijest 20. stoljeća, ali i lokalnu povijest određenih dijelova Hrvatske. Jedno od glavnih žarišta velikosrpske pobune bio je Grad Petrinja, odnosno šire područje Banovine. Ovaj diplomski rad prikazivati će tijek ratnih operacija na području Banovine, stavljajući pritom naglasak na ratne zločine koje su pobunjeni Srbi počinili za vrijeme okupacije. Cilj ovog rada je rasvijetliti događaje koji su se odvijali na području Banovine tijekom 1991. i ponuditi pritom jasnu sliku velikosrpske agresije. Kako bi se otkrio pravi karakter agresora, obrađivat će se zločini nad civilnim stanovništvom koje su počinili pobunjeni Srbi i JNA. Radom će se nastojati ukazati da je srpska strana, na osnovama velikosrpske politike, progonila, mučila i ubijala hrvatsko civilno stanovništvo kršeći time temeljna ljudska i međunarodna prava. Zločinima počinjenima prema civilnom stanovništvu Srbi su zapravo “čistili” prostor od Hrvata i ostavljali mjesto za samo jedan narod, odnosno željeli su stvoriti etnički čist teritorij i ostvariti san o “Velikoj Srbiji”. Dugogodišnja mržnja i kampanja protiv hrvatskog naroda u Domovinskom ratu doživjela je svoj vrhunac. Prilikom istraživanja temi će se pristupiti i s kaznenopravnog aspekta. Pritom će se nastojati dati odgovor na pitanje o odgovornosti za zločine, tj. pokušat će se otkriti jesu li odgovorni pojedinci bili kažnjeni.

Prilikom pisanja rada korišten je širok raspon literature i izvora u kojima je obrađena spomenuta tematika. Danas raspoložemo brojnim monografijama, memoarskim knjigama, člancima i dokumentima koji opisuju i istražuju razdoblje Domovinskog rata. Kada se govori o velikosrpskoj politici i nacionalnim programima važno je istaknuti knjigu Ljubomira Antića pod nazivom “Velikosrpski nacionalni programi: ishodišta i posljedice”. Teme srpske pobune i Domovinskog rata bile su široko rasprostranjena u hrvatskim povijesnim krugovima, a prilikom pisanja rada korištena je većina raspoložive literature. Riječ je prvenstveno o knjigama Davora Marijana, *Hrvatska 1989.-1992. – rađanje države, Domovinski rat i Slom Titove armije*. Osim Marijana važno je spomenuti još i knjigu Zdenka Radelića *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat* te knjigu Nikice Barića *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.* Drugi dio rada opisuje tijek rata na banovinskom području. U tim opisima korištena je relevantna literatura usmjerena na područje Banovine. Glavni dio rada bavi se ratnim zločinima nad civilnim stanovništvom. Osnovni podaci o tome doneseni su na temelju arhivskih izvora i svjedočanstava različitih osoba.

Sam rad podijeljen je u sedam cjelina. Namjera prvog dijela rada je dati kontekst velikosrpske politike u vidu nacionalnih programa 19. i 20. stoljeća kako bi se lakše shvatilo

srpsko djelovanje u vremenu Domovinskog rata. Ovaj uvodni dio također će iznijeti ključne uzroke koji su doveli do raspada Socijalističke Jugoslavije i opisati stvaranje novih političkih stranaka. Pristupit će se i problemu Srba u Hrvatskoj, odnosno početku srpskog nezadovoljstva koje je s vremenom preraslo u pobunu i rat protiv Hrvatske. Drugi dio rada usmjeriti će se na područje Banovine i na početak rata na ovom prostoru. Nastojat će se prikazati kako je proces demokratizacije na Banovini utjecao na nezadovoljstvo domaćih Srba, a zatim rezultirao otvorenom agresijom JNA i pobunjenih Srba na ovo područje. Glavni dio rada bavit će se istraživanjem zločina nad civilnim stanovništvom i pitanjem odgovornosti za počinjene zločine.

2. Velikosrpska ideologija i ideja stvaranja „Velike Srbije“

Ratni događaji koji su se odvijali na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine devedesetih godina 20. stoljeća nastali su kao rezultat dugogodišnje politike srpske države koja je od svojih početaka zagovarala ideju teritorijalnog širenja i stvaranja “Velike Srbije“. Netrpeljivost srbijanske političke elite prema Hrvatima, ali i drugim nesrpskim narodima, otvoreno je iskazivana kroz razne političke i nacionalne programe čiji su akteri već tada iznosili sazrele stavove ekstremne velikosrpske politike. Raspad Socijalističke Jugoslavije Srbi su dočekali relativno spremni, nastavljajući i provodeći u plan politiku zagovaranu desetljećima ranije. Upravo zbog toga, razdoblje Domovinskoga rata gotovo je nemoguće promatrati izolirano, bez širega objašnjenja velikosrpske politike.

2.1. Početak velikosrpske politike

Stjecanjem autonomije srpske države započelo je razdoblje nacionalnog okupljanja srpskog naroda. Ljubomir Antić smatra da je jedan od bitnijih uvjeta prilikom izrade nacionalnog programa obrazovati “nosivi“ sloj ili skupinu u društvu, među kojima onda sazrijeva projekcija zajedničke budućnosti.¹ Srbija je uvjet za takav oblik nacionalne integracije dobila 30-ih godina 19. stoljeća kada se oslobodila turske vlasti i stekla prve elemente samostalnoga političkog života i djelovanja.

Prvi sveobuhvatni politički program velikosrpske politike prikazao je Ilija Garašanin u djelu “Načertanije“ 1844. godine.² Djelo je nastalo u sklopu planova za preuređenje jugoistočne Europe u razdoblju slabljenja vojnoga i političkoga utjecaja Osmanskog carstva. Glavni cilj programa bila je obnova srpskog carstva na podlozi srpskog državnog i povijesnog prava te

¹ ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi: ishodišta i posljedice*, 23.

² Garašaninovo djelo nije bilo originalni rad, već plagijat *Plana za slavensku politiku Srbije* kojeg je za potrebe poljske emigracije izradio Čeh Franjo Zach. “Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793-1993“, 274.

srednjovjekovne srpske tradicije. Prema *Načertanju* Srbija se ne bi trebala ograničiti na sadašnje granice, već bi trebala sebi priljubiti sve srpske narode koji ju okružuju.³ Takva nova moderna srpska država ne bi podržavala pluralnost, odnosno u njoj bi bilo mjesta samo za jedan, srpski narod. Plan za teritorijalnu ekspanziju uključivao je prostor Bosne i Hercegovine, Crne Gore i sjeverne Albanije.⁴ Hrvatska je bila isključena iz prvoga plana velikosrpskog teritorijalnog širenja, no samo do sljedeće etape. Posljednja etapa trebala je biti uspostavljena napadom na područja današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine nakon čega bi zapadna granica Srbije bila na crti Virovitica – Karlovac – Karlobag.⁵

Osim Garašanina, velikosrpsku politiku njegovao je i Vuk Stefanović Karadžić, ali na polju jezika, književnosti, povijesti i kulture. Njegov spis “Srbi svi i svuda” objavljen je u zborniku radova “Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona” i smatra se najpoznatijim spisom srpske nacionalne ideologije 19. stoljeća. Karadžić je već u samom naslovu članka “Srbi svi i svuda” dao naslutiti koja je njegova temeljna odrednica. Riječ je o negiranju prava na nacionalnu pripadnost Hrvatima, Muslimanima, Crnogorcima, i to u skladu s pretpostavkom da je jezik glavni kriterij za nacionalno opredjeljenje. Ukratko, svi koji su pričali štokavskim narječjem smatrali su se dijelom srpske nacionalnosti. Karadžićeva vizija “Velike Srbije” uključivala je Srbe triju različitih “zakona”: grčkog, rimskog i islamskog, odnosno pravoslavne, katoličke i islamske vjere.⁶ Osim Srba koji su živjeli u Srbiji, Karadžić je namjeravao okupiti etničku zajednicu od pet milijuna ljudi koji bi se deklarirali kao Srbi i koji bi činili srpski etnos. Srpsko narodno ime i srpski jezik kao zajedničko etničko određenje za sve pripadnike prvog, drugog i trećeg “zakona” bili su glavna obilježja cijelog projekta. Ovo je bio svojevrsan početak srpskog etnonacionalizma koji će u razdoblju koje će uslijediti pokazati svoj pravi karakter i imati destruktivne posljedice.

Nakon prvoga velikoga zastoja ekspanzionističke politike, Srbija je stjecanjem statusa Kraljevine 1882. započela s jačom provedbom prethodno spomenutih ciljeva. Europska previranja i politička situacija u susjedstvu bili su razlozi novog nacionalnog buđenja. Glavni nositelj nove nacionalne svijesti bila je *Ujedinjena srpska omladina* osnovana u Novom Sadu 1866., koja je za cilj imala povezati rasute Srbe u jedinstvenu naciju s maticom u Kneževini

³ VALENTIĆ, Mirko. *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.: Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, 30.

⁴ ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi: ishodišta i posljedice*, 103.

⁵ ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi*, 106.

⁶ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 24.

Srbiji.⁷ Tih godina označena je velika prekretnica u velikosrpskoj politici u smislu teritorijalnog širenja, kada glavni pravac teritorijalnih pretenzija postaje zapad. Zapadne zemlje spominju se i u trećem velikosrpskom projektu *Etnografska karta srpskih zemalja*, a označene su kao isključiva područja “srpskih pretenzija”.⁸ Ovaj projekt godinama je bio aktualna tema o kojoj je pisao i *Srbobran*, list Srpske samostalne stranke koji je izlazio u Zagrebu. Težište djelatnosti lista bila je “srpska misao”, odnosno misao o ujedinjenju cjelokupnog srpskog naroda.⁹ Na temelju načela srpske radikalne studentske omladine “tuđe nećemo svoje nedamo” *Srbobran* je godinama nastojao dokazati kako su određena područja Kraljevine Hrvatske isključivo dio “srpskih zemalja”.¹⁰

Nacionalni programi Karadžića i Garašanina, kao i između ostalih i drugi velikosrpski projekti doživjeli su procvat u 19. stoljeću. Snovi o “Velikoj Srbiji” doživjeli su svoj vrhunac u 20. stoljeću s tragičnim epilogom u vidu velikosrpske agresije na Hrvatsku, a zatim i na Bosnu i Hercegovinu.

2.2. Velikosrpski projekti u 20. stoljeću

Srpski list *Srbobran* nastavio je djelovati na početku 20. stoljeća, još više ističući političke ciljeve i planove srpskog naroda. Kako bi mobilizirao Srbe na akciju *Srbobran* je uporno naglašavao tezu o ugroženosti srpskog naroda i pozivao narod na zajedničku akciju. Tako je 1902. godine objavljen članak Nikole Stojanovića pod nazivom “Srbi i Hrvati” koji je bio izrazito antihrvatskog karaktera i koji je pozivao Srbe na zajedničko djelovanje protiv Hrvata.¹¹ Negativan stav srpske političke elite prema Hrvatima povlačio se dugo kroz povijest, a jedino rješenje i osnovni preduvjet za slogu ova dva naroda bilo je da se Hrvati podrede svim zahtjevima koje je Srbija od njih zahtijevala. Za Hrvate se govorilo da su “licemjerni jezuiti, sluge Vatikana i svakog bjelosvjetskog silnika, rastrovani zapadnom truleži, ljudi bijedne i sluganske naravi, ali koji znaju zauzeti pozu velike gospode samo zato što veliku gospodu služe i dvore.”¹² Hrvatima se u članku najprije osporavao status naroda, a zatim se najavljevalo

⁷ Ta nova generacija srpskog naroda bila je pod snažnim utjecajem romantičarske književnosti i nacionalnih mitova koji su slavili junake Kosovske bitke i poraz Srbije s Turcima 1389. kada je pokopana srpska srednjovjekovna država. *Isto*, 33.

⁸ Zemlje “srpskih pretenzija” na zapadu prostiru se od Drine i Boke na Jadranu pa preko hrvatskih jadranskih luka i otoka do rijeke Raše u Istri; zatim prate zapadno područje Hrvatske do Varaždina na sjeveru, a sjevernom obalom Drave nova granična crta izbija na Baranju, Pečuh i Tisu, uzimajući cijelu Bačku i Banat i završava na Vršcu i Dunavu. *Isto*, 39.

⁹ ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi*, 123.

¹⁰ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 40.

¹¹ *Isto*, 40.

¹² ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi*, 130.

njihovo postupno nestajanje. Stojanović je pisao: “Hrvati niti imaju posebnog jezika, niti zajednice običaja, ni čvrstoga jedinstva života, ni, što je glavno, svesti o međusobnoj pripadnosti i s toga ne mogu biti posebna narodnost.”¹³ Govoreći o moći i sposobnosti Hrvata ocijenio je da su oni idealni za ropstvo i da mogu postati samo sluge ponosnoga i jakoga naroda (srpskog naroda op.a.). Uspoređujući Hrvate i Srbe, Stojanović nailazi na duboke razlike koje Hrvate stavljaju u inferioran položaj i onemogućavaju im šansu za opstankom. O obračunu dva naroda u članku je pisalo: “Ta se borba mora voditi do istrage naše ili vaše. Jedna stranka mora podleći. Da će to biti Hrvati, garantuje nam njihova manjina, geografski položaj, okolnost, što žive svuda pomešani sa Srbima i proces opšte evolucije, po kome ideja Srpstva znači napredak.”¹⁴ Ideja posrbljivanja Hrvata koju je u svom programskom djelu zastupao Ilija Garašanin spomenutim Stojanovićevim tekstom zamijenjena je potpunim nestankom hrvatskog naroda.

Prvi svjetski rat označio je novu etapu u rješavanju srpskog nacionalnog pitanja, odnosno velikosrpskih teritorijalnih aspiracija. U tom kontekstu spominje se memorandum “Savremeno srpsko nacionalno pitanje” Ljubomira Stojanovića i Aleksandra Belića namijenjen Carskoj Rusiji. Naime, tadašnja srpska vlada odlučila je poslati svoje intelektualce u Petrograd kako bi uvjerali Ruse u potrebu objedinjavanja cijelog južnoslavenskog prostora u jednu državu. Glavni predmet razgovora bio je ogroman teritorij nastanjen Srbima od Jadranskog mora do Karpata.¹⁵ Kada su govorili o hrvatskom teritoriju srpski intelektualci isticali su da je od “starog” stanovništva Slavonije, Hrvatske i Dalmacije ostalo tako malo stanovništva da se ono gotovo gubilo u masi novih srpskih doseljenika.¹⁶ Pod krinkom jugoslavenstva srpski političari i intelektualci prikrivali su velikosrpske planove nastojeći s vremenom ostvariti glavni cilj svoje politike – stvaranje “Velike Srbije”.

Uspostava Banovine Hrvatske 1939. izazvala je novo buđenje srpskog nacionalizma i rezultirala ponovnim procvatom velikosrpstva. Srbi su se pobunili protiv nacionalnog prava hrvatskog naroda za stvaranje vlastite zemlje te su osnovali pokret simboličkog imena “Srbi na okup”.¹⁷ Pod izlikom navodne ugroženosti srpskih interesa pokret je zagovarao stvaranje “Srpske krajine” kao posebne teritorijalne oblasti koja bi obuhvaćala kotareve Savske i Vrbaske

¹³ Isto, 131.

¹⁴ ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi*, 133; VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 40-41.

¹⁵ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 42.

¹⁶ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 42; ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi*, 146.

¹⁷ Valentić, *Rat protiv Hrvatske*, 48.

banovine.¹⁸ Cilj pokreta bio je odcijepiti pojedine kotareve i pripojiti ih srpskom teritoriju čime bi se onemogućilo povezivanje Banovine Hrvatske u jednu teritorijalnu cjelinu.

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata došlo je do stvaranja novih projekata unutar velikosrpskih političkih krugova. Veliku ulogu u ovom razdoblju imao je četnički pokret koji je zastupao tezu o nužnosti preuređenja južnoslavenskog prostora nakon rata. Jedan od članova četničke organizacije Stevan Moljević sastavio je u lipnju 1941. elaborat *Homogena Srbija*, projekt o teritorijalnom širenju i etničkom čišćenju nesrpskog stanovništva. U njemu je pozivao na ponovnu uspostavu države Srbije, nestale uspostavom monarhističke Jugoslavije 1918. godine. Vodeći se po misli “tamo gdje ima Srba – tamo je Srbija“ Moljević je smatrao kako veći dijelovi hrvatskog područja trebaju postati sastavni dio nove Srbije.¹⁹ Zapadna granica takve nove Srbije išla bi približno crtom Virovitica – Karlovac – Karlobag. Pojam “homogen“ odnosio se na nacionalni sastav stanovništva, odnosno težilo se stvaranju etnički čiste Srbije. Nakon što bi se uspostavila granica, na zaposjednutom teritoriju provela bi se kampanja protiv Hrvata i drugih nesrpskih naroda kako bi “Velika Srbija“ postala homogena država naseljena samo Srbima. O postupcima prema Hrvatima Moljević detaljnije govori u pismu Dragiši Vasiću u kojem navodi: “Što se tiče našeg unutrašnjeg pitanja, razgraničenja s Hrvatima, tu držimo da treba odmah, čim se ukaže prilika, prikupiti sve snage i stvoriti svršen čin: a) zaposesti na karti označenu teritoriju, b) očistiti ga pre nego se iko pribere.“²⁰ U skladu s Moljevićevom idejom, tijekom razdoblja Drugoga svjetskoga rata, većina četničkih postrojbi koje su djelovale na području BiH i Hrvatske počinile su veći broj masovnih ratnih zločina nad nesrpskim stanovništvom. Draža Mihailović, jedan od glavnih vođa četničkog pokreta, u nekoliko je navrata jasno iskazivao svoje namjere prema Hrvatima. Tijekom sastanka s Josipom Brozom Titom u rujnu 1941. nedvosmisleno je izjavio da “Hrvati, muslimani i svi ostali moraju biti najstrože kažnjeni i poslije izvjesne odmazde potpuno podčinjeni Srbima.“²¹ Nadalje, u programskom dokumentu “Instrukcije“ namijenjenom zapovjednicima četničkih odreda u Crnoj Gori propagirao je stvaranje zasebne srpske jedinice (“Velike Srbije“ op.a.) koja će imati zajedničku granicu sa Slovenijom i koja će biti naseljena samo sa Srbima.²² Upravo su 1941. Srbi koristili kako bi opravdavali svoje sadašnje, ali i buduće postupke prema hrvatskom

¹⁸ Pokret je najviše uzeo maha u kotarevima Bosanske Posavine i Srijema te u kninskom i vukovarskom kotaru. ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi*, 184; VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 48.

¹⁹ Dalmaciju do Novigradskog mora i Masleničkog tjesnaca, najveći dio Like, Kordun, Baniju, cijeli Srijem i gotovo dvije trećine Slavonije. VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 53.

²⁰ ANTIĆ, *Velikosrpski nacionalni programi*, 205.

²¹ LOZO, *Ideologija i propaganda velikosrpskog genocida nad Hrvatima*, 343.

²² *Isto*, 346.

narodu. Zbog ustrojavanja Nezavisne Države Hrvatske i međusobnih sukoba tijekom Drugog svjetskog rata, Hrvati su bili etiketirani kao ustaše te ih se optuživalo za genocidnost i rasizam. Nakon završetka rata, hrvatskom narodu nametala se krivnja za određene događaje tijekom postojanja NDH. Istodobno, ratni zločini i masovni pokolji počinjeni od strane četničkih i partizanskih postrojbi u cijelosti su većim dijelom relativizirani i opravdani.

2.3. Memorandum SANU i vrhunac velikosrpske politike

Nakon dugogodišnje stanke i zajedničkog suživota s ostalim narodima u razdoblju druge, socijalističke Jugoslavije, velikosrpska politika ponovno se aktivirala 80-ih godina 20. stoljeća. U razdoblju socijalističke Jugoslavije, politička i kulturna srbijanska elita nije zanemarila postojanje koncepta velikosrpske politike, koju prema svemu sudeći nikad nisu odbacili. Toga su bili svjesni i jugoslavenski komunisti, koji su srpski hegemonizam smatrali jednom od glavnih prijetnji opstanka Jugoslavije. Sredinom 80-ih godina u Srbiji je pokrenut dvostruki proces: demokratizacija i sustavni napadi na ustavna rješenja. Na temelju demokratskog iskoraka prema slobodnom izražavanju različitih mišljenja dovodio se u pitanje komunizam te se zahtijevala reorganizacija Srbije i Jugoslavije.²³ Tražila se i revizija jugoslavenskoga ustava iz 1974. koji je davao veći suverenitet republikama i autonomnim pokrajinama. Isticano je da se u Jugoslaviji stvaraju male nacionalne države, dok se u svijetu na prvo mjesto stavljaju prava građana.²⁴ Promjenu ustava iz 1974. Srbija je pokušala ostvariti 1977. kada je Radna skupina Predsjedništva Socijalističke Republike (dalje: SR) Srbije izradila *Plavu knjigu* kojom se analizirao ustavni položaj SR Srbije. Postavljeno je pitanje “da li i srpski narod, ravnopravno sa drugim narodima Jugoslavije ostvaruje svoje istorijsko pravo na nacionalnu državu u okviru jugoslavenske federacije.”²⁵ Analiza je kasnije povučena, a novi pokušaj Srbije da riješi nacionalno pitanje omogućili su nemiri kosovskih Albanaca 1981. godine. Potonji nemiri bili su povod tadašnjem srpskom komunističkom rukovodstvu da u proljeće 1981. pokrene inicijativu za ograničavanje autonomija pokrajina.

U sklopu rješavanja nacionalnog pitanja aktivirala se i Srpska akademija nauka i umetnosti (dalje: SANU) koja je sastavila opsežnu studiju za raspravu o političkom i gospodarskom stanju u Jugoslaviji. Postojeće srpsko nezadovoljstvo Jugoslavijom definirano je u tzv. *Memorandumu SANU* čiji su dijelovi 24. i 25. rujna 1986. objavljeni u beogradskim *Večernjim novostima*.²⁶

²³ RADELIC, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 66.; RADELIC, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 548.

²⁴ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.): hrvatski pogled*, 391.

²⁵ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 77.

²⁶ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990-1995.*, 27.

Memorandum se sastojao od dva dijela: u prvom se govorilo o krizi jugoslavenske privrede i društva, a u drugom o položaju Srbije i srpskog naroda u Jugoslaviji. Srbi su smatrali da je komunistička vladavina pod Titovim vodstvom nanijela njihovom narodu veliku štetu i stavila ga u neravnopravan položaj s drugim narodima, prvenstveno Slovencima, Hrvatima i kosovskim Albancima. Prema *Memorandumu* Srbi su nakon rata trpjeli gospodarsku i političku diskriminaciju jer su ih jugoslavenski komunisti tretirali kao naciju centralista i ugnjetača.²⁷ Ustav iz 1974. dao je široku autonomiju pokrajinama što je dodatno povećalo nezadovoljstvo Srba. Upravo iz tog razloga *Memorandum* je pozivao Srbe da podrže postojeću inicijativu revizije ustava kako bi se autonomne pokrajine vratile pod vlast Srbije. Što se tiče položaja Srba u Hrvatskoj u *Memorandumu* je napisano da su hrvatske vlasti zatirale nacionalni i kulturni identitet srpskog naroda provodeći njegovu sustavnu asimilaciju.²⁸ Srbi su često govorili o vlastitoj ugroženosti, žalili se kako su narod drugog reda i da se cijeli svijet urotio protiv njih. Nastupajući s izjavama poput "Srbin je kriv što je živ" izgrađivan je narativ žrtve koji je kao takav prenošen široj populaciji. Tvrdnjom da u Jugoslaviji postoje organizirane antisrpske snage i da su ugroženi sloboda i ravnopravnost srpskog naroda postavili su daljnji smjer velikosrpske politike. Tekst *Memoranduma* na kraju je istaknuo osnovni cilj srpskog naroda i dva puta prema ostvarenju tog cilja. Prvi put je previđao uspostavu jedinstvene Srbije koja će se nametnuti Jugoslaviji i upravljati njome, dok je drugi težio integraciji cjelokupnog srpskog naroda u Jugoslaviji bez obzira na republičke granice.²⁹ Drugi prijedlog o integraciji srpskog naroda bez obzira na granice prerasti će 90-ih godina u otvorenu velikosrpsku agresiju na Hrvatsku. Shodno navedenom, *Memorandumom* je poslije nepunih pola stoljeća ponovno oživljen srpski hegemonizam i želja za "Velikom Srbijom".

Iako je tadašnji republički komunistički vrh SR Srbije osudio *Memorandum* kao nacionalistički tekst koji teži razbijanju Jugoslavije, on je svoj legitimitet dobio dolaskom Slobodana Miloševića na vlast u rujnu 1987. godine. Milošević je zamijenio Ivana Stambolića na mjestu predsjednika Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije čime je preuzeo ulogu vodeće političke osobe u Srbiji.³⁰ Pobjedom Miloševićeve struje u Srbiji su prestali napadi na *Memorandum*. Miloševićevi "mitinzi istine" i prosvjedi u sklopu "antibirokratske revolucije"

²⁷ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 550.

²⁸ Dokaz za ovu tvrdnju Srbi su vidjeli u smanjenju broja srpskog stanovništva u Hrvatskoj: "Lika, Kordun i Banija ostali su najnerazvijenija područja u Hrvatskoj, što je silno potaklo emigraciju Srba u Srbiju, kao i seobe u druge krajeve Hrvatske, gde su Srbi, kao došljačka, manjinska i društveno inferiorna grupa, veoma podložni asimilaciji." BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990-1995.*, 27.-38.

²⁹ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 550; VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 61.

³⁰ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 81.

poslužili su mu da okupi srpski narod i dobije njihovu podršku za daljnje političke akcije. Nakon što je uspio u svom naumu da sruši vladajuća rukovodstva u Vojvodini i Crnoj Gori te ukine njihovu autonomiju, Milošević je krenuo u obračun s vodstvom Kosova. Velikosrpska politika pooštrila je otpor Albanaca i radikalizirala njihova stajališta, odnosno sve glasnije zahtjeve za stvaranje republike. Vrhunac antibirokratske revolucije i probuđenog srpskog nacionalizma dogodio se na Gazimestanu na Kosovu 1989. prilikom velike nacionalne proslave 600-te godišnjice Kosovske bitke. Tom prilikom Milošević se u govoru dotaknuo srpske politike za koju je tvrdio da je bila sklona “kompromisima na štetu srpskog naroda“, upozorivši da se Srbija nalazi pred sudbonosnim bitkama.³¹ Bila je to uvertira u sve agresivniju politiku Slobodana Miloševića i svojevrsna najava budućih ratnih događaja u slučaju neprihvatanja srbijanskih zahtjeva za promjenom odnosa u Jugoslaviji. U sklopu realizacije velikosrpskih projekata *Memorandum SANU* je na Kosovu i Gazimestanu dobio svog mitskog junaka koji je došao ostvariti san o životu svih Srba u jednoj državi.

3. Raspad Jugoslavije i početak rata u Hrvatskoj

Krajem 80-ih godina 20. stoljeća rasli su nezadovoljstvo i nestabilnost u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (dalje: SFRJ). Jačanje demokracije unutar republika označilo je odmak od strogog državnog centralizma, što je omogućilo samostalni razvoj republičkih država i njihovih nacionalnih ekonomija. Decentralizacija i umnožavanje centara moći doveli su do sve češćih konflikata unutar društva, ali i unutar pojedinih republika. Državu je potresala višestruka kriza koja je najavljivala njezin skori kraj.

Smrt Josipa Broza Tita u svibnju 1980. dodatno je povećala već napetu situaciju u SFRJ koja se u to vrijeme borila s rastućom gospodarskom krizom. Nakon 1980. sve je više do izražaja dolazila nedjelotvornost i pretjerana birokratiziranost gospodarskog sustava i državne uprave.³² Najjasniji pokazatelji ozbiljne ekonomske krize bili su porast nezaposlenosti, inflacija i veliki inozemni dugovi koji su vodili državu u bankrot. U vremenskom razmaku od deset godina, dug se sa 1,2 milijarde dolara u 1971. popeo na više od 20 milijardi dolara u 1980. godini.³³ Osim dugova došlo je i do rasta cijena, pada uvoza, nestašice hrane i struje, ali i do uvođenja raznih restrikcija koje su trebale izvući državu iz krize. Izlaz iz krize pokušao se ostvariti uvođenjem fonda za nerazvijene države, u kojem su najviše doprinosile Hrvatska i

³¹ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.): hrvatski pogled*, 405.

³² BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990-1995.*, 25.

³³ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 493.

Slovenija kao dvije najrazvijenije zemlje izdvajajući oko 60 % vlastitih sredstava.³⁴ Unatoč tome, razlika u razvijenosti bila je nepremostiva, a pad životnog standarda i dalje postojan. Stoga nije iznenađujuće da je u rujnu 1987. Predsjedništvo SFRJ u osvrtu na postojeću političko – sigurnosnu situaciju u zemlji zaključilo kako “Dugotrajna ekonomska kriza, posebno pad životnog standarda, zaoštavanje političkih i međunacionalnih odnosa, nedovoljna efikasnost, pa i nemoć organizovanih socijalističkih snaga da rešavaju otvorene probleme društveno-ekonomskog i političkog života izazivaju kod radnih ljudi i građana sve dublje nezadovoljstvo i osećanje besperspektivnosti.”³⁵ S rastom krize uočile su se jasne socijalne razlike među ljudima, ali i među republikama koje su se međusobno počele optuživati za eksploataciju. Srbijansko političko vodstvo bilo je najglasnije u svojim optužbama, a glavni krivci bili su im Hrvati i Slovenci, što se jasno dalo iščitati iz *Memoranduma SANU*. Aktualno stanje dodatno je otežavala neprestana smjena vodstva, porast neodgovornosti i nemogućnost dogovora oko jedinstvenog ekonomskog programa. Reforme Milke Planinc, Branka Mikulića i Ante Markovića nisu uspjele riješiti gospodarske probleme, kao ni one političke i nacionalne koji su postajali sve glasniji. U takvom političkom ozračju od 20. do 22. siječnja 1990. održao se 14. izvanredni kongres Saveza Komunista Jugoslavije (dalje: SKJ). Tijekom rada kongresa raspravljalo se o budućnosti države, odnosno o nužnosti preuređenja Jugoslavije. Delegati republika imali su oprečna mišljenja oko ključnih problema, a sve je kulminiralo kada su slovenska, a nakon nje i hrvatska delegacija napustile Kongres.³⁶ Raspad Saveza komunista Jugoslavije na 14. izvanrednom kongresu u siječnju 1990. označio je početak demokratizacije na ovim prostorima.

Stanje u Hrvatskoj u razdoblju do 1989. bilo je mirno, obilježeno politikom “hrvatske šutnje“. Propalo Hrvatsko proljeće i 1971. doveli su do svojevrsnog *statusa quo* u političkom životu, ali i do institucionalnoga i političkoga nasilja usmjerenoga prema hrvatskom nacionalnom identitetu. Tijekom burnih godina gospodarske krize Hrvatska je bila na margini političkih događaja predvođena političkom elitom koja se nije trudila imati jasno političko stajalište. Hrvatsko državno-partijsko rukovodstvo nije znalo odgovoriti na rastući val srpskog nacionalizma koji je dolaskom Slobodana Miloševića na čelu srbijanskih komunista sve više prijetio.

³⁴ *Isto*, 493.

³⁵ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 47.

³⁶ Savezi komunista Slovenije i Hrvatske tražili su postupnu transformaciju SKJ u savez republičkih partija, dok se SK Srbije zalagao za obnovu jedinstvenog SKJ na temeljima lenjinističko-boljševičke partije, odnosno zalagali su se za još čvršću federaciju. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.): hrvatski pogled*, 407.

3.1. Kraj “hrvatske šutnje“ i prvi višestranački izbori

Kada je Slobodan Milošević krenuo u završni udar na autonomije pokrajina, nastojao je velikosrpsku politiku prenijeti u Hrvatsku putem “mitinga istine“. Grad u kojem je postupno rastao srpski nacionalizam i koji je postao uporište velikosrpstva u Hrvatskoj bio je Knin.³⁷ “Događanje“ Srba u Hrvatskoj započelo je u prvim mjesecima 1989. u obliku prosvjeda i demonstracija protiv postojećeg stanja i lošeg položaja Srba u državi.³⁸ Prosvjednici su podržali Srbe u obračunu s kosovskim Albancima, osudili su napade na Miloševića te su zatražili smjenu općinskog rukovodstva. Osim na prosvjedima, nacionalistički istupi obilježili su proslavu 600. obljetnice kosovske bitke koja se održala u selu Kosovo kraj Knina tijekom 8. i 9. srpnja 1989. godine. Tom su prilikom okupljeni izvikivali parolu “Ovo je Srbija“ čime su najavili sve agresivniju velikosrpsku politiku.

Prvi znak da je “hrvatskoj šutnji“ došao kraj bila je pojava novih organiziranih političkih opcija u državi, odnosno pojava višestranačja. Na javnu scenu ponovno su se vraćali političari čija je karijera bila prekinuta slomom Hrvatskog proljeća. No, čovjek koji je obilježio ovo razdoblje bio je dr. Franjo Tuđman. Nakon izlaska iz političke tamnice okupio je preživjele sudionike ugašenog pokreta i 17. lipnja 1989. osnovao Hrvatsku demokratsku zajednicu (dalje HDZ).³⁹ Osim HDZ-a, osnivale su se i druge stranke, a do 9. travnja u Republičkom sekretarijatu za upravu i pravosuđe registrirane su ukupno 33 stranke.⁴⁰ One su osnivane prvenstveno u Zagrebu i većim gradovima Hrvatske. U srpskim krugovima osnutak HDZ-a ocijenjen je kao “revitalizirani masovni pokret, partikularizam i hrvatski nacionalizam“ koji “nije donio ništa dobro niti svome narodu, niti Srbima u Hrvatskoj, niti Jugoslaviji.⁴¹ Političari unutar HDZ-a nisu odgovarali na srpske provokacije, već su 24. i 25. veljače 1990. održali Prvi opći sabor u Zagrebu na kojem su predstavili program stranke. Među važnijim sastavnicama programa našle su se one na pravo hrvatskog naroda na samoopredjeljenje i državnu suverenost, na državne simbole i vlastito ime neovisno o “socijalističkom“ predznaku, te pravo na novi ustav.⁴² S tako formuliranim programom HDZ je ušao u prve višestranačke izbore nastojeći riješiti državnopravno pitanje.

³⁷ Iz povijesne perspektive Knin je bio najjače uporište srpskog nacionalizma u Dalmaciji, a u Kraljevini Jugoslaviji i Drugom svjetskom ratu središte četničkog pokreta u Hrvatskoj. MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992. : rađanje države*, 456.

³⁸ *Isto*, 143.

³⁹ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 70.-71.

⁴⁰ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*,

⁴¹ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države.*, 163.

⁴² VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 71.

U Hrvatskoj su izbori održani tijekom travnja i svibnja 1990., a na njima je pobijedio upravo HDZ predvođen Franjom Tuđmanom. Na izborima je sudjelovao veliki broj stranaka, a među najjačima su bile HDZ na čelu s Franjom Tuđmanom, Savez Komunističke Hrvatske – Stranka demokratskih promjena predvođena Ivicom Račanom i Hrvatska socijalno-liberalna stranka predvođena Slavkom Goldsteinom i Draženom Budišom. U izbornom nadmetanju HDZ je dobio najveći broj mandata i izbornu pravo da sastavi prvu demokratsku Vladu Hrvatske. Pobjedom HDZ-a na izborima i konstituiranjem Hrvatskog sabora 30. svibnja 1990. otvorena je nova stranica suvremene hrvatske povijesti.

3.2. Srpska pobuna u Hrvatskoj – “Balvan revolucija“

Pobjedom HDZ-a na izborima i konstituiranjem Hrvatskog sabora sve je više rasla napetost i negativno raspoloženje kod srpskih političkih predstavnika u Hrvatskoj. Srbi u Hrvatskoj počeli su sve češće iznositi zahtjeve za autonomijom, pozivali su na svoja prava i isticali svoju ugroženost. Glavnu ulogu u tome su imali srbijanski i jugoslavenski mediji koji su o Srbima u Hrvatskoj stvorili sliku naroda kojima su ugrožena sva elementarna prava. Neprestano su se spominjali ustaški zločini nad Srbima tijekom Drugog svjetskog rata kako bi se potencirao strah hrvatskih Srba i njihovo neprijateljstvo prema Hrvatima. Manipuliranjem broja stradalih Srba mediji su nastojali izazvati kod srpskog naroda iracionalni strah od ponovne uspostave neovisne hrvatske države i ponavljanja zločina.⁴³ Drugi poticaji za pobunu bili su vezani uz izbornu pobjedu HDZ-a i demokratske promjene koje su uslijedile u Hrvatskoj. Glavna namjera pobunjeničkih vođa bila je uvjeriti srpski narod da HDZ, Franjo Tuđman i Hrvatski sabor oduzimaju Srbima u Hrvatskoj pravo da zajedno s Hrvatima budu državotvorni narod.⁴⁴ Srbi su težili da suverenitet Republike Hrvatske treba podjednako pripadati i njima i Hrvatima, odnosno da se političke odluke ne mogu donositi mimo njihova znanja i pristanka. Hrvatska je bila nacionalna država u kojoj su Hrvati činili apsolutnu većinu, a Srbi su zajedno s ostalim manjinama uživali sva nacionalna i ljudska prava, što je naposljetku bilo potvrđeno hrvatskim ustavom iz prosinca 1990. godine. Takvo stanje Srbima nije odgovaralo jer se kosilo s njihovom velikosrpskom politikom i pravom na odcjepljenje, odnosno komadanje hrvatskog teritorija. Iz razgovora jednog od vođa pobunjenih Srba Jovana Raškovića s Franjom Tuđmanom u srpnju 1990. mogle su se iščitati prave namjere Srbije u narednim mjesecima. U ime srpskih pobunjenika Rašković je postavio dva uvjeta za smirivanje pobune. Prvi je bio osnivanje posebne nove pokrajine u Hrvatskoj za sve Srbe, a drugi “da Hrvatski sabor u svom novom

⁴³ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 75.

⁴⁴ *Isto*, 78.

Ustavu prizna suverenitet srpskog naroda“.⁴⁵ Rješavanje nesuglasica između Srba u Hrvatskoj i novih hrvatskih vlasti najmanje je bilo pitanje njihova međusobnog dijaloga. Franjo Tuđman u nekoliko je navrata predlagao rješavanje situacije razgovorom, ali srpska strana nije pristajala na nikakva kompromisna rješenja. Milošević i njegovi suradnici imali su planove za novonastalo stanje, a velikosrpska politika ulazila je u novu fazu djelovanja.

Pojavom višestranačja i organiziranjem stranaka u Hrvatskoj, došlo je i do osnivanja stranaka sa srpskim nacionalnim predznakom. U Kninu je tako tijekom 17. veljače 1990. osnovana Srpska demokratska stranka (dalje: SDS) pod vodstvom Jovana Raškovića.⁴⁶ Programski se zalagala za višestranačje i federalno ustrojstvo Jugoslavije, a primarno je djelovala u smjeru poboljšanja položaja Srba u Hrvatskoj. Program SDS-a smatrao je da je postojeći teritorijalni ustroj Hrvatske na općine i regije nepovoljan za srpsko stanovništvo i da šteti očuvanju srpskog identiteta. Od prvog dana svog postojanja SDS je pokrenuo borbu za novu podjelu Hrvatske, podjelu na regije i općine “koja će primjerenije odražavati nacionalnu strukturu područja na kojem živi srpski narod“.⁴⁷ Time se najavljivalo stvaranje autonomnog srpskog teritorija u Hrvatskoj, odnosno izdvajanje dijela teritorija iz sastava Hrvatske.

Na sastanku najviših dužnosnika Srbije, održanom 26. ožujka 1990. doneseni su zaključci vezani za srpsku politiku u idućem razdoblju. Budući da je postalo sigurno da će se Jugoslavija raspasti, postavila se nužnost organiziranja nove granice srpskog nacionalnog prostora, uz naglasak da je “bitka oko teritorije bez krvi teško zamisliva“.⁴⁸ Milošević je imao nekoliko saveznika u borbi protiv Hrvatske, a jedan od njih bila je i moćna Jugoslavenska narodna armija (dalje: JNA). Pobjeda Tuđmana i HDZ-a radikalizirala je neprijateljstvo JNA koja je na sve načine nastojala ukloniti novoizabranu vlast u Hrvatskoj. Za JNA HDZ je bio stranka sljedbenica mračnih razdoblja hrvatske povijesti 20. stoljeća, ustaštva, ali i Hrvatskog proljeća.⁴⁹ Nedugo nakon pobjede HDZ-a na izborima u svibnju 1990., Predsjednik Predsjedništva SFRJ Borislav Jović i JNA izveli su u Hrvatskoj “tihi“ državni udar oduzimanjem oružja hrvatske Teritorijalne obrane (dalje: TO). Isti postupak proveden je i u ostalim republikama, s time da je u Srbiji i Crnoj Gori razoružanje bilo fiktivno. Ovaj događaj imao je političku pozadinu o kojoj je svjedočio i sam Borislav Jović u zabilješci od 17. svibnja: “Praktički smo ih razoružali. Formalno, ovo je uradio načelnik Generalštaba, ali faktički po

⁴⁵ *Isto*, 80.

⁴⁶ RADELIC, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 198.

⁴⁷ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 83.

⁴⁸ RADELIC, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 200.

⁴⁹ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 221.

našem nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagovali, ali nemaju kud. (...) Nećemo dozvoliti da oružje Teritorijalne odbrane zloupotrebe u eventualnim sukobima ili za nasilno otcepljenje.“⁵⁰ Razoružavanje hrvatske TO-e i suradnja Miloševića i JNA dodatno su olakšali izbijanje i širenje srpske pobune u Hrvatskoj.

Sljedeći korak velikosrpskih krugova bilo je prekrajanje Hrvatske i organiziranje zajednica srpskih općina. Na inicijativu Milana Babića 27. lipnja 1990. donesena je Odluka o osnivanju i konstituiranju Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like sa sjedištem u Kninu.⁵¹ Ovaj događaj označio je početak realizacije zadnjeg velikosrpskog projekta u vidu komadanja hrvatskog teritorija i stvaranja “srpske države“ u Hrvatskoj. Unatoč jasno vidljivim namjerama, Milan Babić odbijao je optužbe da radi na stvaranju “srpske države“ u Hrvatskoj, te je govorio kako se radi o “reakciji“ Srba na “kroatocentrizam i torturu“ hrvatskih vlasti koji su željeli hrvatske Srbe svesti na položaj nacionalne manjine brisanjem odredbe Ustava SR Hrvatske.⁵² Do prosinca 1990. Zajednici su pristupile općine Donji Lapac, Gračac, Obrovac, Dvor, Vojnić, Glina, Benkovac i Hrvatska Kostajnica.⁵³ Od druge polovice 1990. SDS je nastojao proširiti svoje djelovanje na druge dijelove Hrvatske i homogenizirati što veći broj Srba u borbi protiv postojeće izabrane hrvatske vlasti.

Sabor SR Hrvatske 25. srpnja 1990. donio je ustavne amandmane na postojeći Ustav iz 1974., kojima je SR Hrvatska preimenovana u Republiku Hrvatsku. Amandmanima na Ustav SR Hrvatske sustav se odrekao socijalističkog nazivlja i njegove upravne terminologije.⁵⁴ Spomenute promjene, kao i najava novog hrvatskog ustava, bila je za Srbe u Kninu još jedan povod za iskazivanje nezadovoljstva. Usporedno s donošenjem amandmana u Srbu je istog dana održan Srpski sabor na kojem se raspravljalo o ustavnom položaju srpskog naroda u Hrvatskoj. Tom prilikom potaknuto je osnivanje Srpskog nacionalnog vijeća (dalje: SNV) i plebiscitarno je prihvaćena *Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda*.⁵⁵ *Deklaracija* je sročena kao ucjena i temeljila se na shvaćanju da svaki narod ima pravo na samoopredjeljenje i odcjepljenje. Pozivajući se na Ustav SR Hrvatske, *Deklaracija* je željela zaštititi nacionalnu suverenost i slobodu srpskog naroda koji živi “na istorijskim teritorijama objedinjenim

⁵⁰ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 449.

⁵¹ RADELIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 202.; VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 85.

⁵² Po Ustavu iz 1974. Hrvatska je bila “nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država narodnosti koje u njoj žive“. Ta definicija podijeljenog suvereniteta služila je Srbima kao izgovor za neprijateljsko djelovanje. MARIJAN, *Domovinski rat*, 21.; RADELIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 203.

⁵³ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 227.

⁵⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 20.

⁵⁵ RADELIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 204.

današnjim granicama SR Hrvatske“.⁵⁶ Po njoj su Srbi u Hrvatskoj kao narod imali pravo na suverenost i da se zajedno ili neovisno o Hrvatima odluče za federativno ili konfederativno uređenje Jugoslavije.⁵⁷ Konačan cilj hrvatskih Srba nije bila želja za poboljšanjem njihova položaja u Hrvatskoj, nego odvajanje dijelova hrvatskog teritorija i njihovo pripajanje budućoj jugoslavenskoj državi pod srpskom dominacijom. U posljednjoj odluci Srpskog sabora proglašene su ništavnim sve ustavne promjene i odluke Hrvatskog sabora jer su negirale suverenitet srpskog naroda i umanjivale njegovo autonomno pravo.⁵⁸ Srbi nisu prihvaćali prava koja im je nova hrvatska vlast garantirala, već su svaku novu odluku Hrvatskog sabora iskorištavali kao povod za građanski neposluš koji je s vremenom eskalirao u oružanu pobunu i nasilje.

Na osnivačkoj sjednici SNV-a 31. srpnja 1990. u potpunosti su odbačeni doneseni amandmani na hrvatski Ustav i novi simboli Republike Hrvatske. Pritom je donesena odluka o raspisivanju referenduma o autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj, koji se trebao održati između 19. kolovoza i 2. rujna 1990. godine. Uoči najavljenog referenduma o srpskoj autonomiji predsjednik RH Franjo Tuđman pozvao je Srbe u Hrvatskoj “da na demokratski način riješe sve pretpostavke mirnoga suživota s Hrvatima“ uz naglasak da će Hrvatska Srbima “osigurati sva građanska i nacionalna prava koja se mogu osigurati u bilo kojoj slobodnoj demokratskoj zajednici“.⁵⁹ Srbi nisu bili zainteresirani za sporazumno rješavanje problema, već su održavanje referenduma vidjeli kao sljedeći korak u realizaciji velikosrpskih planova. Pobunjenička delegacija na čelu s predsjednikom Milanom Babićem 13. kolovoza boravila je u Beogradu kod predsjednika Predsjedništva SFRJ Borislava Jovića kako bi raspravljala o ugroženosti “elementarne sigurnosti“ srpskog naroda u Hrvatskoj.⁶⁰ Tom je prilikom zatražena zaštita saveznih vlasti uz obrazloženje da je Srbima ugrožena sigurnost i da su prisiljeni na danonoćne straže. Organiziranje srpskih straža na području Knina pravdalo se strahom od novih hrvatskih vlasti koje se uspoređivalo s ustašama. Tako su se širile glasine da “ustaške vlasti vrše pritisak na Srbe, da su iz zatvora pušteni zatvorenici koji bi po naredbi napali Srbe, kriminalci spremni za odmazdu prema srpskom življu“.⁶¹ Pojava naoružanih građana srpske narodnosti uoči održavanja nelegalnog “referenduma o srpskoj autonomiji“ navela je Ministarstvo

⁵⁶ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 72.

⁵⁷ U slučaju federativnog uređenja Jugoslavije, srpski narod bi imao pravo na jezičnu, kulturnu i prosvjetnu autonomiju, dok bi konfederativna varijanta donijela srpskom narodu pravo na političku teritorijalnu autonomiju. MARIJAN, *Domovinski rat*, 22; VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 87; MARIJAN, *Hrvatska 1989-1992.*, 249.

⁵⁸ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 88.

⁵⁹ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, 38.-39.

⁶⁰ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 89.

⁶¹ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 457.

unutarnjih poslova RH (dalje: MUP) da preuzme oružje rezervnoga sastava MUP-a u policijskim postajama u Dalmaciji i Lici.⁶² Povlačenje oružja pogoršalo je već napetu situaciju i označilo početak srpske pobune koja je obilježila kolovoz 1990. godine. Akcija povlačenja oružja dovela je do masovnog okupljanja srpskog stanovništva koje je organiziralo naoružane straže blokirajući kamenjem, balvanima i vozilima glavne prometnice koje su povezivale kontinentalnu Hrvatsku s Dalmacijom.⁶³ Zbog blokiranja prometnica drvećem ovi događaji prozvani su balvan – revolucijom. U trenutku kada su se policajci srpske nacionalnosti pridružili protestu srpskog stanovništva i odbili izvršiti zapovijed MUP-a, u Knin je poslana policijska pomoć iz Zagreba s namjerom da se ponovno osigura ustavno-pravni poredak.⁶⁴ Srpsko stanovništvo spriječilo je napredovanje hrvatske policije, a pomogla im je i JNA koja se prvi put otvoreno stavila na stranu srpskih pobunjenika. Mirnodopski razmještaj JNA, posebice 9. Kninskog korpusa JNA u sjevernoj Dalmaciji, omogućio je pobunjenicima da šire pobunu i na druge dijelove Hrvatske.⁶⁵ Upravo zbog umiješanosti JNA Hrvatska nije mogla reagirati na potreban način i zaustaviti daljnje širenje pobune. Blokadam prometnica i medijskom propagandom politički predstavnici Srba u Hrvatskoj uspjeli su organizirati održavanje referenduma o autonomiji. Na temelju rezultata referenduma SNV je 30. rujna 1990. proglasio srpsku autonomiju “na etničkim i istorijskim teritorijama“ na kojima živi srpski narod, a koje se nalaze unutar “sadašnjih granica Republike Hrvatske kao federalne jedinice SFRJ.”⁶⁶ Proglašenje srpske autonomije bilo je uvertira u stvaranje srpskih autonomnih oblasti u Hrvatskoj.

3.3. “Božićni Ustav“ i nove velikosrpske odluke

Donošenje ustavnih amandmana nije bilo djelotvorno u smislu poboljšanja društvenog i političkog života, već je samo potaknulo novo nezadovoljstvo srpskog naroda. Zato su hrvatske vlasti 25. srpnja donijele odluku o donošenju novog hrvatskog Ustava.⁶⁷ Najava promjene hrvatskog Ustava izazvala je ponovno neslaganje pobunjenih Srba koji su odbacili definiciju Hrvatske kao nacionalne države hrvatskog naroda i drugih naroda i manjina koji u njoj žive. Predstavnici SNV-a tražili su poseban položaj srpskog stanovništva, te su zahtijevali da u

⁶² NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, 40.

⁶³ RADELIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 207.

⁶⁴ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 90.

⁶⁵ MARIJAN, *Domovinski rat*, 69.

⁶⁶ Srbi su iznijeli podatak da je referendumu pristupila 756 781 osoba i da se 99, 96 % izjasnilo za srpsku autonomiju. Ovdje je vjerojatno bila riječ o djelomičnoj manipulaciji brojevima, kojom se htjela dobiti plebiscitarna potvrda za daljnje političko djelovanje. Radelić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 209-210.

⁶⁷ *Isto*, 210.

novom hrvatskom Ustavu moraju dobiti svoj “pravni izraz”.⁶⁸ U takvom neprijateljskom i napetom ozračju Hrvatski sabor je 22. prosinca 1990. donio odluku o proglašenju novog Ustava Republike Hrvatske. Njime je Hrvatska definirana kao jedinstvena i nedjeljiva demokratska država u kojoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih država.⁶⁹ Pripadnicima naroda i manjina jamčila se ravnopravnost s Hrvatima i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim načelima Ujedinjenih naroda i zemalja slobodnog svijeta. Srpska strana oštro je osudila proglašenje Ustava smatrajući da je njegovim donošenjem Srbima u Hrvatskoj oduzet status konstitutivnog naroda i da su sada postali građani drugog reda.⁷⁰ Iako je Hrvatska Božićnim ustavom bila jasnije definirana kao nacionalna država hrvatskog naroda, ne može se govoriti da Srbi više nisu bili ravnopravni s ostalim hrvatskim građanima, ni da su im bila oduzeta prava koja su dijelili sa svim drugim građanima. Unatoč tome, novi hrvatski Ustav postao je još jedan razlog koji je doprinio daljnjem zaoštavanju odnosa i širenju oružane pobune dijela Srba u Hrvatskoj.

Sljedeći korak pobunjenih Srba bilo je osnivanje srpskih autonomnih oblasti na teritoriju Hrvatske. Nakon što je 19. prosinca 1990. usvojen prijedlog Statuta Srpske autonomne oblasti Krajine (dalje: SAO Krajina), ona je službeno proglašena 21. prosinca u Kninu.⁷¹ Takozvana “SAO Krajina” je prijedlogom Statuta bila definirana kao teritorijalna autonomija u sklopu RH i federativne Jugoslavije, s glavnim gradom Kninom. Trebale su je činiti općine Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like te općine i naselja s većinskim srpskim stanovništvom u ostatku Hrvatske, kada o tome donesu odluku. Tako je uz osnivanje SAO Krajine početkom 1991. došlo do osnivanja druge dvije “Srpske autonomne oblasti”, SAO Zapadne Slavonije i SAO Istočne Slavonije, Zapadnog Srijema i Baranje.⁷² Proces osnivanja srpskih autonomnih oblasti na teritoriju Hrvatske bio je u potpunosti nelegalan. Započeo je u razdoblju u kojem je Hrvatska još bila dijelom SFRJ, a po jugoslavenskom Ustavu iz 1974. “teritorij republike ne može se mijenjati bez pristanka republike, odnosno “granica između republika može se mijenjati samo na osnovi njihova sporazuma.”⁷³ Srbi su svoje postupke opravdavali na temelju ugroženog položaja svojega naroda, a zapravo su nastojali ostvariti san o životu svih Srba u

⁶⁸ Budući da se srpski narod u Hrvatskoj “plebiscitom” izjasnio za suverenost i autonomiju, predloženo je da novi Ustav definira da u “Republici Hrvatskoj postoje autonomne pokrajine kao oblici teritorijalne autonomije ili kao oblici kulturne autonomije.” BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 88.

⁶⁹ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 180.

⁷⁰ NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, 46.

⁷¹ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 94; RADELIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 213.

⁷² VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 92.

⁷³ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 108.

jednoj državi. Organiziranjem autonomnih oblasti dijelovi srpskog naroda prisvojili su pravo na samoodređenje, odnosno počeli su se ponašati kao konstitutivan narod.

Dok je srbijansko vodstvo vršilo sve veći pritisak na Hrvatsku i poticalo pobunu hrvatskih Srba, Hrvatski sabor je 21. veljače 1991. usvojio rezoluciju o prihvaćanju postupka za razdruživanje od SFRJ i mogućeg udruživanja u savez suverenih republika.⁷⁴ Odgovor sa srpske strane nije trebalo dugo čekati, a prvi su reagirali srpski pobunjenici u Istočnoj Slavoniji. U skladu s tim, Nacionalno vijeće srpskog naroda Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema proglasilo je *Deklaraciju o suverenoj autonomiji srpskog naroda*.⁷⁵ *Deklaracijom* se nastojalo pokazati da Srbi u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu imaju pravo na odcjepljenje i pristupanje matičnoj državi srpskog naroda. Dva dana nakon donošenja *Deklaracije*, SNV i Izvršno vijeće SAO Krajine donijeli su *Rezoluciju o razdruživanju Republike Hrvatske i SAO Krajine*. Pobunjeni Srbi *Rezolucijom* su podsjetili hrvatsku vlast da je srpski narod u Hrvatskoj na “svom istorijskom i etničkom teritoriju“ utemeljio SAO Krajinu i proglasio “teritorijalno-političku“ autonomiju.⁷⁶ Srbi su govorili kako očekuju mirno i demokratsko razdruživanje srpskog i hrvatskog naroda, odnosno Republike Hrvatske i SAO Krajine.

Usporedno sa spomenutim događajima u Beogradu su se vodili tajni pregovori između vodećih političara Srbije i generala JNA, Veljka Kadijevića. Prema zapisima Borislava Jovića, general Kadijević ga je 25. veljače 1991. izvijestio o tajnim zaključcima vojnog vrha JNA o vojnom udaru na Hrvatsku u cilju rušenja izabrane hrvatske vlasti na čelu s Tuđmanom.⁷⁷ JNA je svoju buduću potporu pobunjenim Srbima pokazala još na samom početku pobune u kolovozu 1990., a u narednim mjesecima podrška srpskim krugovima dodatno je jačala. U scenariju vojnog udara JNA i Srbije na Hrvatsku, Armija je predlagala “institucionalno i politički jačati Srpsku krajinu i podržavati njeno izdvajanje od Hrvatske (ne javno nego faktički)“.⁷⁸ Pobunjeni Srbi u Hrvatskoj tako su postali glavni saveznici JNA u njezinom planu vojnog udara na Hrvatsku. Prva polovica 1991. otvorila je novu etapu napetosti između hrvatskih vlasti, JNA i srpskih pobunjenika koja će u narednim danima dovesti do prvih oružanih sukoba i do rata u Hrvatskoj.

⁷⁴ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 103; RADELIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 215.

⁷⁵ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske*, 103.

⁷⁶ *Isto*, 104.

⁷⁷ *Isto*, 104.

⁷⁸ *Isto*, 105.

3.4. Početak sukoba – 1991. godina

Razoružavanje TO u svibnju 1990. imalo je za posljedicu manjak oružja kojeg su hrvatske vlasti morale nabavljati od onih koji su joj ga željeli prodati. Nakon neuspjelog pokušaja traženja oružja od JNA, Hrvatskoj je preostala opcija nabave na ilegalan način. Dovoz oružja u Hrvatsku, uz mnoge druge, organizirao je ministar obrane Martin Špegelj koji se zbog nelegalnog naoružavanja kasnije našao na udaru JNA. U kupnji oružja od drugih dobavljača Hrvatska je ostvarila uspjeh te je u rujnu i listopadu 1990. dogovoreno i nabavljeno oko 10 000 automatskih pušaka sa streljivom iz Republike Mađarske.⁷⁹ Informacije o ilegalnoj nabavi oružja stigle su do službe sigurnosti JNA, koja je ubrzo nakon toga najavila razoružanje svih “paravojnih“ skupina. Za to vrijeme uz znanje JNA nastavljeno je naoružavanje pobunjenih hrvatskih Srba. Na temelju informacije o neovlaštenom ustrojavanju oružanih paravojnih postrojbi Predsjedništvo SFRJ naredilo je 9. siječnja 1991. rasformiranje svih neregularnih sastava “koji nisu u sastavu jedinstvenih oružanih snaga SFRJ ili organa unutrašnjih poslova i čija organizacija nije u skladu sa saveznim propisima“.⁸⁰ Svi spomenuti oružani sastavi i pojedinci trebali su predstavnicima JNA u roku od deset dana predati naoružanje i vojnu opremu. Tim potezom najviše se na udaru našla Hrvatska koja je optužena za uvoz oružja i streljiva, ali i za planove djelovanja protiv JNA. Tadašnji predsjednik Vlade RH Josip Manolić izjavio je kako u Hrvatskoj nema nikakvih neregularnih vojnih ili paravojnih jedinica, rekavši da su jedine neregularne jedinice “one koje djeluju u kninskom kraju, a povremeno i još nekim općinama Like“.⁸¹ Hrvatski politički vrh čvrsto je branio stajalište da nema ništa sporno u naoružanju hrvatske policije te da se ono provodi u skladu s Ustavom i zakonima Republike Hrvatske. Tijekom siječnja stanje u Hrvatskoj bilo je vrlo napeto, kriza je ulazila u novu fazu i prijetila je oružanim sukobom. U takvom kontekstu na Televiziji Beograd 25. siječnja 1991. prikazan je film o naoružavanju RH pod vodstvom ministra obrane Martina Špegelja. Snimljeni materijal kojega je prikupila Uprava bezbjednosti JNA trebao je poslužiti kao opravdanje uvođenja izvanrednoga stanja i vojne intervencije JNA u Hrvatskoj.⁸² Film je pokrenuo lavinu reakcija, a najviše nezadovoljstva iskazalo je srpsko stanovništvo u Hrvatskoj. Kako bi se izbjegnula vojna intervencija, na sjednici Predsjedništva SFRJ 25. siječnja 1991. dogovorena

⁷⁹ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 474; MARIJAN, *Slom Titove armije*, 232.

⁸⁰ MARIJAN, *Domovinski rat*, 69.; MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 476.

⁸¹ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 235.

⁸² Uz pomoć ubačenog agenta, časnika JNA i Špegeljevog rođaka Vladimira Jagara, u kodnoj operaciji “Štit“ snimljen je film koji je trebao kompromitirati hrvatsku državu i potaknuti započetu pobunu Srba. “26. siječnja 1991. Slučaj Špegelj – što je KOS spremao Hrvatskoj u cilju njezinog uništenja?“

je demobilizacija pričuvnog sastava hrvatske policije i vraćanje JNA na mirnodopsku razinu.⁸³ Hrvatska je ciljano prihvatila zahtjev Predsjedništva SFRJ i time dobila na vremenu da legalizira naoružano ljudstvo i internacionalizira krizu.

Nakon više od pola godine mirovanja, početkom 1991. došlo je do novih napetosti između pobunjenih Srba i hrvatskih vlasti. Pobunjeni Srbi tijekom prve polovine 1991. pokušali su proširiti svoje djelovanje na druga područja u Hrvatskoj, što je rezultiralo novim incidentima. Jasno vidljiva realizacija velikosrpske politike teritorijalnog širenja započela je u zapadnoj Slavoniji, u gradu Pakracu. Na sjednici održanoj 22. veljače 1991. srpski zastupnici Skupštine općine Pakrac izglasali su da općina pristupi SAO Krajini, a da se policijska postaja Pakrac preimenuje u Općinski sekretarijat unutarnjih poslova i podredi Martićevoj miliciji.⁸⁴ Provodeći odluku u djelo, pobunjeni Srbi su 1. ožujka 1991. razoružali pričuvni sastav policije i preuzeli nadzor nad policijskom postajom u Pakracu. Hrvatska je na pobunu odgovorila slanjem pripadnika specijalne policije MUP-a RH koja su 2. ožujka stigli u grad i stavili ga pod svoj nadzor. U Pakrac su potom poslani snage JNA koje su intervenirale protiv hrvatskih policajaca i time potvrdile sumnje hrvatskih vlasti o postojanju praktične suradnje s pobunjenicima. Incident u Pakracu izazvao je val srpskih prosvjeda i skupova, a medijskom propagandom širila se mržnja prema Hrvatima. Tako su *Večernje novosti* tvrdile da je Pakrac napadnut sa “više od 8000 redarstvenika, specijalaca i do zuba naoružanih pripadnika HDZ-a“, od kojih su se “goloruki Srbi“ branili “motkama i vilima“.⁸⁵ Incident u Pakracu označio je početak sukoba između hrvatske policije i srpskih pobunjenika te je najavio novu taktiku tzv. tampon – zone kojom se JNA služila u nadolazećem ratu. Taktika “tampon zone“ javnosti je predložena kao područje razdvajanja sukobljenih strana i metoda sprječavanja rata. U stvarnosti radilo se zapravo o nasilnom sprječavanju uspostave ustavnog poretka i djelovanja institucija Republike Hrvatske.

Sljedeći sukob srpskih pobunjenika i hrvatske policije dogodio se 31. ožujka 1991. u Nacionalnom parku Plitvice. Na šire područje Nacionalnog parka ušle su srpske paravojne postrojbe na čelu s Milanom Martićem u cilju stavljanja prostora Plitvica pod vlastiti nadzor.⁸⁶ Pobunjeni Srbi uputili su hrvatskoj policiji zahtjev da prekinu bilo kakvu vezu s MUP-om Hrvatske, a idućeg dana blokirali su glavne ceste prema Nacionalnom parku. Budući da srpski teroristi nisu pristali na mirno povlačenje, na Plitvice su poslani pripadnici Specijalne policije

⁸³ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 482.

⁸⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 72; MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 486.

⁸⁵ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 114.

⁸⁶ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.*, 112.

i odreda MUP-a RH koji su uspješno intervenirali i još jednom obranili ustavni poredak Hrvatske. Glavnina sukoba vođena je 31. ožujka kada su pale prve žrtve, hrvatski policajac Josip Jović i pobunjenik Rajko Vukadinović.⁸⁷ Srbi su i ovaj put zatražili pomoć snaga JNA koje su obećale da će osigurati prekid vatre. Snage JNA na Plitvicama su postavile “tampon-zonu“ i zaustavile daljnji sukob, odnosno spriječile su eventualno napredovanje hrvatske policije prema području SAO Krajine. Intervencija Specijalne policije MUP-a RH na Plitvicama potvrdila je hrvatsku spremnost da spriječi širenje srpske pobune na nova područja i da brani svaki dio državnog prostora.

Pobuna u Pakracu i na Plitvicama pokazala je svu slabost u djelovanju srpskih pobunjenika. Tijekom tog razdoblja srpski napadi bili su gerilskoga karaktera koji kao takvi bez podrške JNA nisu mogli biti uspješni. U idućim mjesecima JNA se sve više angažirala u davanju potpore srpskim ekstremistima nastojeći na sve načine spriječiti djelovanje hrvatske policije. Da je tih dana postojala suradnja između JNA i srpske strane svjedoči nam dnevnička zabilješka Borislava Jovića od 5. travnja 1991. godine. Srbijansko rukovodstvo na čelu s Jovićem i Miloševićem pitalo je vodstvo JNA hoće li dozvoliti da hrvatska policija uspostavi nadzor nad područjima koja drže pobunjeni Srbi. Odgovor je bio vrlo jasan: neće. [...] Vojska neće nikoga napadati, ali će braniti i sebe i srpski narod u Krajini.⁸⁸ Cijela Krajina i područje Like s većinskim srpskim stanovništvom od JNA su dobili “čuvara“ koji je sprječavao ulazak postrojbi MUP-a RH i omogućavao daljnje širenje SAO Krajine. Osim JNA, milicije i teritorijalne obrane krajinskih Srba, izbijanjem sukoba 1991. pojavile su se i različite dobrovoljačke naoružane skupine.⁸⁹ Te su se paravojne skupine predstavljale kao specijalne jedinice, naglašavajući svoju posebnost i veću borbenu spremnost od ostalih srpskih jedinica.

Sigurnosno stanje u Hrvatskoj početkom svibnja iznimno se pogoršalo, a novi sukobi bili su neupitni. U Borovu Selu kraj Vukovara 2. svibnja 1991. iz zasjede je ubijeno dvanaest pripadnika hrvatske policije.⁹⁰ Masakr u Borovu Selu najavio je karakter budućeg zločinačkog djelovanja pobunjenih Srba. Ovim događajem započela je srpska pobuna u istočnoj Slavoniji

⁸⁷ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 116.

⁸⁸ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 248; BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 117; MARIJAN, *Hrvatska 1990.-1992: rađanje države*, 491.

⁸⁹ Neke od najpoznatijih paravojnih skupina bile su: Srpska dobrovoljačka garda pod vodstvom Željka Ražnatovića Arkana, skupina Šilt pod vodstvom Siniše Martića, Beli Orlovi pod vodstvom Vojislava Šešelja itd. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 319., 339.

⁹⁰ Nakon što su pripadnici srpskih paravojnih snaga zarobili dvojicu hrvatskih policajaca, hrvatska policija iz Vinkovaca uputila se u Borovo selo ne bi li ih oslobodila. Tamo su ih iz dobro pripremljene zasjede dočekali neprijatelji i ubili ih pucajući mahom s krovova kuća. VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.*, 116.; MARIJAN, *Domovinski rat*, 73.

koja se iz Vukovara širila na područje Vinkovaca i Osijeka. Zbog navedenih okolnosti hrvatske vlasti su 19. svibnja 1991. odlučile održati referendum na kojem su se građani Hrvatske trebali izjasniti o budućem položaju republike.⁹¹ Najveći dio građana izjasnio se za samostalnost Hrvatske, ali i za mogućnost stupanja u savez suverenih država. U skladu s odlukama referenduma Hrvatski sabor je 25. lipnja 1991. donio odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske. Usporedno s proglašenjem suverenosti, 26. lipnja pobunjeni Srbi započeli su napad na policijsku postaju u Glini te na hrvatske snage i naselja na Banovini.⁹² Bilo je očito da srpski pobunjenici neće prihvatiti osamostaljivanje Hrvatske mirnim putem, već da će na sve načine nastojati ostvariti planove velikosrpske politike. Zbog sve veće prijetnje od eskalacije sukoba hrvatske vlasti počele su ustrojavati vojne snage. Početkom svibnja 1991. predsjednik Tuđman najavio je mobilizaciju pričuvnog sastava policije, a u istom razdoblju započelo je ustrojavanje Zbora narodne garde (dalje: ZNG), preteče buduće Hrvatske vojske.⁹³

Kratkotrajni rat koji se vodio u Sloveniji u lipnju 1991. otvorio je u Hrvatskoj razdoblje stalnih sukoba i daljnjeg zaoštavanja hrvatsko-srpskih odnosa. Početkom srpnja 1991. srbijansko vodstvo i JNA zaključili su da trebaju povući snage JNA iz Slovenije i koncentrirati se na zauzimanje hrvatskih područja.⁹⁴ Kako se sukob u Sloveniji privodio kraju, JNA je započela razmještati svoje snage na istočnoj granici Hrvatske. Bio je to trenutak kada je JNA izašla iz faze mirnodopskog razmještaja i otvoreno dala podršku srpskim pobunjenicima. Dok je JNA koncentrirala svoje snage na istočnoj granici Hrvatske, Milošević i Jović sastali su se 5. srpnja s generalom Kadijevićem kako bi dogovorili buduće planove o zajedničkom djelovanju protiv Hrvatske. Kadijević im je obećao da će u nekoliko sljedećih dana Armija koncentrirati svoje snage na crti Karlovac – Plitvice na zapadu; Baranja, Osijek, Vinkovci – Sava na istoku i Neretva na jugu te na “taj način pokriti sve teritorije gde žive Srbi.”⁹⁵ Tako su od sredine do kraja 1991. uspostavljene granice buduće Republike Srpske Krajine.

Ratni plan predviđao je napad iz strateški važnih točaka na hrvatsko Podunavlje i Vukovar te daljnje napredovanje prema Varaždinu i Zagrebu. Dolazak jakih mehaniziranih snaga JNA na istočne granice Hrvatske poticajno je djelovao na pobunjeničke skupine u okolnim selima Osijeka, Vukovara i Vinkovaca. Središta agresije u tom razdoblju bila su područja Banovine,

⁹¹ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 119.

⁹² NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, 77.

⁹³ Do kraja svibnja 1991. ustrojene su četiri brigade ZNG-a: 1. brigada ZNG-a – Tigrovi; 2. brigada ZNG-a – Gromovi; 3. brigada ZNG-a – Kune; 4. brigada ZNG-a – bez imena. VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.*, 121.; BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 120.

⁹⁴ RADELIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, 221.

⁹⁵ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 268.

istočne i zapadne Slavonije, sjeverne Dalmacije, Like i Korduna, odnosno područja na kojima su Srbi osnovali autonomne oblasti. Prvi veći progon Hrvata zabilježen je 7. srpnja 1991. u selu Čelija gdje su srpski ekstremisti protjerali hrvatsko stanovništvo, a selo zatim zapalili.⁹⁶ Nakon toga srpski pobunjenici su 1. kolovoza 1991. zauzeli Dalj, Erdut i Aljmaš, a krajem kolovoza cijelu Baranju.⁹⁷ Hrvati i ostalo nesrpsko stanovništvo bili su protjerani iz navedenih sela, a vjerski objekti i spomenici kulture bili su razoreni i uništeni. Bio je to obrazac ponašanja kojeg su pobunjeni Srbi i JNA primjenjivali u gotovo svim osvojenim mjestima u Hrvatskoj.

Pritisak JNA i pobunjenih Srba na Hrvatsku svakim danom sve je više rastao, a potkraj kolovoza 1991. postao je neizdržljiv. Napadi su bili sinkronizirani i koordinirani te su prerasli u otvoreno komadanje hrvatskog teritorija. Na intenzivan pritisak JNA i srpskih pobunjenika Hrvatska je odgovorila blokadom i napadom na dio vojarni i skladišta JNA. Manji objekti i postrojbe JNA napadani su još od kraja srpnja 1991., a u rujnu je došlo do općeg napada. Većina vojarni i drugih vojnih objekata osvojena je od sredine do kraja rujna 1991., a kruna hrvatskog uspjeha bilo je zarobljavanje Varaždinskog korpusa JNA s garnizonima u Bjelovaru, Čakovcu, Koprivnici, Križevcima i Varaždinu.⁹⁸ Blokadu i napade na vojarne JNA je iskoristila kao povod za konačan obračun s Hrvatskom. Ratni plan, prema svjedočenju generala Kadijevića, predviđao je da se hrvatska vojska “porazi potpuno ako situacija dozvoli” i da se “ostvari puno sadejstvo sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini.”⁹⁹ Cilj operacije bio je da se Hrvatska blokira s mora i iz zraka te da se isprijecati na više pravaca i prisili na bezuvjetnu predaju.¹⁰⁰ Spomenuti ratni plan potvrdio je da je JNA 1991. djelovala kao srpska vojska, provodeći u djelo ciljeve srpske politike. Hrvatska je bila napadnuta s teritorija Srbije, Crne Gore te Bosne i Hercegovine, kao i s vlastitog područja koje je bilo naseljeno pobunjenim srpskim stanovništvom. Borbe su se vodile na bojištima u istočnoj i zapadnoj Slavoniji, Dalmaciji i Lici, te na Banovini i

⁹⁶ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.*, 139.

⁹⁷ U napadima srpskih pobunjenika i JNA na Dalj, Erdut i Aljmaš te nakon okupacije navedenih sela, ubijeno je više od 110 osoba, među kojima je 39 hrvatskih branitelja. NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, 85.

⁹⁸ Osvojene su i vojarne u Gospiću, Delnicama, Virovitici, Đakovu, Slavonskoj Požegi, Našicama. MARIJAN, *Slom Titove armije*, 281; MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 510.

⁹⁹ MARIJAN, *Hrvatska 1989.-1992: rađanje države*, 512.

¹⁰⁰ Predviđeni pravci na kojima se Hrvatska trebala isprijecati bili su: Gradiška – Virovitica; Bihać – Karlovac – Zagreb; Knin – Zadar i Mostar – Split. NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, 86.

Kordunu.¹⁰¹ U prvim godinama rata počinjeni su brojni zločini nad hrvatskim civilima i zarobljenim hrvatskim braniteljima.¹⁰²

Nakon višemjesečne agresije i suradnje sa srpskim pobunjenicima, bitkom za Vukovar bilo je okončano daljnje napredovanje i prodiranje JNA prema zapadu Hrvatske. Vukovarski branitelji odolijevali su nadmoćnijem neprijatelju četiri mjeseca, a sam grad postao je simbolom hrvatskog otpora srpskoj agresiji u Domovinskom ratu. Vrhunac protuustavnog djelovanja pobunjenih Srba bilo je proglašenje Republike Srpske Krajine 19. prosinca 1991. u Kninu.¹⁰³ Stvaranje srpske paradržave na hrvatskom teritoriju nije obeshrabilo hrvatske snage koja je u posljednjim mjesecima 1991. zaustavila daljnje prodiranje JNA i pobunjenika u zapadnoj Slavoniji, a zatim je krenula u protunapad i oslobodila znatna područja koja su u zapadnoj Slavoniji držali pobunjeni Srbi.¹⁰⁴ Do sredine listopada 1991. kopnene snage JNA bile su zaustavljene, a Hrvatska je nakon isteka tromjesečnog moratorija 8. listopada 1991. proglasila nezavisnost i konačno prekinula sve veze sa SFRJ. Krajem 1991. ni jedna sukobljena strana više nije postizala uspjehe na bojišnici, a srpski pobunjenici i JNA nisu uspjeli u naumu da slome otpor hrvatskih snaga i sruše hrvatsku vlast. Vodstvo Srbije i JNA tada se usmjerilo na područje Bosne i Hercegovine, nastojeći ostvariti druge velikosrpske ciljeve.

4. Rat na Banovini – Agresija JNA i srpske vojske

Slom komunizma koji je simbolički započeo rušenjem Berlinskog zida i blokovske podjele, donio je novo vrijeme demokracije u europskim zemljama. Val demokratizacije zahvatio je cijelu Hrvatsku te tako i područje Banovine.¹⁰⁵ Složeni politički i društveni procesi, ali i pripadnost Banovine vojno-krajiškom sustavu, ostavili su duboke tragove u gospodarskom i demografskom razvoju ovoga prostora. Tijekom Domovinskog rata Banovina se vrlo rano našla u središtu srpske pobune zbog čega su je zadesila teška stradanja. Pobunjeni Srbi na ovom su

¹⁰¹ Glavnina snaga JNA – Novosadski korpus i Gardijska mehanizirana divizija bili su angažirani je u napadima na Slavoniju i Srijem. Banjalučki korpus je napao zapadnu Slavoniju, a glavnina Užičkog i dijelovi Sarajevskog korpusa angažirani su na jugu Hrvatske. MARIJAN, *Slom Titove armije*, 291.

¹⁰² Prema nepotpunim podacima, tijekom 1991. poginula su ili ubijena 3652 hrvatska vojnika i policajca, a do kraja rata poginut će ih još oko četiri tisuće. Prema necjelovitim podacima Ministarstva zdravstva RH iz 1999. godine, poginulo je ili ubijeno 4137 civila, najviše tijekom 1991. godine. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 124.

¹⁰³ Odlučeno je da Republiku Srpsku Krajinu čine srpske oblasti: Krajina, Slavonija, Baranja, Zapadni Srijem i Zapadna Slavonija. NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, 105.

¹⁰⁴ BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, 122.

¹⁰⁵ Ovaj kraj smjestio se u središnjoj Hrvatskoj, između rijeke Save i donjih tokova rijeke Kupe, Une i Gline, a nalazi se u sastavu Sisačko – moslavačke županije.

području provodili etničko čišćenje nesrpskog stanovništva, pod čime se podrazumijeva ubijanje i protjerivanje velikog broja stanovnika Banovine.

U kontekstu Domovinskoga rata ova regija obuhvaćala je općine Dvor na Uni, Glinu, Hrvatsku Kostajnicu, Petrinju i dio općine Sisak, a tijekom rata bojištu Banovine i Siska pridruženo je još i područje Topuskoga.¹⁰⁶ Promatrajući etničku strukturu stanovništva Banovine, Srbi su imali izrazitu većinu u općinama Dvor na Uni, Glini i Hrvatskoj Kostajnici te neznatnu većinu u petrinjskoj općini. Upravo iz tog razloga, velikosrpski političari nastojali su izmijeniti etničku strukturu stanovništva i pripojiti Banovinu tzv. SAO Krajini.

4.1. Pobjeda višestranačja i početak demokratizacije

Početak 1990. u Hrvatskoj je bio u znaku pojačanih velikosrpskih prijetnji iskazivanih na tzv. mitinzima istine, ali i organiziranjem novih političkih stranaka. Konačnim utemeljenjem političkih stranaka prekinuta je jednostranačka vladavina Saveza komunista, čime se ostvarilo temeljno ljudsko pravo na slobodu političkog udruživanja. Buđenje demokracije i političkoga života u Hrvatskoj utjecalo je na negativno raspoloženje srpskog stanovništva, koje je sve glasnije iskazivalo nezadovoljstvo.

Prve političke stranke koje su bile osnovane u Hrvatskoj proglašene su od srpske strane nacionalističkima i šovinističkima. U prvoj polovici 1991. po mnogim mjestima Hrvatske osnivali su se ogranci HDZ-a, Hrvatske socijalno liberalne stranke (dalje: HSLŠ), Hrvatske seljačke stranke (dalje: HSS), Hrvatske demokratske stranke (dalje: HDS) i drugih.¹⁰⁷ Iako je u općinama Banovine, a pogotovo u gradu Petrinji, bilo dosta pristaša navedenih stranaka, čvrste i prosrpski orijentirane političke strukture nisu dozvoljavale njihovo uobičajeno djelovanje. Društveno – politički život petrinjske općine u to je vrijeme bio u znaku čvrste političke ruke Borislava Mikelića, ključnog čovjeka koji se protivio demokratskim promjenama u gradu. U takvom političkom ozračju prvi iskorak prema političkom pluralizmu i višestranačju učinjen je osnivanjem ogranka HSLŠ-a 18. veljače 1990. godine.¹⁰⁸ Osnivanje političkih stranaka i općenito oživljavanje političkog života na Banovini rezultiralo je novim srpskim nezadovoljstvom. Dana 4. ožujka 1990. na Petrovoj gori održan je miting srpskih nezadovoljnika koji su oštro osudili hrvatske “nacionalističke i separatističke stranke”.¹⁰⁹

¹⁰⁶ BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, “Domovinski rat na Banovini“.

¹⁰⁷ GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 507.

¹⁰⁸ Osnivačka skupština održana je u selu Brest Pokupski jer navodno toga dana u Petrinji nije bilo slobodne dvorane. VUIĆ, *Dokumenti i sjećanja*, 74.

¹⁰⁹ Oko 50 000 ljudi s Korduna, Banije, Like, Bosanske Krajine, Kosova, Vojvodine i Srbije okupilo se na zboru “Bratstva i jedinstva“ i propagiralo antihrvatsku politiku. GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 32.

Miting su završili porukom o orijentaciji srpskog naroda za jedinstvenu Jugoslaviju i opomenom svima onima koji su mislili drugačije.¹¹⁰

Unatoč opomenama i prijetnjama, val demokratizacije nije jenjavao, već je ulazio u novu fazu. Na području Banovine nastavili su se osnivati ogranci stranaka, HDS-a, HSS-a, HDZ-a i dr. Približavanjem svibanjskih izbora, u organizaciji petrinjskog HSLŠ-a, 14. travnja 1991. u Domu kulture Petrinja održan je predizborni skup *Koalicije narodnog sporazuma* pod motom "Pobijedit će demokratska Hrvatska".¹¹¹ Na ovom prvom nekomunističkom skupu poslije Drugog svjetskog rata okupilo se oko 700 ljudi iz Petrinje i okolnih sela, koji su time označili definitivnu pobjedu demokracije na Banovini. Kao reakcija na održavanje predizbornog skupa HSLŠ-a, 15. travnja održao se predizborni skup Saveza komunista – Stranke demokratskih promjena (SKH-SDP) i Socijalističkog saveza – Saveza socijalista u Petrinji. Glavni govornik bio je Borislav Mikelić, član CK SKJ, koji je tom prilikom naglasio da je "srpski narod s pravom uznemiren zahtjevima pojedinih stranaka za osnivanje druge NDH."¹¹² Ideološke i nacionalne netrpeljivosti određenih političkih opcija postajale su sve očiglednije te su rezultirale podjelom na dva, jasno suprotstavljena bloka: demokratskog hrvatskog i komunističkog kojemu su podršku iskazali hrvatski Srbi. Unatoč tome, na izborima održanima tijekom travnja i svibnja 1990. pobijedili su predstavnici ujedinjene stranke komunista i socijalista te ostalih pratećih socijalističkih organizacija.¹¹³

Hrvatska demokratska stranka u početku nije mogla djelovati na području Banovine, ali su se njezini brojni simpatizeri učlanjivali izravno u stranku pri njezinoj središnjici u Zagrebu. Na osnivačkoj skupštini HDZ-a održanoj 14. lipnja 1990. u Domu kulture u Petrinji, objavljeno je osnivanje nekoliko ogranaka HDZ-a u više sela Banovine.¹¹⁴ Tim događajem je pred oko 1500 građana Petrinje obilježeno ustrojstvo HDZ-a u gradu. Odgovor sa srpske strane nije trebalo dugo čekati. Na Trgu maršala Tita u Petrinji 23. lipnja 1990. održana je osnivačka skupština Mjesnog odbora SDS-a Petrinje.¹¹⁵ Ovom najznačajnijem i najvećem političkom skupu domaćih Srba prethodile su brojne pripreme, posebno one organizacijske u vidu osnivanja

¹¹⁰ MARINIĆ, "Velikosrpski miting pod plaštem antifašizma – miting na Petrovoj gori".

¹¹¹ Koaliciju narodnog sporazuma činili su HSLŠ i ogranci HDS-a i HSS-a. GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 508.

¹¹² GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 40.

¹¹³ U Petrinji su na izbore izašle sljedeće stranke: Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP), Koalicija narodnog sporazuma, Socijaldemokratski savez Hrvatske/Jugoslavije, Socijalistički savez – Savez socijalista Hrvatske te nezavisni kandidati. MARAS-KRALJEVIĆ, "Srpski zločini nad civilnim stanovništvom na petrinjskom području 1991. godine – primjer obitelji Kozbašić", 13.

¹¹⁴ Prvi ogranak HDZ-a osnovan je 20. svibnja u Mošćenici; zatim u Slani, Vratečkom, Glinskoj Poljani, Graberju, Gorama, Nebojanu i Mađarima. GAJDEK, *Petrinjska bojišnica*, 42; GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 510.

¹¹⁵ GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 510.

novih podružnica stranke na području Banovine. Tako je na području dvorske općine, gdje su Srbi činili većinsko stanovništvo, 3. ožujka 1990. održan prvi osnivački skup Mjesnog odbora SDS-a na Banovini.¹¹⁶ Pobunjeni Srbi ciljano su odabrali petrinjsku općinu kao mjesto širenja velikosrpske politike, a sam grad trebao je postati granično mjesto tzv. Srpske krajine. Novoizabrani predsjednik Mjesnog odbora SDS-a Petrinje dr. Rajko Jasić istaknuo je da je SDS stranka mira i slobode svakog građanina, naglašavajući pritom da “Banija više nije u strahu“ i da “srpski narod zna šta hoće“.¹¹⁷

Podružnica HDS-a u Glini javno je osudila velikosrpske istupe izjašnjavajući se protiv svake manipulacije autonomijom na ovom području. U priopćenju za javnost bilo je navedeno kako: “Inicijativu za povezivanje ličkih, kordunskih, banijskih i nekih slavonskih općina u zajednicu i pokušaj stvaranja autonomne srpske krajine smatramo klicom Velike Srbije. Među navedenim općinama ne žive samo i isključivo Srbi, već i visok postotak Hrvata koji neće dozvoliti da žive u getu, jer dosta im je bilo komunističkog geta.“¹¹⁸ Budući da se na području Banovine sve više rasplamsavalo antihrvatsko raspoloženje, petrinjski ogranak HDZ-a osudio je politiku SDS-a iznoseći jasnu poruku koju su u cijelosti podržali ogranci drugih stranaka. Posebno se isticalo kako su “posljednji događaji otkrili prave namjere Srpske demokratske stranke“ što je nedvojbeno potvrđeno njihovom željom za hrvatskim teritorijem, što je značilo da su uvjeravanja predsjednika SDS-a dr. Jovana Raškovića o mirnom i skladnom suživotu Hrvata i Srba bile isprazne riječi.¹¹⁹ Političko vodstvo hrvatskih Srba nije zanimao suživot s Hrvatima u novim okolnostima. Prvotno djelovanje usmjerili su na srpska sela na Banovini u kojima su započeli s intenzivnim organiziranjem.

4.2. Početak srpske pobune na Banovini

Nakon kninskih događaja i početka tzv. *balvan revolucije*, srpska pobuna proširila se i na područje Banovine. U srpnju 1990. pojavile su se prve naoružane straže na cestama i po selima s većinskim srpskim stanovništvom. Postavljanje prvih naoružanih straža evidentirano je na prostorima Šamarice, odnosno Zrinske gore. Među prvima koji su svjedočili ovim događajima bio je hrvatski policajac Zlatko Galijan, koji je tada obavljao dužnost vođe IV. sektora Policijske postaje Petrinja. Prilikom uobičajenog obilaska terena, on i njegov kolega naišli su na četvoricu naoružanih Srba koji su ilegalno i samovoljno organizirali noćnu stražu zbog

¹¹⁶ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 43.

¹¹⁷ GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 510; GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 43.

¹¹⁸ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 44.

¹¹⁹ GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 514.

navodnog straha od dolaska “tuđmanovaca“. ¹²⁰ Takvo ponašanje domaćih Srba s vremenom je postalo sve učestalije te je zahtijevalo sve veći oprez hrvatske policije.

U kolovozu 1990. došlo je do pogoršanja političke napetosti, a čelnici SDS-a sve su otvorenije provocirali. Na područjima Dvora na Uni i Glini, 17. i 18. kolovoza odigrao se već poznati scenarij postavljanja straži i okupljanja srpskog naroda. ¹²¹ Uz javno okupljanje ispolitiziranih srpskih masa, održavalo se i tajno okupljanje rukovodioca spomenutih općina i čelnika SDS-a koji su se pripremali za održavanje srpskog referenduma na Banovini. Osim održavanja straži, izbijanjem *balvan revolucije* započelo je postavljanje barikada na području srpskih sela petrinjske općine. O tome je svjedočio Zlatko Galijan, policajac u policijskoj postaji Petrinje: “Na cesti Petrinja – Jabukovac, u predjelu zvanom Tješnjak, te u mjestu Jeginovac, 24. kolovoza 1990. godine postavljene su prve barikade kao znak početka tzv. *balvan revolucije* na ovom dijelu Banovine.“ ¹²² Početkom rujna 1990. lokalni Srbi proširili su pobunu na područje Petrinje, nastojeći ugroziti sigurnost njezinih građana te time i samu stabilnost državnih vlasti Hrvatske. Kao povod pobune petrinjskih Srba iskorištena je odluka Ministarstva unutarnjih poslova RH da se s državnog teritorija povuče 60% naoružanja pričuvnog sastava policije, u što se ubrajalo i ono iz stanica javne sigurnosti Petrinja, Glina i Dvor na Uni. ¹²³ Usporedno s odlukom MUP-a RH pobunjenički štab SDS-a općine Petrinja započeo je akciju naoružavanja svojih članova. Nešto prije ponoći 27. rujna 1990. na prometnici Petrinja – Sisak, pobunjeni Srbi inscenirali su lažnu prometnu nesreću i zaustavili kolonu hrvatskih policajaca koji su prevozili oružje u sisačko skladište. ¹²⁴ Pobunjenici nisu uspjeli ostvariti prvotni plan preotimanja oružja, a ovaj događaj je ostao zabilježen kao otvoreni napad na predstavnike hrvatske vlasti u Petrinji.

Novi incident pobunjenih Srba odvio se 28. rujna 1990. oko 2.30 sati iza ponoći, kada je grupa naoružanih Srba upala u Općinski centar za zaštitu od požara i aktiviranjem sirene uputila poziv na uzbunu mještanima okolnih srpskih sela. ¹²⁵ Većina srpskog stanovništva odgovorila je na poziv i okupila se pred Stanicom javne sigurnosti, čime se velikosrpska provokacija pretvorila u otvoreni poziv na oružani ustanak. Prema iskazu jednog pričuvnog policajca može se zaključiti da se pred stanicom našlo više tisuća ljudi koji su podizali barikade i uznemireno

¹²⁰ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 47.

¹²¹ Okupilo se više od tisuću građana srpske nacionalnosti, a sve se odvijalo pod pokroviteljstvom SDS-a. *Isto*, 54.

¹²² *Isto*, 55.

¹²³ BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, “Domovinski rat na Banovini“; GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 514.

¹²⁴ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 57.

¹²⁵ *Isto*.

čekali dolazak specijalaca MUP-a.¹²⁶ Obrazac ponašanja uzavrele mase bio je već viđen u kninskom scenariju, kada su čelnici SDS-a organizirali demonstracije nastojeći uz naklonost srpskih policajaca uspostaviti vlastitu kontrolu. Oko 22.00 sati tog istog dana iz Zagreba su stigle specijalne jedinice MUP-a koje su zaustavile pobunu i uputile se prema Dvoru na Uni gdje su također trajali nemiri Srba. U petrinjskom scenariju pobune može se pratiti uloga i utjecaj JNA, odnosno njihov angažman u spomenutim događajima. Petrinja je bila dom dvije vojarne JNA: *Šamarice* u samom centru grada i vojarne *Vasilj Gaćeša* na rubu gradskog područja. Prilikom dolaska specijalne policije dio pobunjenika je, kao po dogovoru, neometano ušao u prostore obližnje vojarne *Šamarice* i potražio “zaštitu“ od JNA.¹²⁷ Budući da je JNA spremno i blagonaklono prihvatila dio srpskih pobunjenika, vjerovalo se da je postojala neka vrsta dogovora s predstavnicima SDS-a.

Nakon napada na Policijske postaje u Petrinji, Dvoru i Glini te otimanja oružja iz njih, krajem rujna 1990. opća sigurnost hrvatskog stanovništva bila je ozbiljno ugrožena. Oružani nemiri i demonstracije pobunjenih Srba postali su sve učestaliji te su najavili buduću surovu realnost na ovim prostorima. U sisačkom tjedniku *Jedinstvo* od 4. listopada 1990. opisana je tadašnja situacija na Banovini: “Presretanjem specijalnog vozila Sekretarijata unutrašnjih poslova Siska, u noći s četvrtka na petak 27./28. rujna kod Mošćenice u općini Petrinja, počeli su nemiri na Banovini u kojima je dio srpskog stanovništva masovnim okupljanjima, protestima i terorističkim akcijama podigao ustanak protiv Republike Hrvatske.“¹²⁸ Na sve agresivnije srpske ispade hrvatske vlasti reagirale su tako da su pozivale dva naroda na međusobni dijalog i miran suživot. Međutim, Srbi nisu posustajali u svojim namjerama, a idući dani otvorili su novo razdoblje nasilja.

Treći val srpske pobune nastavio se tijekom listopada i studenoga 1990. godine. Nakon prvih barikada iz kolovoza te rujanske oružane pobune pobunjeni Srbi započeli su s organiziranjem niza terorističkih akcija. Jedna od prvih takvih akcija dogodila se 31. listopada 1990. u Dvoru na Uni kada je nepoznati počinitelj bacio eksplozivnu napravu na policijski automobil.¹²⁹ Sljedećeg dana ponovno je bačena eksplozivna naprava, zatim je u blizini željezničke stanice kraj Graboštana zapaljen vagon, a na kraju dana bačena je eksplozivna naprava na kuću obitelji Ivana Jajčinovića u Budičini.¹³⁰

¹²⁶ *Isto*, 58.

¹²⁷ GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 515.

¹²⁸ GOLEC, *Povijest Grada Petrinje*, 516.

¹²⁹ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 72.

¹³⁰ *Isto*, 72.

Zabrinutost oko spomenutih događaja iskazali su predstavnici HDZ-a na sjednici Općinskog odbora u Sisku. Predsjednik Odbora za unutarnju politiku i narodnu obranu Sabora Hrvatske Ivan Bobetko tom je prilikom rekao: “Cilj dizanja oružane pobune u Petrinji, Glini i Dvoru na Uni, te u Kninu, bio je i jest stvaranje tzv. Zapadne Srbije, te izazivanje krvoprolića kako bi se dozvala intervencija JNA i kako bi se zaustavili višestranački i demokratski procesi.”¹³¹ Pobunjeni Srbi na Banovini žurno su se naoružavali, a osim vlastitog lovačkog oružja bili su potpomognuti od strane JNA i TO Siska i Petrinje. Tako naoružani okupljali su se u petrinjskim garnizonima iz kojih su najavljujivali skori početak rata na Banovini.

4.3. Banovinsko bojište – ratna 1991. godina

Prvi mjeseci 1991. na području Banovine otvorili su novu razdoblje nasilja SDS-a i pobunjenih Srba. Travanjskim provokacijama nastavljeno je uobičajeno postavljanje barikada na cestama, kao i postavljanje eksplozivnih naprava unutar i ispred kuća, spomenika i važnih objekata. Osim nasiljem, pobunjenici su odgovarali i političkim putem, organizirajući nove centre političkog djelovanja u Petrinji i Sisku.¹³²

Reagirajući na sve agresivnije djelovanje pobunjenih Srba, Hrvati su počeli s organiziranjem obrane. U proljeće 1991. na inicijativu HDZ-a osnovan je 57. samostalni bataljun (SAMB), u čijem je sastavu bila Petrinjska samostalna četa, sastavljena od dragovoljaca iz Petrinje.¹³³ Druga stranka, HSLŠ, aktivno se zalagala za stvaranje odbora za obranu te je na njen poticaj 29. travnja 1991. donesena odluka o osnivanju Odreda narodne zaštite.¹³⁴ Odaziv je nažalost bio poražavajući, a većina mladih sposobnih ljudi nije imala značajniju vojnu osposobljenost. Što se tiče obrane, Hrvatska se u tom vremenu mogla osloniti prvenstveno na policijske snage. Uoči svibanjskog referenduma za samostalnu i suverenu Hrvatsku, nastavilo se raditi na efikasnijoj organizaciji obrane. Dana 26. srpnja 1991. osnovano je Zapovjedništvo ZNG-a za Banovinu i Kordun, koje je u listopadu preimenovano u Zapovjedništvo Operativne grupe za Sisak i Baniju.¹³⁵ Poslije prve javne smotre ZNG-a u Zagrebu 28. svibnja 1991., povećao se odaziv mladih Petrinjaca u pričuvni sastav policijskih postrojbi.

¹³¹ *Isto*, 67.

¹³² Tako je osnovana nova generalska partija SK – Pokret za Jugoslaviju, koja je najavila buduće zajedničko djelovanje JNA i SDS-a u cilju očuvanja Jugoslavije i dominacije povlaštenog srpskog naroda u njoj. *Isto*, 88.

¹³³ *Isto*, 91.

¹³⁴ *Isto*, 91.

¹³⁵ Sjedište je bilo u Sisku, a zapovjednici su bili umirovljeni general Janko Bobetko i pukovnik Božo Budimir. MARIJAN, Domovinski rat, 122.

Uz specijalne jedinice JNA i 622. motorizirane brigade smještene u Petrinji, udarnu snagu neprijatelja činile su jedinice pobunjeničke 7. banijske divizije.¹³⁶ Pobunjeni Srbi na Banovini su imali i dio policijske strukture koji se odmetnuo i prešao u sastav Milicije SAO Krajine. U regiji je djelovalo i nekoliko paravojskih sastava od kojih su najpoznatije bile skupine pod vodstvom Steve Borojevića zvanog Gadafi i Siniše Martića zvanog Šilt.

Nakon referenduma o samostalnosti i suverenosti RH, politički vrh SDS-a u suradnji s JNA pripremao je otvoreni oružani napad na Policijsku postaju u Glini. Temeljni zadatak malobrojnih hrvatskih snaga na Banovini bio je održati postojeće policijske postaje i ojačati položaj u Kostajnici i Petrinji s osloncem na hrvatska sela.¹³⁷ Planiralo se aktivno djelovati na spomenutom području, izbjegavati sukobe s JNA i rješavati pobunjenička uporišta na Banovini, posebice na Šamarici i Petrovoj gori. Granica velikosrpske SAO Krajine sve je više prijetila Banovini, a JNA je spremno očekivala naredbu pokretanja napada na hrvatska sela.

4.3.1. Dvor na Uni i Hrvatska Kostajnica

Promatrajući općine na Banovini, na području Dvora na Uni srpsko stanovništvo bilo je u apsolutnoj većini. Hrvati su živjeli uglavnom u naseljima uz rijeku Unu: Zamlači, Strugi Banskog, Unčanima, Golubovcu, Divuši i Kozibrodu.¹³⁸ Pobunjeni Srbi početkom lipnja 1991. ovladali su većinom brdskih naselja u ovoj općini te su uspostavili kontrolu nad prometnicom Dvor na Uni – Glina. Kako se sastav cjelokupne policijske postaje u Dvoru na Uni odmetnuo u Miliciju tzv. SAO Krajine, Policijska uprava Sisak u cilju zaštite hrvatskog stanovništva, u dolini Une osnovala je 24. lipnja policijsku ispostavu u Kozibrodu.¹³⁹ Nakon što je donesena odluka o samostalnoj i suverenoj RH, u Dvoru na Uni je 25. lipnja započela otvorena okupacija pobunjenih Srba predvođenih SDS-om i jedinicama JNA. U to vrijeme na Banovinu je iz Knina došao Dragan Vasiljković, poznatiji kao Kapetan Dragan, koji je intenzivirao pripreme za napad na hrvatska sela uz rijeku Unu. Dana 26. srpnja 1991. u operaciji kodnog imena “Žaoka” napadnuta su sva hrvatska sela uz rijeku Unu: Zamlača, Struga, Unčani, Kozibrod i Divuša.¹⁴⁰ Nakon ulaska u selo Banska Struga pobunjene Srbe iznenadio je pothvat dvojice hrvatskih policajaca, Željka Filipovića i Mile Blaževića Čađe, koji su žrtvujući vlastite živote privremeno

¹³⁶ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 112.

¹³⁷ MARIJAN, *Domovinski rat*, 123.

¹³⁸ MARIJAN, *Domovinski rat*, 123.; BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, “Domovinski rat na Banovini”.

¹³⁹ RAGUŽ, “Pad policijske postaje Kozibrod”, 65.

¹⁴⁰ MARIJAN, *Domovinski rat*, 124.

zaustavili njihovo daljnje napredovanje.¹⁴¹ Zbog njihova čina i zaustavljanja daljnje napredovanja, pobunjenim Srbima upućena je pomoć oklopno – mehanizirane jedinice JNA iz Petrinje čiji je zadatak bio postaviti tampon – zonu i evakuirati ranjenike. Dolaskom JNA i evakuacijom hrvatskih policajaca obrana je posustala, a Pounje nije moglo izdržati taj pritisak. Na taj je način do 29. srpnja 1991. općina Dvor na Uni bila potpuno “očišćena“ od hrvatskih snaga i nesrpskog stanovništva.¹⁴²

Nakon zauzimanja hrvatskih sela Dvora na Uni, sljedeća meta pobunjenih Srba bila je Hrvatska Kostajnica. Unatoč tome što su u gradu boravili pripadnici hrvatske policije i ZNG-a, okolnim selima i samom gradu prijetile su srpske snage koje su ih polako okruživale. Snažniji napadi na ovo područje počeli su polovicom srpnja, a lokalnim Srbima veliku pomoć i podršku pružale su jedinice Banja Lučkoga korpusa JNA s područja BiH.¹⁴³ Najjače napade Kostajnica je proživljavala tijekom spomenute operacije “Žaoka“ potkraj srpnja 1991. godine. Hrvatske snage tada su sa stanovništvom organizirano napustile grad koji je bio prazan do 2. kolovoza. Dolaskom snaga 1. brigade ZNG-a, specijalne postrojbe ZNG-a i Specijalne jedinice policije ponovno je organizirana obrana grada što je naposljetku omogućilo povratak dijela prethodno izbjeglih civila. Međutim, srpsko djelovanje od sredine kolovoza ponovno se intenziviralo, a pojačani su i napadi na prometnicu Kostajnica – Dubica.¹⁴⁴ Nakon neuspješnog pokušaja deblokade grada 9. i 10. rujna, hrvatski branitelji našli su se u bezizlaznom položaju. Pobunjeni Srbi su 11. rujna bez većeg otpora zauzeli sela Graboštane, Stubalj i Majur, što je označilo kraj obrane Hrvatske Kostajnice. Manji dio branitelja uspio se probiti do Siska, dok se 13. rujna 1991. ostatak hrvatskih snaga predao Banjalučkom korpusu JNA. Do 14. rujna Hrvatska Kostajnica je u potpunosti pala u ruke JNA i pobunjenih Srba, a branitelji koji su se predali odvedeni su u logor Manjaču kod Banje Luke.

Ni obrana Dubice nije se dugo održala. Dana 12. rujna 1991. započeo je snažan minobacački napad na Hrvatsku Dubicu, Baćin i Cerovljane, mjesta koja su do tada bila pod hrvatskim nadzorom.¹⁴⁵ Unatoč dolasku Specijalne policije i pripadnika ZNG-a u pomoć hrvatskim snagama, obrana nije izdržala pa su preostale hrvatske snage bile prisiljene na povlačenje.

¹⁴¹ Željko Filipović se bacio pod srpski oklopni kamion kako bi ga pokušao zaustaviti, a Mile Blažević Čađo je skočio na kamion istovremeno aktivirajući postavljeni eksploziv. BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, “Domovinski rat na Banovini“.

¹⁴² *Isto*.

¹⁴³ *Isto*.

¹⁴⁴ U jednom od minobacačkih napada na grad, 10. kolovoza, teško je ranjen novinar HTV-a Gordan Lederer, koji je tijekom dana umro od posljedica ranjavanja. MARIJAN, *Domovinski rat*, 124.

¹⁴⁵ BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, “Domovinski rat na Banovini“.

4.3.2. Glina

Izravni povod za vojno djelovanje glinskih Srba bilo je izglasavanje zakona o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske na zasjedanju Sabora 25. lipnja 1991. godine. U noći 25./26. lipnja 1991. vodstvo SDS-a glinske općine izvelo je zaposjedanje središta Gline opkoljavanjem policijske postaje.¹⁴⁶ Napad na policijsku postaju izvele su jedinice milicije tzv. SAO Krajine potpomognute lokalnim Srbima. Iako su bili u manjini, hrvatski policajci pružili su otpor i s pristiglim pripadnicima Antiterorističke jedinice (dalje: ATJ) Lučko MUP-a RH izbacili pobunjenike iz postaje. Time su uspjeli spriječiti potpuni pad Gline, produžujući opstanak grada na još puna tri mjeseca. Kako je dolazak pripadnika ATJ Lučko zaprijetio pobunjenicima da budu izbačeni iz Gline, u grad je ušla tenkovska postrojba JNA iz petrinjskog garnizona koja je omogućila pobunjenim Srbima da bez daljnje borbe zaposjednu najveći dio grada.¹⁴⁷ Politikom stvaranja tampon – zona jedinice petrinjskog garnizona JNA otvoreno su se stavile na stranu pobunjenih Srba.

Policijska postaja u Glini ponovno je napadnuta 27. srpnja 1991., gotovo u isto vrijeme kada su započeli spomenuti napadi srpskih snaga na sela u općini Dvor na Uni. Nakon što su napali postaju, pobunjeni Srbi otvorili su vatru po oklopnim vozilima JNA kako bi isprovocirali njihov napad na hrvatske položaje. Taj inscenirani napad opisao je Saša Medaković, jedan od pripadnika pobunjenih snaga hrvatskih Srba: “Dana 26. 07. u 10.00 otvorio sam vatru na vojni tenk da isceniramo njihov napad.”¹⁴⁸ Naposljetku je poslije žilavog otpora hrvatskih policajaca postaja pala pod kontrolu pobunjenih Srba. Nakon toga preostale snage MUP-a RH povukle su se na područje sjeverno od Gline, na područje sela Gornji i Donji Viduševac. Krajem kolovoza napadi pobunjenih Srba postali su sve intenzivniji jer je srpska strana znala da osvajanjem ovog područja ima otvoreni put prema zauzimanju drugih hrvatskih sela u okolici Gline. Unatoč zajedničkoj akciji mještana, pričuvne policije i ZNG-a, Viduševac je pao 30. rujna 1991., a sela u njegovoj okolici bila su okupirana. Srpske snage su bez borbe ušle u napuštena sela Veliku Solinu, Dvorište, Hađer i Prekopu, opljačkale ih, a potom i spalile.

4.3.3. Borbe na širem području Petrinje

Ratno stanje na petrinjskom području sredinom i krajem srpnja 1991. bilo je obilježeno daljnjom eskalacijom sukoba između pobunjenih Srba i JNA s jedne te hrvatskih snaga s druge

¹⁴⁶ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 99.

¹⁴⁷ RAGUŽ, “Pad policijske postaje Kozibrod”, 67.

¹⁴⁸ HR – HMDCDR, 2., kut. 5010., 26. srpanj 1991., Glina.

strane. Unatoč tome, Petrinja je do kraja kolovoza uglavnom bila pošteđena srpskih napada, vjerojatno jer je u gradu bilo najveće uporište JNA na Banovini. Srbi su odlučili prvo napasti hrvatska sela iz svojih uporišta na brdima Šamarice te nakon toga krenuti prema Petrinji.

Tijekom 13. srpnja 1991. pobunjeni Srbi, potpomognuti snagama JNA, napali su hrvatska sela Kraljevcane i Dragotince južno od Petrinje. Iz svojih uporišta u Jabukovcu, Banskom Grabovcu i Šušnjaru, otvorili su puščanu i mitraljesku paljbu.¹⁴⁹ Iako je napad bio žestok, obrana nije posustala. Zbog toga je iz petrinjskog garnizona poslana tenkovska četa JNA koja je navodno trebala uspostaviti tampon – zonu i zaustaviti daljnje borbe. Tijekom napada pobunjenih Srba 15. srpnja izravno su se uključili tenkovi JNA iz Jabukovca.¹⁵⁰ Bio je to prvi put u Domovinskom ratu da je JNA izravno napala hrvatske branitelje i civilno stanovništvo. Pod zaštitom JNA pobunjeni Srbi sve su učestalije napadali, što je konačno rezultiralo povlačenjem hrvatskih branitelja.

Na kraju vala prvih napada pobunjenih Srba i JNA koji su trajali od 13. do 17. srpnja 1991. sukob se prenio na područje Peckog. Sve veća prijetnja od srpskih napada primorala je mještane na organizaciju seoskih straži, a sredinom srpnja u selo je pristigla i skupina policajaca iz petrinjske općine. U utorak 23. srpnja 1991. započelo je prvo ozbiljno granatiranje Peckog, a nakon uzvraćene paljbe uslijedilo je lažno primirje.¹⁵¹ Do početka kolovoza najveći dio civila bio je izvučen iz sela te su branitelji Peckog zatražili pojačanje u naoružanju i ljudstvu. Unatoč sklopljenom miru došlo je do nastavka borbenog djelovanja, a 5. kolovoza odvio se jedan od žešćih okršaja s neprijateljem. Toga dana su pobunjeni hrvatski Srbi presjekli jedinu cestovnu komunikaciju između Peckog i Petrinje, čime su onemogućili dolazak pojačanja i pomoći.¹⁵² Od tog dana radilo se na još snažnijem organiziranju obrane Peckog jer su branitelji bili svjesni da bi se njegovim padom Petrinja našla u direktnoj opasnosti od napada.

Pripadnici JNA prekinuli su dotadašnje mirno stanje u Petrinji kada su 12. kolovoza 1991. iz vojarnje *Šamarica* otvorili vatru na susjednu zgradu policijske postaje.¹⁵³ Zbog sve učestalijih provokacija, ali i ispaljivanja granata iz vojarni, u Petrinji se užurbano radilo na formiranju obrane. Do početka rujna JNA je već bila provela naoružavanje i mobilizaciju dragovoljaca i rezervista iz okolnih srpskih sela, pripadnika novoosnovanih pobunjeničkih

¹⁴⁹ RAGUŽ, "Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore", 372.

¹⁵⁰ Napad je trajao duže od sata: prvo je s tenkova bilo pucano protuzračnim strojnicama po kućama u Kraljevcanima, da bi zatim bila otvorena topovska paljba. *Isto*, 379.

¹⁵¹ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 125.

¹⁵² VUIĆ, *Dokumenti i sjećanja*, 261.

¹⁵³ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 139.

paravojskih formacija. Dana 25. kolovoza 1991. iz vojarnje "Šamarica" ponovno je napadnuta petrinjska policijska postaja, a 2. rujna JNA je pokrenula opći napad na Petrinju.¹⁵⁴ Za vrijeme napada na grad zapovjednik petrinjskog garnizona JNA Slobodan Tarbuk oštro je prijetio kako će "sравniti Petrinju sa zemljom".¹⁵⁵ Tarbukove riječi pokazale su se istinitima, a Petrinja je u satima koji su slijedili zabilježila jedno od najvećih razaranja u svojoj povijesti. Otvoreni napad na grad i mještane Petrinje rezultirao je sustavnim uništavanjem stambenih, gospodarskih i kulturnih objekata.¹⁵⁶

Pod teškim napadima grad nije bio pao pa su JNA i snage pobunjenih Srba svoje djelovanje usmjerili na prostor Hrastovice i Peckog, glavnih uporišta za obranu Petrinje od napada sa Zrinske gore. Posebno jak bio je napad na Pecki čija je obrana izdržala do 8. rujna kada je konačno prestao otpor hrvatskih branitelja.¹⁵⁷ Padom Peckog neprijatelju se otvorio put prema Petrinji koja se već tada nalazila u okruženju neprijateljskih snaga. Uzastopni i sve žešći napadi nastavili su se i idućih dana, ponajprije prema području Hrastovice i Taborišta. Iz zauzetih sela Peckog, Bačuge i Budičine pobunjeni Srbi su 10. rujna napali i zauzeli spomenuta naselja.¹⁵⁸

Dok su pripadnici JNA sve preciznije gađali civilne i vojne strateške položaje i objekte, slabo organizirana obrana Petrinje sve se teže nosila s napadima. Snage 1. brigade ZNG-a, policija i pričuvni sastav ZNG-a iz Petrinje 11. su rujna samovoljno napustili položaje, što je dodatno otežalo samu obranu grada.¹⁵⁹ Zapovjednik petrinjskog garnizona JNA Slobodan Tarbuk 16. rujna 1991. je pokrenuo novi napad na hrvatska uporišta u gradu i neposrednoj okolici. O tom planiranom napadu na grad svjedočio je potpukovnik Petar Mudrinić: "Dan ranije, oko 22.00 sata nazvao me Tarbuk i rekao da ujutro počinje napad na grad. Sva je artiljerija bila strateški raspoređena. Napad na grad počeo je bez ikakve provokacije policije ili

¹⁵⁴ U toj vojarni nalazila se komanda garnizona i glavnina operativnih snaga JNA, kao i veliko, dobro utvrđeno skladište naoružanja i municije. GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 149; BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, "Domovinski rat na Banovini".

¹⁵⁵ Svjedok te izjave bio je novinar Denis Latin koji je čuo Tarbuka kako u susjednoj sobi razgovora s generalom Andrijom Rašetom iz zapovjedništva 5. vojne oblasti u Zagrebu. Njegove točne riječi su bile: "Sравnit ću cijelu Petrinju, majku im ustašku." GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 154-155; BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, "Domovinski rat na Banovini".

¹⁵⁶ Od važnijih objekata bili su pogođeni dječji vrtić, crkva Sv. Lovre, srednjoškolski centar, zgrada bolnice, zgrada suda, zgrada Skupštine, autobusni kolodvor, povijesna zgrada Prva hrvatska tvornica hrane Gavrilović te niz stambenih objekata. GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 155.

¹⁵⁷ MARIJAN, *Domovinski rat*, 128.

¹⁵⁸ Prema Biltenu Ratnog press-centra Regionalnog kriznog štaba Sisak, na Hrastovicu je tijekom noći 9. rujna i u jutro 10. rujna "palo ukupno 140 granata iz pravca Donje Bačuge". GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 165; MARIJAN, *Domovinski rat*, 128.

¹⁵⁹ *Isto*, 128.

ZNG-a. Razaranje grada trajalo je gotovo deset sati.¹⁶⁰ Nedostatak naoružanja, ljudstva i stručnog kadra doveli su Petrinju u vrlo težak položaj. Minobacački napad na grad pokrenut je iz pravca vojarne *Vasilj Gaćeša*, a pucalo se po društvenim i privatnim objektima te civilima i braniteljima. Prilikom napada jedna je skupina hrvatskih branitelja iz 120. brigade ZNG-a zarobljena i streljana kod "Vile Gavrilović", a istog dana pogođen je i rezervoar amonijaka u tvornici "Gavrilović".¹⁶¹ Granatiranje rezervoara amonijaka bilo je vrlo opasno jer je lako moglo prouzročiti ekološku katastrofu u Petrinji i Sisku. Istovremeno s napadom na tvornicu *Gavrilović* JNA je otvorila topničku paljbu na tvornicu *Finel*, selo Mošćenicu i selo Brest. Žestoke borbe i napadi JNA i pobunjenih Srba rezultirali su velikim stradanjima branitelja i civila. Tako je samo tijekom 16. rujna u bolnicu u Sisku dopremljeno 40-ak ranjenih gardista i civila.¹⁶²

Poslije drugoga napada, snage JNA i pobunjenih Srba nastavile su s topničkim napadima na položaje hrvatskih branitelja u Petrinji i obližnjim selima uz rijeku Kupu. Nakon teških borbi, za subotu 21. rujna 1991. JNA i pobunjeni Srbi pripremali su konačni napad. Hrvatske snage još su 20. rujna počele napuštati Petrinju, a 21. rujna JNA i pobunjeni Srbi uspostavili su nadzor nad gradom. Zapovjednik ZNG-a Željko Hosi svjedočio je o posljednjim satima dramatične obrane kod kupskog mosta na Brestu: "Branitelji su počeli napuštati izgubljeni grad. Prvo su izašle pridodne grupe (popodne), zatim policija, a zadnje je izašlo zapovjedništvo ZNG-a sa svom dokumentacijom i ljudima."¹⁶³ Petrinja je naposljetku okupirana 21. rujna 1991. godine. Preostale hrvatske snage nakon povlačenja su organizirale obranu na lijevoj obali rijeke Kupe.

4.3.4. Borbe na Kupu

Padom Petrinje JNA i pobunjeni Srbi su se pripremali na nova ratna djelovanja u smjeru područja desne obale rijeke Kupe. Novi osvajački plan previđao je proboj JNA i srpskih pobunjenika u smjeru područja grada Zagreba napredovanjem na smjeru Petrinja – Letovanić – Lekenik. Na tom putu bilo je nužno osvojiti desno krilo sisačkog bojišta koje se protezalo od samog grada Siska, prigradskog naselja Mošćenice te selima uz Kupu.¹⁶⁴ Osim snaga hrvatskoga MUP-a koje su činile okosnicu obrane, u razdoblju mjeseca rujna došlo je do organiziranja novih dragovoljačkih postrojbi.

¹⁶⁰ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 168.

¹⁶¹ BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, "Domovinski rat na Banovini".

¹⁶² GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 170.

¹⁶³ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 184.

¹⁶⁴ *Isto*, 193.-194.

Tijekom listopada ratna djelovanja i dalje su nastavljena napose u selima uz Kupu te u Sisku i Sunji. Posebno snažne napade Sisak je proživljavao tijekom listopada i početkom studenog te za vrijeme jednog od najjačih srpskih napada na Sunju.¹⁶⁵ Napadi srpskih snaga na Sunju počeli su potkraj srpnja 1991., a od sredine kolovoza bili su gotovo svakodnevni. Osvajanje Sunje JNA i pobunjeni Srbi smatrali su ključnim zbog bojazni od stvaranja mostobrana preko kojega bi hrvatske snage krenule u oslobađanje okupiranog banovinskog područja. Upravo iz tog razloga hrvatska obrana je na ovom području bila izuzetno dobro organizirana, zbog čega napadi JNA i snaga pobunjenih Srba nisu imali većih uspjeha.¹⁶⁶ Od većih djelovanja prema Sunji moguće je izdvojiti napad JNA i pobunjenih Srba od 2. studenoga 1991. u kojem su spomenute neprijateljske snage uspjele ući u zgradu željezničke stanice, odakle su naposljetku ipak bile izbačene.¹⁶⁷ Od tog napada pa sve do potpisivanja Sarajevskoga primirja nije bilo sličnih većih napada. Većina borbenih djelovanja svela se tako na izrazito aktivno topničko djelovanje snaga pobunjenika i JNA prema položajima hrvatskih branitelja Sunje.

Nakon žestokih topničkih napada duž sisačke bojišnice, prema ključnoj crti obrane Dumače – Nebojan kretale su se neprijateljske snage sastavljene od pripadnika tzv. Milicije SAO Krajine – martićevaca i snaga 592. motorizirane brigade JNA.¹⁶⁸ Osvajanjem područja nebojanskog džepa, jedinog slobodnog prostora na desnoj obali Kupe, neprijatelju se otvarao put prema Zagrebu. Snage JNA i pobunjeni Srbi iz Petrinje i Gline, 17. listopada 1991. napali su nebojanski džep na pravcu Slana – Vratečko – Novi Farkašić.¹⁶⁹ U borbama u Novom Farkašiću hrvatske snage su uspjele slomiti neprijateljsku ofenzivu i prijeći u protunapad. Osim što je porazila pripadnike JNA i rezerviste, Operativna grupa za Sisak i Baniju preuzela je strategijsku inicijativu i prešla iz obrambenih u napadna borbena djelovanja.¹⁷⁰ Iako su polako počele preuzimati inicijativu na bojištu, hrvatske snage nisu bile spremne za veće borbene operacije. To je potvrdila i neuspješna operacija „Vihor“ sredinom prosinca 1991. kojom su hrvatske snage planirale prodrijeti do Gline i stvoriti uvjete za oslobađanje Petrinje.¹⁷¹ Operacijom

¹⁶⁵ Osim vojnih napadani su brojni civilni ciljevi, kulturni i vjerski objekti, kao i postrojenja Rafinerije i Željezare Sisak. BARUNČIĆ-PLETIKOSIĆ, “Domovinski rat na Banovini”.

¹⁶⁶ Obrana Sunje u rujnu 1991. je zaokružena na 35 kilometara dugu obrambenu crtu koju je branilo oko 600 ljudi. MARIJAN, *Domovinski rat*, 133.

¹⁶⁷ *Isto*, 133.

¹⁶⁸ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 197.

¹⁶⁹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 130.

¹⁷⁰ Tijekom te prve ratne jeseni hrvatski su branitelji pomaknuli obrambenu liniju za 19 kilometara naprijed i vratili pokupsko područje od 200 četvornih kilometara i oslobodili osam sela. GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 203.

¹⁷¹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 131.

„Vihor“ pokušalo se razbiti snage JNA i pobunjenih Srba čime bi se omogućile pretpostavke za prodor u dubinu sjeverne Banovine.

Krajem rujna i početkom listopada 1991. velikosrpska agresija ušla je u najsnažniju fazu. Ignorirajući pregovore i dijaloge za prestanak rata, JNA i pobunjene snage hrvatskih Srba aktivirale su cijelo ratište i do kraja godine osvojile gotovo trećinu hrvatskog teritorija. Najveći dio Banovine bio je okupiran tijekom jeseni 1991., no unatoč tome hrvatske snage onemogućile su daljnje napredovanje prema Zagrebu. Okupacijom Banovine srpski pobunjenici ušli su u novu fazu djelovanja koja je uključivala uništavanje i pljačku imovine, ali i ubijanje i mučenje hrvatskih civila koji su ostali na okupiranom području.

5. Zločini nad civilima

Osvajanjem i okupacijom Banovine srpski pobunjenici krenuli su u etničko čišćenje hrvatskoga stanovništva. Taj temeljni cilj velikosrpske politike ostvarili su nasilnim putem – protjerivanjem i ubijanjem hrvatskih civila. Tijekom 1991. Banovina je bila poprište brojnih masovnih ubijanja i zločina nad hrvatskim braniteljima i civilnim stanovništvom, o čemu svjedoči velik broj masovnih grobnica pronađenih na ovom području. Neki od najvećih ratnih zločina nad civilnim hrvatskim stanovništvom počinjeni su u Baćinu, Kostrićima, Petrinji, Glini, Glinskom Novom Selu, Hrvatskoj Kostajnici, Maji, Peckima, Viduševcu itd. Na području Banovine pobunjeni Srbi su već početkom srpnja 1991. počinili prve masovne likvidacije Hrvata i svih onih koji su ometali homogenizaciju teritorija i iscrtavanje granice “Velike Srbije“. Na temelju nekoliko primjera zločina prikazat će se surova velikosrpska genocidna politika koja je za cilj imala potpuno istrebljenje hrvatskog naroda, odnosno stvaranje područja na kojemu bi živjelo isključivo srpsko stanovništvo.

5.1. Operacija “Žaoka“

Domaći Srbi, potpomognuti snagama JNA 26. srpnja 1991. krenuli su u operaciju “Žaoka“ kojom su nastojali ovladati Glinom, Topuskom i Pounjem. Srpske snage iz općine Dvor imale su zadaću osvojiti hrvatska sela Pounja i nakon toga, kako je naglasio Kapetan Dragan, očistiti prostor od nesrpskog stanovništva.¹⁷² Tog su dana pobunjeni Srbi izvršili najjači napad na hrvatske obrambene položaje u zrinskom Pounju. Glavna prepreka jedinica pobunjenih Srba u kojima su sudjelovali i “Knindže“, pripadnici jedinice Kapetana Dragana bilo je selo Banska Struga, smješteno na prometnici Dvor – Hrvatska Kostajnica. Nakon niza neuspješnih napada

¹⁷² RAGUŽ, “Pad Policijske postaje Kozibrod“, 80.

pobunjeni Srbi su korištenjem „živog štita“ sastavljenoga od hrvatskih civila iz sela Zmrača, izveli frontalni napad na položaje hrvatskih branitelja.¹⁷³ Civilni su bili natjerani da s uzdignutim rukama idu ispred vozila i pješastva koji su preko njihovih glava pucali u smjeru hrvatskih branitelja na ulazu u Strugu. Budući da branitelji nisu htjeli pucati na civile, počeli su se povlačiti, a Srbi su bez borbe zauzeli prednji dio sela. Nakon toga uslijedili su pljačka i palež, a pobunjeni Srbi zarobili su i mučili nekoliko policajaca i civila koji se nisu uspjeli pravovremeno povući. Pobunjeni Srbi zarobili su tri pripadnika MUP-a RH koje su natjerali da skinu odjeću, a potom su ih tukli kundacima oružja, rukama i nogama po cijelom tijelu, da bi ih kasnije pred zarobljenim civilima ubili.¹⁷⁴ Anka Knežević, starica koja je bila u živom štitu, svjedočila je masakru policajaca: “Tri pripadnika MUP-a su bila zarobljena na taj način što smo mi bili živi štit između četnika i njih. Izvedeni su iz kuće Mate Sigura i natjerani da puze po dvorištu, gdje su ih tukli i skakali na njih. Nakon toga su ih svukli gole, odveli ih na baru Mate Sigura i tu ih streljali.”¹⁷⁵ Na različite načine tada je ubijeno i devet hrvatskih civila, a velik broj je bio pretučen i ranjen. Prema iskazima preživjelih iz živog štita, ulice i dvorišta Struge doslovce su bila prekrivena leševima masakriranih Hrvata. Najviše uspjeha srpski pobunjenici imali su u nezaštićenim hrvatskim selima Kuljanima i Zmrača. Prema riječima narednika Gorana Komazeca koji je izravno rukovodio upadom u Kuljane, bilo je to “selo od jedno 30 kuća koje smo očistili”.¹⁷⁶ Ovo hrvatsko selo bilo je mjesto sveopće pljačke, paljevine i zločina nad nezaštićenim hrvatskim civilnim stanovništvom.

Herojskim činom hrvatskih policajaca u Banskoj Strugi neprijatelj je pretrpio teške gubitke i privremeno bio zaustavljen. Tada su pobunjeni Srbi zatražili pomoć od JNA koja je u Strugu uputila kolonu od desetak tenkova i oklopnih transportera. Ulazeći u zrinsko Pounje jedan od tenkova JNA vatreno je djelovao, a potom pregazio policijsko vozilo u kojemu se nalazilo osam hrvatskih policajaca.¹⁷⁷ Dolaskom u Strugu, JNA je razoružala hrvatske policajce koji su zajedno s civilima bili otpremljeni u Hrvatsku Kostajnicu. Potpukovnik JNA Simić je opisujući borbe u Strugi istaknuo kako “Izgled mesta je bio pravi ratni; svuda po putu su bili razbacani leševi milicionera i civila, gorela je jedna štala, asfaltnom trakom doslovce je tekla krv”.¹⁷⁸ Sela s većinskim hrvatskim stanovništvom bila su zauzeta i spaljena, a tijela ubijenih Hrvata i

¹⁷³ Na oklopljeni kamion montirali su dva protuavionska topa, a ispred vozila su postavili štit od 38 civila.

¹⁷⁴ NAZOR, “Zločini srpskih snaga na Banovini u srpnju 1991.”, 81.

¹⁷⁵ RAGUŽ, “Pad policijske postaje Kozibrod”, 85.

¹⁷⁶ HR-HMDCDR, 2., kut. 5010, “Izvješće narednika Gorana Komazeca o napadu na Kozibrod”, 26. srpanj 1991., Knin.

¹⁷⁷ Pri tome su poginula tri policajaca: Ivica Perić, Mladen Halapa i Goran Fadljević, a Tomislav Babić je bio ranjen. RAGUŽ, “Pad Policijske postaje Kozibrod”, 88.

¹⁷⁸ *Isto*, 88.

uginulih životinja ostavljena su da se raspadnu kraj ceste. Dva teško ranjena policajca i osam ranjenih civila JNA je otpremila u Dom zdravlja u Dvoru, gdje su bili zlostavljani od pripadnika “diverzantskog voda“ pod vodstvom Nikole Sundaća.¹⁷⁹ Komandant Ratnog štaba Dvor u svojem izvještaju je napomenuo kako su pripadnici spomenutog voda izveli ranjenike, policajce i civile iz Doma zdravlja i tukli ih pred okupljenim mnoštvom.¹⁸⁰ Nakon toga, prema riječima načelnika Ratnog štaba Dvora Nikole Boljanića, došlo je do “nekontrolisanog i nečasnog djela od strane pripadnika diverzantskog voda koji su istog dana lišili života bolesnike u Domu zdravlja u Dvoru“.¹⁸¹

U sklopu općeg napada srpskih snaga na Banovinu i Pounje, napadnuta je i Policijska postaja u Kozibrodu. Kolone hrvatskih civila i branitelja kretale su se prema Kostajnici, a oni koji su ostali u svojim selima uskoro su postali žrtve pobunjenih Srba. Svjedokinja Marija Stipić bila je stanovnica sela Kozibrod sve do 27. srpnja 1991. kada se dogodio napad na navedena sela. Ona je bila očevidac paljenja kuća, pljački, ispitivanja pojedinaca, da bi na kraju pretrpjela fizičko maltretiranje od strane jednog srpskog pobunjenika.¹⁸² Za opisana nasilja pripadnika snaga pobunjenih Srba od velike su važnosti upravo svjedočanstva onih koji su preživjeli spomenute torture. Svjedok Štefko Begić bio je rezervni policajac u Zamlači koji se tog dana našao u živom štitu. Dok se zajedno s ostalim civilima kretao unutar živog štita, pobunjeni Srbi pucali su po obližnjim kućama te su metkom ranili Mandu Ulaković koja je ostala ležati između Zamlače i Struge.¹⁸³ Iz prethodno spomenutog izvještaja, komandant Ratnog štaba Dvor govori kako je dobio obavijest o “mrtvim ljudima bačenim pored ceste Dvor koje su navodno šareni likvidirali“.¹⁸⁴ Za vrijeme napadne operacije “Žaoka“ snage JNA i pobunjenih Srba počinile su niz zločina u hrvatskim selima u Pounju. Prema riječima komandanta Ratnog štaba Dvor za navedenu operaciju na Banovini bilo je očekivano minimalno “200 mrtvih“.

5.2. Naselja Zrinske gore

Na prostoru Zrinske gore, u okruženju 19 sela naseljenih uglavnom Srbima, smjestilo se pet sela u kojima žive Hrvati – Hrvatski Čuntić, Kraljevčani, Dragotinci, Prnjavor Čuntićki i Pecki.

¹⁷⁹ NAZOR, “Zločini srpskih snaga na Banovini u srpnju 1991.“, 82.

¹⁸⁰ Izvješće govori o borbama kod Struge, Kozibroda i Gline, te o zločinima koje je nad ranjenim hrvatskim redarstvenicima i stanovnicima u selu Struga napravila specijalna postrojba srpskih snaga pod vodstvom Nikole Sundaća. RUPIC, *Dokumenti: Republika Hrvatska i Domovinski rat (1990.-1991.)*, 199.

¹⁸¹ *Isto*, 210.-211.

¹⁸² “Zločin u Zamlači, Strugi i Kozibrodu: Izvještaj s praćenja suda“, 1. Preuzeto s: https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/Zamlaca_Struga_i_Kozibrod_izvjestaji_s_rasprave.pdf

¹⁸³ Svjedok je rekao da su tog kobnog događaja ubijeni Mile Begić, Mile Pušić, Milan Bartolović i Pero Špančić. *Isto*, 4.

¹⁸⁴ RUPIC, *Dokumenti: Republika Hrvatska i Domovinski rat (1990.-1991.)*, 199.

Njihov položaj predstavljao je glavnu prepreku srpskim pobunjenicima i JNA u prodoru prema Kupi zbog čega su se upravo ova sela našla prva na udaru agresora. Tijekom srpnja napadi srpskih pobunjenika na ovom području postali su sve intenzivniji, a uskoro su prerasli u otvoreno nasilje i ubojstva. U Gornjoj Budičini 5. srpnja 1991. ubijena je 16-ogodišnja djevojka Josipa Kožić, prva civilna žrtva na petrinjskom području.¹⁸⁵ Potom su u Budičini 12. srpnja pobunjenici oteli mještanina Đuru Pavičića, čije je tijelo kasnije pronađeno na cesti u pravoslavnom selu Knezovljanima.¹⁸⁶ Svakim novim danom domaći Srbi sve su više demonstrirali surovost i nasilnost svojega djelovanja.

Dana 13. srpnja 1991. srpski pobunjenici iz Jabukovca, Banskog Grabovca i Šušnjara napali su policijska uporišta u Kraljevčanima i Dragotincima, a kasnije navečer i Hrvatski Čuntić i Prnjavor. U sva četiri sela počinjena je velika materijalna šteta, a ranjeno je i više civila. Nakon dolaska JNA i postavljanja tampon – zone napadi su se nastavili, a većina stanovnika morala je napustiti svoje domove.

Pobunjeni Srbi povremeno bi ulazili u sela kako bi pljačkali i palili imovinu te maltretirali preostale stanovnike. Tako su prilikom napada na Prnjavor 29. srpnja 1991. ranili staricu Jagu Lovreković koja je nakon toga sat vremena ostala ležati pred svojom kućom jer joj se nitko nije usudio pomoći.¹⁸⁷ Potom su 31. srpnja srpski pobunjenici upali u Hrvatski Čuntić, pljačkali i palili kuće te zlostavljali tridesetak zatečenih mještana. Jedan od nastradalih stanovnika bio je Srbin iz Gornje Bačuge, oženjen mjesnom Hrvaticom, kojeg su Srbi brutalno pretukli i ozlijedili, a njegovu ženu silovali.¹⁸⁸ Zločine su činili domaći Srbi iz glinskog Velikog Gradca te iz susjednog Srpskog Čuntića.¹⁸⁹

Odnos prema hrvatskim civilima lokalni Srbi su pokazali 14. kolovoza 1991. kada su bez ikakvog povoda masakrirali stare i nemoćne mještane Kraljevčana koji su ostali živjeti na svojim ognjištima. Bili su to: Nikola i Mara Pipalović, Nikola i Ana Šustić i Mara Turković.¹⁹⁰ Samo dva dana kasnije hrvatske građane zgrozila je vijest o još jednom pokolju, ovaj put u

¹⁸⁵ RAGUŽ, "Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore 1991. godine", 371.

¹⁸⁶ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 240.

¹⁸⁷ RAGUŽ, "Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore 1991. godine", 390.

¹⁸⁸ Nasilje pobunjenih Srba opisano je u jednom ratnom izvješću: "Sjeli su u dvorište i malo razgovarali, gotovo prijateljski. Ženu su zamolili da im skuha kavu. Onda su mladi pošli za njom i silovali je, sva četvorica. Kad se muž pobunio, stariji vođa bande rekao je da su to mladi momci kojima treba provoda. (...) Domaćina su počeli maltretirati. Izubijali su ga, tukli po glavi, boli ga po licu nožem. Zarezali mu vrat pod grlom." GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 238-239.

¹⁸⁹ RAGUŽ, "Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore 1991. godine", 392.

¹⁹⁰ Žene su ubijene automatskom rafalnom paljbom i granatama, a tijela dvojice muškaraca raznesena su projektilima iz ručnih bacača raketa. MARCIKIĆ, MARUŠIĆ, "Pokolji civila u Baniji: Kraljevčani i Pecki, 14. i 16. kolovoza 1991.", 205; GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 240.

Bjelovcu kraj Peckog. Andrija Bugarin, branitelj u Peckom, doveo je iz Petrinje Ivana Bugarina, braću Đuru i Matu Horvata i njihova ujaka Stjepana Horvata kako bi nahranili stoku i obišli svoje gospodarstva koje se nalazilo na crti bojišnice.¹⁹¹ Pobunjenici su znali da Hrvati dolaze hraniti stoku te su im postavili zasjedu. Mati Horvatu je bilo odsječeno pola lica, Đuri Horvatu nos i prsti jedne ruke, Ivanu Bugarinu je bila odsječena ruka, a iz tijela mu je bilo izvađeno srce.¹⁹² Obdukcijom na Odjelu za patologiju i citologiju Opće bolnice u Sisku potvrđeno je da su ubijeni mještani Bjelovca bili izmasakrirani.¹⁹³ Neljudskom ponašanju srpskih pobunjenika svjedočio je i zapovjednik Zlatko Galijan, koji je u svom ratnom dnevniku zapisao: “Svima su četnici sjekirama odsjekli prste i dijelove tijela. Ležali su ondje braća Đuro (28) i Mato Horvat (32), Ivan Bugarin (23) i stari djed Stjepan Horvat (71). Ubijeni su od svojih susjeda s kojima su donedavno išli na slave, veselja, u trgovinu i školu ili na posao.”¹⁹⁴ Iako su se razlikovali u načinu izvršenja, zločini u Kraljevcima i Peckom pokazali su izuzetnu okrutnost i divljaštvo pripadnika snaga pobunjenih hrvatskih Srba. Masakr u Peckom bio je osobito specifičan zato što su žrtve bile najprije ranjene, a zatim usmrćene sjekirama i bajunetama.

U sklopu ciljanog etničkog čišćenja pobunjeni Srbi su i po drugim okupiranim selima činili slične zločine. Tako je 20. kolovoza 1991. skupina od 40-ak srpskih pobunjenika upala u sela Maja i Svračica te uz brutalno maltretiranje protjerala većinu stanovnika, opljačkala im domove, zapalila crkvu i nekoliko kuća.¹⁹⁵ Kako bi oslabili moral hrvatskih branitelja i izazvali paniku kod civilnog stanovništva, srpski pobunjenici javno su prijetili kako će ponoviti zločine u mjestima koja su tek trebala biti napadnuta.

5.3. Pokolj u Graboštanima, Stublju i Majuru

Nakon što su etnički očistili sela u Pounju i okolici Petrinje i Gline, pobunjeni Srbi okrenuli su se prema hrvatskim selima Graboštanima, Stublju i Majuru. Napad na spomenuta sela započeo je 3. rujna 1991., a u njemu je sudjelovalo oko 200 srpskih teritorijalaca i milicionera.¹⁹⁶ Po ulasku u selo pobunjenici su pucajući upadali u kuće i tjerali mještane u živi štit. Među mještanima koji su se našli u živom štitu bila je Ruža Medić iz Stublja, koja je povodom tih događaja svjedočila: “Psovali su nas, maltretirali, tukli sa pendrecima, trgali sa nas zlato. (...) Starci i djeca nisu mogli ići, padali su, oni su ih šutirali nogama i tjerali

¹⁹¹ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 242.

¹⁹² RAGUŽ, “Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore 1991. godine“, 394.

¹⁹³ KOVAČEVIĆ, “Pokolji civila u Baniji: Kraljevčani i Pecki, 14. i 16. kolovoza 1991.“, 206.-208.

¹⁹⁴ GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 243.

¹⁹⁵ RAGUŽ, “Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore 1991.“, 395.

¹⁹⁶ RAGUŽ, *Kostriči – najtužnije selo u Hrvatskoj*, 95.

naprijed.“¹⁹⁷ U Majur, Stubalj i Graboštane svakodnevno su dolazili srpski pobunjenici te pljačkali, tukli i odvodili mještane. Rajko Pašić, milicionar tzv. SAO Krajine iz Kostajnice potvrdio je da se glavnina ubojstva u ovim selima dogodila tijekom pljački te da je za većinu odgovoran Nikola Begović zvan Konduker.¹⁹⁸ Spomenuti Begović je 14. listopada 1991. u Majuru smrtno ranio Ivu Švagu i Antuna Matekovića koji su ubrzo potom i preminuli.¹⁹⁹ Gotovo svi preživjeli svjedoci potvrdili su da je život na okupiranom teritoriju bio izuzetno težak, jer su pobunjeni Srbi nasilno ulazili u kuće, oduzimali imovinu, mučili, ubijali i sl.

5.4. Zločini u okolici Gline

U sklopu operacije “Žaoka“ pobunjeni Srbi sukobili su se s hrvatskim snagama koje su držale policijsku postaju u Glini. Unatoč žestokom otporu pripadnika MUP-a RH i ZNG-a, srpske snage i JNA okupirali su Glinu, a kasnije i okolna sela. Dok je trajala okupacija, srpski pobunjenici pljačkali su i krali imovinu, palili kuće i čistili prostor od nersrpskog stanovništva. Većina žrtava bile su osobe starije životne dobi što je razvidno iz svjedočanstva Katarine Baćan iz Glinske Poljane. Po njezinoj priči “srbočetnici“ su ušli u Glinsku Poljanu s tenkovima JNA ispred kojih su kao živi štit išli već uhvaćeni Hrvati.²⁰⁰ Nakon što su ih nasilno natjerali u živi štit odveli su ih u smjeru sela Slana gdje su ih tukli i prijetili im strijeljanjem. U svom iskazu Katarina Baćan navodi kako su je “svakodnevno maltretirali, stavljali nož pod vrat i prislanjali uza zid za streljanje.“²⁰¹ Uz fizičko maltretiranje, zarobljeni Hrvati trpili su uvrede i psovke pa su im tako između ostalog govorili da su “ustaše“ i Kurdi te da ih sve treba poklati. U Glinsku Poljanu prva je ušla JNA, a iza nje pobunjeni Srbi koji su ubili veći broj mještana koji se nisu uspjeli sakriti i koji nisu željeli napustiti svoje domove.

Sličnu sudbinu doživjelo je i Novo Selo Glinsko koje je početkom listopada bilo okupirano od strane pobunjenih Srba i snaga JNA. Cjelokupno civilno stanovništvo koje do tada nije napustilo selo bilo je ubijeno tijekom listopada, a njihove kuće i gospodarski objekti bili su spaljeni. Iako do danas nisu razriješene okolnosti ovog zločina, poznato je da su svi tada zatečeni mještani bili ubijeni.²⁰² Žrtve zločina bile su većinom žene, a deset ubijenih hrvatskih civila bilo je u dobi od oko 80 godina i više. Prilikom upada u selo, pripadnici Izviđačko – diverzantske grupe iz Gline istjerali su mještane iz kuća, razdvojili muškarce od žena i odvojeno

¹⁹⁷ *Isto*, 95.

¹⁹⁸ *Isto*, 101.

¹⁹⁹ KRUPIC, “Stradanje kostajničkih i dubičkih Hrvata u II. svjetskom ratu i Domovinskom ratu“, 256.

²⁰⁰ VUIĆ, *Dokumenti i sjećanja*, 105.

²⁰¹ VUIĆ, *Dokumenti i sjećanja*, 106.

²⁰² Stradalo je 32 novoselčana: 24 civila i osam branitelja. “Priopćenje povodom obljetnice zločina u Novom Selu Glinskom“. Preuzeto s: https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/2012.10.12_Novo_Selo_Glinsko.pdf

ih masakrirali.²⁰³ Posmrtni ostaci naknadno identificiranih mještana položeni su u zajedničku grobnicu, dok se za 22 osobe još uvijek traga.

Jedan od najvećih zločina nad Hrvatima u Domovinskom ratu počinjen je u glinskom selu Joševici u prosincu 1991. godine. Pretpostavlja se da je povod zločinu bila osveta za oslobodilačku operaciju hrvatskih snaga "Vihor" koja je u glinskom kraju započela nekoliko dana ranije. U sklopu te oslobodilačke operacije došlo je do tzv. "gračaničkih žrtva", nakon čega su domaći Srbi krenuli u odmazdu na hrvatsko selo Joševicu.²⁰⁴ Dana 16. prosinca 1991. skupina maskiranih i naoružanih osoba upala je u selo i vatrenim oružjem usmrtila sve mještane koje je tog trenutka zatekla u kućama i dvorištima.²⁰⁵ Među usmrćenim hrvatskim civilima bilo je četrnaest žena, većinom starije životne dobi, četiri mlađe osobe i bračni par iz Skele. U Joševicu je na uviđaj pozvan doktor Branislav Anđelković koji je na licu mjesta izvršio pregled leševa i dao svoje mišljenje o uzroku smrti.²⁰⁶ O spomenutom zločinu izvijestili su pripadnici srpskoga Štaba TO Glina koji su naveli da je "u s. Joševica oko 13.30 sati od veće grupe za sada nepoznatih izvršilaca izvršen masakr nad stanovništvom tog sela."²⁰⁷ U izvješću je potvrđeno da je ubijeno 19 muškaraca i žena hrvatske nacionalnosti među kojima je bilo i četvero djece između 10 i 16 godina starosti. Jedina preživjela mještanka bila je starica Ana Šiftar koja je postala ključni svjedok ovog zločina. Na jednom kasnijem suđenju dala je iskaz iz kojeg se saznaje da su pobunjenici pucali sa prigušivačem budući da se "pucnjava nije čula".²⁰⁸ Tog su dana pobunjeni Srbi smrtno usmrtili njezine unuke i brata.

Nekoliko dana prije masakra u selu Joševici, na glinskom području počinjen je zločin u Gornjim Jamama. Ovo selo nalazilo se u središtu okupiranog teritorija, no unatoč tome, nekolicina mještana odlučila je ostati u svojim kućama i pokušati nastaviti s uobičajenim životom. Dana 11. 12. 1991. kroz selo su prošli naoružani pripadnici srpske formacije "Šilt" pod komandom Siniše Martića te su u kući Mate Kirete ubili 12 civila, od kojih su troje bili

²⁰³ VUIĆ, *Dokumenti i sjećanja*, 304.

²⁰⁴ U selu Gračanica Šišinečka došlo do okršaja HV-a i pobunjenih Srba okupljenih u 1. brigadu Teritorijalne obrane. VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.*, 239.

²⁰⁵ Ubijeni su iz vatrenog oružja kalibra 7.65 mm dugi 9. sa prigušivačem, iz neposredne blizine. HR – HMDCDR, fond Donatori, kut. 41, "Okružnom javnom tužiocu Glina", 28. 12. 1991., Knin; "Priopćenje povodom 29. obljetnice zločina u Gornjim Jamama i Joševici".

²⁰⁶ Pregledao je sve žrtve u kućama i zaključio da je uzrok smrti kod svih žrtava prostrijel glave vatrenim oružjem iz relativne blizine. HR – HMDCDR, fond Donatori, kut. 41, Kir – 2/91 – 2, "Zapisnik o uviđaju sastavljen na licu mjesta u Joševici", 17. 12. 1991., Glina.

²⁰⁷ HR-HMDCDR, fond Donatori, kut. 41, "Izvješće Štaba TO Glina Štabu 3. operativne zone o masakru nad Hrvatima u Joševici", 24. prosinac 1991., Glina.

²⁰⁸ "Išli su od kuće do kuće i ubijali sve koje su zatekli u selu – čudom preživjela samo baka Anka – zločin u Joševici".

maloljetna djeca te sedam žena.²⁰⁹ Iako je nedvojbeno da su svi mještani bili usmrćeni, do danas nisu poznate šire okolnosti njihova stradanja.

5.5. Zločin u Petrinji – obitelj Kozbašić

Tijekom Domovinskog rata grad Petrinja i petrinjsko područje pretrpjeli su strašna razaranja, stanovništvo je bilo prognano, a mnogi civili i branitelji bili su ubijeni. Najteže dane mještani ovog kraja proživljavali su nakon okupacije, tijekom jeseni 1991. godine. Ubojstvo obitelji Kozbašić iz Petrinje samo je jedno u nizu zločina srpskih pobunjenika na ovom prostoru.

U noći 4./5. studenog 1991. pripadnici specijalnih jedinica milicije SAO Krajine došli su do kuće obitelji Kozbašić u Ulici Ivana Meštrovića te pucnjevima iz vatrenog oružja ubili dvoje djece, devet godina staroga Alena i njegovu 13-ogodišnju sestru Tamaru kao i njihove roditelje Milana i Gordanu.²¹⁰ Nakon što su ih ubili, pobunjenici su napustili mjesto zločina i pritom uzeli predmete u vlasništvu ubijenog Milana. Kao jedan od mogućih razloga za ubojstvo navodi se osveta jer je jednom od počinitelja zločina u rujnu 1991. ubijen sin tijekom borbi s hrvatskim snagama u Petrinji.²¹¹ Unatoč činjenici da su zločin počinili pobunjeni Srbi, beogradski mediji to nisu željeli priznati, već su na sve načine nastojali prebaciti odgovornost na druge. Tako je u beogradskoj *Politici* izašao tekst u kojem se optuživalo Milanovog starijeg brata da je naručio ubojstvo supružnika jer nisu htjeli prijeći na slobodnu hrvatsku stranu.²¹² Također, na srpskoj stranici Veritas koja se bavi popisima smrtno stradalih i nestalih Srba nalaze se i članovi obitelji Kozbašić. To nam govori da su ih sve smatrali osobama srpske nacionalnosti. Nadalje, u detaljnim podacima o ubojstvu navedeno je da su Kozbašići bili “indirektne žrtve rata”.²¹³ Na stranici je ponuđeno i objašnjenje te formulacije koje glasi da su to civilne žrtve čija je smrt vezana za rat i ratna događanja, ali se sama smrt ne može pripisati ni jednoj sukobljenoj strani.

Tijekom žestokog napada na Petrinju 16. rujna 1991. počinjen je još jedan težak ratni zločin. Tog je dana iz vojarne “Vasilj Gaćeša” započeo minobacački napad na Petrinju, Brest i Mošćenicu. Na položajima kod Nove bolnice i Vile Gavrilović zarobljeno je te potom streljano

²⁰⁹ “Gornje Jame i Joševica – zločini nad hrvatskim civilima“.

²¹⁰ Obitelj je bila mješovitog nacionalnog podrijetla: Milan Kozbašić bio je Hrvat, a njegova supruga Srkinja. MARAS-KRALJEVIĆ, “Srpski zločini nad civilnim stanovništvom na petrinjskom području 1991. godine – primjer obitelji Kozbašić“, 20.

²¹¹ MARAS-KRALJEVIĆ, “Srpski zločini nad civilnim stanovništvom na petrinjskom području 1991. godine – primjer obitelji Kozbašić“, 21.

²¹² *Isto*, 22.

²¹³ “Detaljni podaci o nestalom licu“.

17 pripadnika MUP-a i Zbora narodne garde.²¹⁴ Pripadnici JNA tada su ušli u poslovni krug Tvornice i razarali ga, a Hrvate koje su zarobili odveli su u glinski zatvor. Okrutan zločin dogodio se u tvornici Gavrilović kada je pripadnik četničko – terorističkih postrojbi Jugoslav Vidić iz skupine radnika izdvojio Stjepana Komesa i mesarskim mu nožem odsjekao ruku.²¹⁵ Prema iskazima ispitanih svjedoka spomenuti Vidić nekada je i sam bio zaposlenik Gavrilovića. On je prije odsijecanja ruke spomenutom Hrvatu zlostavljao nekoliko žena koje su se nalazile u krugu tvornice. Obučen u maskiranu uniformu, ali ne krijući svoj identitet, Vidić je djelatnice natjerao da sa sebe skinu odjeću sve do donje rublja upućujući im pri tome najpogrdnije izraze.²¹⁶ Nakon toga se “obračunao“ sa Stjepanom Komesom, koji je od zadobivenih rana na kraju preminuo. Na primjeru Stjepana Komesa može se prepoznati nasilno i destruktivno djelovanje pobunjenih Srba u sklopu politike etničkog čišćenja. Cilj nije bio samo očistiti prostor od hrvatskog stanovništva, već na neljudski način ugasiti nečiji život. Agresor je tako pokazao neviđenu brutalnost ubijajući žrtve na različite načine: strijeljanjem, klanjem, razbijanjem lubanja sjekirom i sl. Stvarne dimenzije zločina izašle su na vidjelo tek nakon što su žrtve bile ekshumirane iz brojnih masovnih grobnica.

Velikosrpska politika spaljene zemlje uključivala je ubijanje i protjerivanje civilnog stanovništva, razaranje i paljenje sela i gradova te uništavanje kulturno – povijesnih spomenika. Takva politika u Petrinji najveći zamah imala je tijekom ljeta 1991. pa sve do pada grada 21. rujna. Zaoštavanjem ratnih sukoba na ovom području započeo je egzodus hrvatskih stanovnika koji su bili primorani napustiti svoje domove.²¹⁷ U ratnoj kronici sisačkog tjednika *Jedinstvo* opisan je egzodus Hrvata iz petrinjskih i glinskih sela: “Cijelim putem povlačenja pratila ih je artiljerijska paljba neprijatelja. Kolona zbjega bila je dugačka kilometrima, a u njoj su ljudi bježali noseći samo one stvari koje su u žurbi uspjeli ponijeti.”²¹⁸

5.6. Kostrići i Baćin

Selo Kostrići smjestilo se dva kilometra istočno od velikog sela Majur, u okolici Hrvatske Kostajnice. Selo je bilo smješteno u brdskom predjelu i naseljeno većinom Hrvatima starije

²¹⁴ “Nikada se neće zaboraviti 16. rujna u Petrinji“.

²¹⁵ Smatra se da je razlog odsijecanja ruke bilo Komesovo rukovanje s predsjednikom Tuđmanom prilikom njegova posjeta Petrinji. “Presuda županijskog suda Sisak u odsutnosti“, 3. Preuzeto s: <http://www.centar-za-mir.hr/wp-content/uploads/2013/12/Vidic-Jugoslav-Presuda-ZS-Sisak-u-odsutnosti-04-12-1998.pdf> !

²¹⁶ Isto.

²¹⁷ Na skrbi Centra za socijalni rad Petrinje našlo se oko 9000 prognanika s područja petrinjske općine, koji su se osim u Sisku smjestili kod rodbine u selima sisačke općine ili u prihvatnim centrima za prognanike. GAJDEK, *Petrinjska bojišnica 1991.-1995.*, 253.

²¹⁸ Isto, 254.

životne dobi. Za vrijeme srpske okupacije u Kostrićima se dogodio težak ratni zločin u kojemu su pobunjeni Srbi ubili svih 16 mještana sela.

Kako su se krajem srpnja intenzivirali srpski napadi u hrvatskom Pounju, sve je više rastao strah kod mještana Kostrića. Strah se potvrdio opravdanim jer su pobunjeni Srbi nakon okupacije sela Mračaja 28./29. kolovoza 1991., započeli pripreme za osvajanje Kostrića.²¹⁹ Selo je okupirano 31. kolovoza bez ikakvog otpora. Tijekom prva dva mjeseca okupacije stanovnici Kostrića živjeli su mirno i bez nekih većih problema. To nam potvrđuje i Milan Petrinjac, pripadnik srpske TO, koji je u svom ratnom dnevniku zapisao: “Za vrijeme našeg boravka nije bilo nikakvih problema ni provokacija od naše strane niti sa strane seljana Kostrića. Ovakav prijateljski odnos održavao se sve vrijeme našeg boravka u selu Kostrićima.”²²⁰ Da se život u Kostrićima nastavio odvijati normalnim tokom govori i činjenica da su mještani drugih okupiranih sela dolazili ovdje kako bi pronašli utočište. Upravo zbog toga, nitko od mještana sela nije niti slutio tragediju koja će ih uskoro zadesiti.

U večernjim satima 14. studenog 1991. u Spomen – domu, smještenom u dvorištu pravoslavnog manastira Komogovina, održavala se fešta pripadnika Jedinice milicije za posebne namjene (dalje: JMPN), tzv. “Kalina“. Tom je prilikom njihov zapovjednik Stevo Borojević zvan “Gadafi“ iznio plan o “čišćenju“ Kostrića.²²¹ Pod “čišćenjem“ je podrazumijevao ubijanje zatečenog stanovništva i pljačku sela. Temeljem toga, 21 pripadnik spomenute JMPN “Kalina“ krenuo u akciju “čišćenja“ sela u kojemu su zatekli 16 nenaoružanih civila. Akcija je započela u ranim jutarnjim satima 15. studenog 1991. godine. Jedan kostajnički teritorijalac navodi da je čuo, najvjerojatnije od zapovjednika svoje postrojbe, da je akcija u Kostrićima tekla tako da su u selo ušle dvije grupe.²²² Na taj su način pobunjenici zatvorili oba ulaza u selo, što ima smisla ako se uzme u obzir da nisu željeli da se itko od stanovnika izvuče.

Pripadnici postrojbe “Kaline“ u akciju su krenuli podijeljeni najmanje u tri grupe. Najveća grupa ušla je u gornji, središnji dio Kostrića u kojem je bilo osam stanovnika.²²³ O djelovanju grupe svjedočio je Nikola Bunjevac, jedini preživjeli stanovnik ovog dijela sela. Bunjevac je potvrdio da je u petak, 15. studenog, kombijem iz smjera Majura došlo sedam – osam mladića koji su započeli ubilačku misiju. Kad je začuo pucnjavu, Bunjevac se sakrio u obližnji voćnjak

²¹⁹ RAGUŽ, *Kostrići – najtužnije selo u Hrvatskoj*, 89.

²²⁰ *Isto*, 90.

²²¹ RAGUŽ, *Kostrići – najtužnije selo u Hrvatskoj*, 131.

²²² Prva grupa je išla od strane Majura, a druga preko Seliške ceste i “Bijele strane“. *Isto*, 136.

²²³ Bili su to: bračni par Ferdinand i Marija Krizman, Kata Bunjevac i njezin sin Nikola Bunjevac, Marija Jurić, Marija Kostrić, Petar Bašić, Marija Bašić. *Isto*, 138.

odakle je čuo ubojstvo vlastite majke.²²⁴ Iako je većina mještana bila ubijena u pucnjavi, neki od njih ubijeni su na okrutniji način. Na fešti u bazi u Komogovini među pripadnicima JMPN pričalo se da je jedan od njih “zabio nekoj ženi nož u grlo i tako je vukao”.²²⁵ Isto tako, zapovjednik akcije Mirko Tadić hvalio se da je nožem ubijao žene u Kostrićima.²²⁶

U međuvremenu su s djelovanjem započele druga i treća grupa u donjem dijelu sela. O njihovom pohodu svjedočilo je nekoliko osoba, a među njima je i Zlatko Jurić, čovjek kojemu su pobunjenici ubili cijelu obitelj.²²⁷ Posebno je tragična bila smrt njegove djece, petogodišnjeg Darija i dvogodišnjeg Tomislava. Prema iskazima drugih svjedoka Zlatko Jurić, izbezumljen ubojstvom vlastite obitelji, krenuo je prijaviti zločin. Tu namjeru nije uspio ispuniti jer je nedugo po počinjenju zločina bio uhvaćen od pripadnika jedinice koja je i počinila zločin.²²⁸ Nakon toga mu se gubi svaki trag, a vjerojatno ga je dočekala ista sudbina kao i njegove sumještane.

Tog je dana u Kostrićima ubijeno petnaest mještana, odnosno šesnaest, ako pretpostavimo da je Zlatko Jurić bio ubijen od pripadnika spomenute jedinice. Jedno od najčešće postavljenih pitanja bilo je ono o motivu zbog kojeg je likvidirano cjelokupno stanovništvo mjesta. Jedna od pretpostavki bila je da je pogibija rođaka ili prijatelja nekog bitnog člana JMPN-a navela postrojbu da izvrši odmazdu.²²⁹ Moguće je također da za masakr nije bilo nikakvog smislenog povoda, već da je neprijatelj samo želio dokazati nadmoć i pokazati Hrvatima do koje granice djelovanja je spreman ići. Oni koji su dobro poznavali “Gadafija” govorili su da se nije prezreo ubiti bilo koga ne bi li dokazao svoju moć.²³⁰ Masakr cijelog stanovništva u Kostrićima definitivno bi demonstrirao tu razinu moći.

Među najstrašnije zločine koje su pobunjeni Srbi počinili na području Republike Hrvatske svakako je i onaj u Baćinu 21. listopada 1991. godine.²³¹ U ovom tragičnom događaju stradali

²²⁴ Čuo je glas mlađeg muškarca kako pita njegovu majku: “gdje ti je sin? Kaže: Ja ne znam za njega. Kaže: majku ti jebem, stara žena pa lažeš, a pepeljara puna čikova. I rafalno je ubi.” *Isto*, 141.

²²⁵ *Isto*, 141.

²²⁶ *Isto*, 141.

²²⁷ Jurić je tog jutra zbog obaveza morao napustiti selo, a netom nakon bio je primoran sakriti se od pobunjenih Srba koji su dolazili u pohod. Tako skriven ostao je sve do sljedećeg jutra, kada je otkrio da su mu Srbi ubili majku Mariju, ženu Veru i djecu.

²²⁸ *Isto*, 154.

²²⁹ Danica i Ivan Vujčić čuli su glasine da je zločin potaknula pogibija srpskog teritorijalca Đure Mirkovića iz Gornjeg Hrastovca. RAGUŽ, *Kostrići – najtužnije selo u Hrvatskoj*, 123.

²³⁰ *Isto*, 128.

²³¹ Selo Baćin smjestilo se uz samu obalu rijeke Une i pripada općini Hrvatska Dubica. TOMAŠEVIĆ, “Zločini srpskih pobunjenika u Kostrićima i Baćinu 1991. godine”, 349.

su mještani iz sela Baćin i Cerovljani, a samo selo postalo je poprištem druge najveće masovne grobnice u Hrvatskoj.

Nakon okupacije šire okolice Hrvatske Kostajnice, većina civila i branitelja dubičkog kraja povukla se pred srpskim paravojnim snagama koje su okupirale Hrvatsku Dubicu i okolna sela, uključujući Cerovljane i Baćin. U navedenim mjestima ostalo je tek stotinjak mještana starije životne dobi koji nisu željeli ili mogli napustiti svoje domove. Njihove su kuće uskoro postale meta naoružanih Srba koji su ih na razne načine zlostavljali i pljačkali im imovinu.²³² Snage pobunjenih Srba najprije su nakon okupacije popisale sve hrvatske mještane sela, da bi ih onda 20. listopada odveli u vatrogasni dom u Hrvatskoj Dubici i Cerovljanima. Tijekom noći nekolicina mještana bila je puštena, dok je minimalno 56 preostalih civila 21. listopada bilo iskrcano na lokaciji zvanj Skelište. Prema drugoj informaciji govori se o brojki od najmanje 75 ubijenih Hrvata, a smatra se da su neki od ubijenih baćeni u rijeku Unu.²³³ Tamo su ih pripadnici jedinica tzv. Milicije SAO Krajine poubijali automatskim oružjem.²³⁴ Smatra se da su zločin počinili pripadnici JMPN "Kaline", predvođeni Stevom Borojevićem "Gadafijem", koji su u tom razdoblju djelovali na kostajničkom području. Nakon masakra tijela ubijenih ostala su nekoliko dana ležati, a zatim su zakopana bagerom u masovnu grobnicu. Prilikom ekshumacije niti jedno tijelo nije pronađeno u cjelovitom stanju, većinom su bila izlomljena, deformirana i raskomadana.²³⁵ Vještaci koji su radili na ekshumaciji zaključili su da smrt nije nastupila odmah, već da su neki od njih umirali danima. To su potvrdili i iskazi svjedoka s druge, bosanske strane rijeke Une, koji su rekli da su danima čuli vapaje s hrvatske obale.²³⁶ Ovaj zločin dugo je bio zataškavan i za njega se saznalo tek 1994. kada se krenulo u daljnje istraživanje.

6. Pitanje odgovornosti za zločine

Zločini koje su pobunjeni Srbi činili tijekom Domovinskog rata bili su tema brojnih povijesnih istraživanja, ali su ušli u istraživačku domenu i drugih znanosti, ponajprije onih pravnih. S pravnog aspekta važno je istaknuti Međunarodno kazneno pravo koje obrađuje terminologiju i pojmove kao što su deportacija, etničko čišćenje i genocid. Sva tri pojma mogu se uzeti u obzir kada se govori o agresiji pobunjenih Srba i JNA na Republiku Hrvatsku. Prisilno

²³² "Obilježavamo 30. godišnjicu zločina u Baćinu".

²³³ Također, na još uvijek nepoznatom mjestu, pobunjeni Srbi su pobili još 30 Hrvata iz Baćina, 3 Hrvata iz Dubice i 24 Hrvata iz Cerovljana. TOMAŠEVIĆ, "Zločini srpskih pobunjenika u Kostrićima i Baćinu 1991. godine", 349.

²³⁴ "Obilježavamo 30. godišnjicu zločina u Baćinu"; RAGUŽ, *Kostrići – najtužnije selo u Hrvatskoj*, 118.-119.

²³⁵ Obdukcija je pokazala da je nekim tijelima nedostajala većina kostiju te su pronađena u neprirodnim položajima, isprepletana. "Obilježavamo 30. godišnjicu zločina u Baćinu".

²³⁶ VUČKOVIĆ, "Krvavi Baćin", 674.

protjerivanje civilnog stanovništva u ratom zahvaćenom području (deportacija) već je više od pola stoljeća međunarodno nominirano kao teški zločin protiv čovječnosti.²³⁷ U međunarodno kazneno zakonodavstvo deportacija je ugrađena poznatom Ženevskom konvencijom donesenom 12. kolovoza 1949. godine. Prema konvenciji zabranjena su pojedinačna ili masovna prisilna premještanja stanovnika, odnosno deportacije osoba s okupiranog područja.²³⁸ Za potrebe ovog rada posebno su bitni dijelovi konvencije koji se bave postupanjem prema ratnim zarobljenicima i civilima tijekom trajanja oružanog sukoba. Bitno je spomenuti i rad Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Haggu (dalje: MKSJ) čije je djelovanje usmjereno na kažnjavanju počinitelja zločina na ovom prostoru. Zločini izvršeni na području Hrvatske obrađuju se na temelju Osnovnog krivičnog zakona RH i kršenja njegovih temeljnih članaka.²³⁹ Protiv osumnjičenih za zločine podizane su razne optužnice, a kaznenopravni tijek dobivali su na različitim Županijskim sudovima diljem Hrvatske.

Izvršeno etničko čišćenje tako je predstavljalo jedan od najtežih ratnih zločina počinjenih na tlu Hrvatske, kojim je neprijatelj nastojao korjenito promijeniti etničku sliku na zamišljenim granicama tzv. Velike Srbije. Pomno planirano etničko čišćenje uključivalo je zastrašivanje, pljačku, paljenje hrvatskih domova te planirana ubojstva i masakre Hrvata. Prema čl. 3. Ženevske konvencije o postupanju prema civilima zabranjeno je bilo kakvo nasilno i okrutno postupanje, mučenje, sakaćenje i ubijanje, ali i povreda osobnog dostojanstva, odnosno ponižavanje i degradiranje.²⁴⁰ Da su pobunjeni Srbi uistinu provodili etničko čišćenje na teritoriju Hrvatske potvrđuju nam brojna svjedočanstva i optužnice podignute protiv osumnjičenih za mnoge zločine. Prisilnim protjerivanjem i ubojstvima pobunjeni Srbi prekršili su temeljne odredbe Ženevske konvencije iz 1949., odnosno teretilo ih se za počinjenje zločina protiv čovječnosti.

U provedbi velikosrpskog plana etničkog čišćenja sudjelovale su, kao izravni izvršitelji, ponajviše postrojbe za specijalnu namjenu MUP-a Republike Srpske Krajine, zatim izviđačko – diverzantske grupe i posebne postrojbe za specijalne namjene. Primjerice, u izvedbi kapetana Dragana i njegovih suradnika na Banovini od hrvatskog stanovništva bila su kompletno

²³⁷ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske: 1991.-1995.*, 232.

²³⁸ Čl. 49 Ženevske konvencije, 167. Preuzeto s: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>

²³⁹ Za ovu problematiku bitni su članci 119. i 120. OKZ RH. Članak 119. tiče se genocida, odnosno govori o kazni zatvora za djelomično ili potpuno uništenje neke nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine. Članak 120. govori o kazni zatvora za počinjenje ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. "Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske". Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_04_31_569.html

²⁴⁰ Čl.3 Ženevske konvencije, Zaštita civilnih osoba u vrijeme rata, 151.-152. Preuzeto s: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>

“očišćena“ naselja: Struga, Divuša, Golubinac, Unčani, Kozibrod, Zamlača, Viduševac i Dubica.²⁴¹ Kazneni postupak protiv Dragana Vasiljkovića započeo je u prosincu 2005., a u rujnu 2017. on je osuđen za ratni zločin nad civilima i ratnim zarobljenicima na jedinstvenu kaznu zatvora od petnaest godina.²⁴²

Za zločine u Banskoj Strugi, Zamlači, Kozibrodu i Unčanima teretilo se i pripadnike specijalne postrojbe tzv. “Milicije Krajine“. Optužnica protiv 35 pripadnika tih jedinica podignuta je u studenom 1994., a u lipnju 2009. održana je glavna rasprava na Županijskom sudu u Sisku. Optuženi su da su dana 26. srpnja 1991. u selima Zamlača, Struga i Kozibrod protjerali stanovništvo, vodili ih ispred sebe kao živi štit, palili i eksplozivnim napravama rušili kuće, a zatim iz vatrenog oružja pucali i potom usmrtili mnogobrojne civile.²⁴³ U petom mjesecu 2022. rasprava je zbog izmjene u sastavu vijeća počela iznova te se ovog puta odnosila na sedmoricu optuženika. Teretilo ih se da su 26. srpnja 1991. u Strugi Banskoj, zajedno s većim brojem drugih pripadnika postrojbe tzv. “Milicije Krajine“, počinili ratni zločin nad hrvatskim policajcima. Suprotno odredbama Ženevske konvencije o postupanju prema ratnim zarobljenicima, zarobili su i razoružali Davora Vukasa, Branka Vuka i Zorana Šaronju, policajce MUP-a RH, nakon čega su ih tukli, skinuli im odjeću i natjerali ih da trče preko livade, da bi ih zatim iz pješačkog naoružanja usmrtili.²⁴⁴ Većina optuženika nedostupna je pravosudnim tijelima Republike Hrvatske i suđenje se provodi u njihovoj odsutnosti. Prema čl. 12. Ženevske konvencije o postupanju prema ratnim zarobljenicima određeno je da se ratni zarobljenici nalaze u rukama neprijateljske sile, a nikako pojedinca ili vojne jedinice koja ih je zarobila.²⁴⁵ Također, s ratnim zarobljenicima mora se postupati humano te će se svaki nezakoniti čin smatrati kao ozbiljno kršenje ove konvencije.

Okrutan zločin počinjen je i u mjestu Pecki, kada su 16. kolovoza 1991. pobunjeni Srbi ubili Ivicu Bugarina, Đuru Horvata, Matu Horvata i Stjepana Horvata. Na temelju iskaza nekolicine svjedoka na Županijskom sudu u Sisku 2009. godine, za ovaj ratni zločin teretilo se pobunjene

²⁴¹ VALENTIĆ, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995.*, 235.

²⁴² Nepravomoćno je osuđen temeljem individualne i zapovjedne odgovornosti za nesprječavanje podređenih pripadnika jedinice za posebne namjene tzv. SAO Krajina, u mučenju i zlostavljanju ratnih zarobljenika i civila tijekom lipnja i srpnja 1991. godine u improviziranom zatvoru na Kninskoj tvrđavi, kao i za sudjelovanje u izradi plana napada na policijsku postaju u Glini i okolici, što je rezultiralo ubojstvom dvojice civila, ranjavanjem i protjerivanjem civila, uništenjem tridesetak kuća i gospodarskih objekata pri čemu je većina građana hrvatske nacionalnosti bila prinuđena napustiti svoje domove. “Suđenje Draganu Vasiljkoviću“.

²⁴³ “Zločin u Zamlači, Strugi i Kozibrodu“.

²⁴⁴ Optuženi: Predrag Orlović, Milan Begović, Nedeljko Pašić, Predrag Korizma, Nenad Korizma, Jan Janković i Pero Krnjeta. “Zločin u Zamlači, Strugi i Kozibrodu, u odsutnosti“.

²⁴⁵ Čl. 12 Ženevske konvencije, Postupanje prema ratnim zarobljenicima, 86. Preuzeto s: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>

Srbe iz sela Joševica: Jovu Zubanovića, Dušana Paunovića, Nikolu Radiševića i Simu Plavljanica.²⁴⁶ Još 1993. svaki od njih bio je osuđen na 20 godina zatvora, ali je Državno odvjetništvo RH (dalje: DORH) 2009. zatražilo od Vrhovnog suda RH ukidanje ove presude zbog proceduralnih razloga. Iste je godine započelo novo suđenje svoj četvorici osumnjičenika, ali je DORH zatražio obustavu i ovog postupka. Tako je ovaj zločin ostao još jedan od nizu nekažjenih zločina u Domovinskom ratu.

U Majur, Stubalj i Graboštane svakodnevno su dolazili naoružani pobunjenici te pljačkali, tukli i odvodili mještane, a s protekom vremena sve češće i ubijali. Većina ovih ubojstva bila je povezana s Nikolom Begovićem, kojeg se kasnije teretilo za neka od tih kaznenih djela. Presudom Županijskog suda u Sisku od 3. studenog 1994. Nikola Begović i Stevan Vučinić proglašeni su krivima što su kao pripadnici četničko – terorističkih formacija automatskim oružjem usmrtili nekolicinu mještana navedenih sela.²⁴⁷ Svaki je optužen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, koja kao takva nikada nije provedena. Spomenutom Nikoli Begoviću sudilo se za još zločina, ali su zbog okrivljenikove smrti sudski postupci morali biti obustavljeni.²⁴⁸

Na glinskom području mnogobrojne zločine nad hrvatskim stanovništvom činili su pripadnici lokalnih jedinica pobunjenih Srba u sastavu srpske TO-e. Sustavno su napadali i rušili sela u općini Glina, ubijali civile i ratne zarobljenike, a preostalo hrvatsko stanovništvo protjerivali u skladu s velikosrpskom politikom etnički čistog prostora. Takva sudbina zadesila je i Novo Selo Glinsko u kojem su pobunjeni Srbi nakon okupacije pobili cjelokupno stanovništvo koje nije htjelo napustiti svoje domove. U ožujku 2007. Županijsko državno odvjetništvo (dalje: ŽDO) u Sisku podnijelo je istražni zahtjev protiv šest osoba zbog osnovne sumnje da su počinili kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, osobito ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika.²⁴⁹ Osumnjičenici su se teretili po zapovjednoj liniji jer su izdali naredbe za napade na pojedina mjesta u općini Glina te nisu spriječili počinjenje zločina. Četrnaest godina poslije, krivnja za zločine sužena je na

²⁴⁶ “Zločin u selu Pecki – zaseoku Bjelovac: izvještaji sa suđenja“. Preuzeto s: https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/SELO_PECKI_ZASEOK_BJELOVEC_izvjestaji_sa_rasprave.pdf

²⁴⁷ “Zločin u Stublju, Graboštanima i Kostajničkom Majuru (opt. Nikola Begović i dr.)“.

²⁴⁸ Rješenjem Županijskog suda u Sisku od 28. rujna 2009. zbog smrti je obustavljen postupak protiv okrivljenog Nikole Begovića zbog zločina u Cerovljanima. Uvidom u izvadak iz matice umrlih Ureda državne uprave Sisačko-moslavačke županije – Hrvatska Kostajnica, vidljivo je da je okrivljenik umro 25. studenog 1992. godine, a činjenica smrti upisana je 13. studenoga 2002. godine. “Zločin u Cerovljanima (opt. Nikola Begović i dr.)“.

²⁴⁹ “Banovina 1991. na današnji dan: Srpski teroristi su 29. kolovoza 1991. opljačkali, spalili selo Skela, protjerali mještane i izvršili pokolj nad civilima“.

samo četiri osumnjičenika: Dušana Jovića, Milu Paspalja, Vladu Čupovića i Marka Vrcelja.²⁵⁰ Optuženicima se sudilo u odsutnosti jer su nedostupni pravosudnim tijelima Republike Hrvatske. Za zločine u Novom Selu Glinskom do danas nitko nije odgovarao.

Kršenje međunarodnog humanitarnog prava počinjeno je i u selima Joševici i Gornjim Jamama, također u glinskoj općini. Pripadnici snaga pobunjenih Srba ušli su u navedena sela i masakrirali preostalo civilno stanovništvo. Zločini u Gornjim Jamama obuhvaćeni su optužnicom koju je ŽDO u Sisku podiglo 30. srpnja 2010. protiv petorice državljana Republike Srbije zbog počinjenja ratnog zločina protiv civila i ratnih zarobljenika.²⁵¹ Optuženici su terećeni po zapovjednoj liniji i nedostupni su hrvatskom pravosuđu. Za zločine u Joševici pokrenuta su dva kaznena postupka protiv devetero optuženika kojima se sudilo u odsutnosti. Informacije o jednom od počinitelja, Bogdanu Jednaku, možemo dobiti iz Izvješća Organa bezbednosti 1. operativne grupe JNA i njegova načelnika Milana Ostojića: "... došli smo do podataka da su pripadnici IDG ŠTO Glina viđeni prije zločina u s. Selište odakle se može prići Joševici. Već ranije smo izvjestili da prema opisu preživjele Ane Šiftar postoje indicije da je izvršioc Jednak Bogdan, pripadnik spomenute IDG."²⁵² U veljači 2020. na Županijskom sudu u Zagrebu pokrenut je odvojeni postupak protiv trojice osumnjičenika za ubojstvo obitelji Kreštalica: Dušana Žarkovića, Bogdana Jednaka i Dušana Martića.²⁵³ Prvostupanjskom presudom proglašeni su krivima, a Vrhovni sud ih je u studenom 2020. osudio na kazne zatvora u trajanju od petnaest godina. Nije poznato jesu li okrivljenici izručeni pravosudnim tijelima RH na izvršenje zatvorske kazne.

Za vrijeme i nakon okupacije petrinjsko područje pretrpjelo je strašna razaranja i agresiju srpskih pobunjenika. Okružni sud u Sisku je u srpnju 1992. osudio zapovjednika garnizona i potpukovnika JNA Slobodana Tarbuka na dvadeset godina zatvora u odsutnosti.²⁵⁴ Tarbuk je proglašen krivim što je 2., 16. i 21. rujna 1991., bez ikakvog stvarnog razloga i povoda, naredio artiljerijski i tenkovski napad na Petrinju. Tijekom tih napada ubijena su dvojica građana Petrinje, više ih je ranjeno, a uništeni su brojni stambeni, komunalni, poslovni i sakralni objekti. Tarbuku je izrečena kazna u trajanju od dvadeset godina, ali ju nikad nije odslužio. Također, sudilo se i Draganu Sanaderu, Miletu Sanaderu, Milanu Drobnjaku i Slavku Drobnjaku,

²⁵⁰ Trebalo se suditi i Josipu Kovačeviću, ali je kazneni postupak obustavljen zbog smrti. "Zločin na glinskom području – u odsutnosti".

²⁵¹ "Priopćenje povodom 29. obljetnice zločina u Gornjim Jamama".

²⁵² HR-HMDCDR, 2., kut. 6043., 25. prosinac 1991.

²⁵³ "Presuda br. Kž-rz 27/2020-4", *Vrhovni sud Republike Hrvatske*. Preuzeto s: <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2013/10/Opt.-Dusan-Zarkovic-i-dr.-Zlocin-Josevici-obitelj-Krestalica.pdf>

²⁵⁴ "Obilježavamo 30. godišnjicu pada Petrinje u Domovinskom ratu".

pripadnicima paravojsnih formacija tzv. SAO Krajine za ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. Presudom Županijskog suda u Sisku proglašeni su krivima jer su dana 16. rujna, u blizini zgrade “Vila Gavrilović“, izvršili masakr nad pripadnicima ZNG-a i Policijske uprave Sisak i Petrinja.²⁵⁵ Svakom od optuženih izrečena je kazna zatvora u trajanju od dvadeset godina.

Za ubojstvo obitelji Kozbašić u Petrinji optuženi su pripadnici “specijalne milicije“ tzv. SAO Krajine. Na Županijskom sudu u Zagrebu 27. rujna 2018. podignuta je optužnicu protiv dvojice okrivljenika, danas državljana Republike Srbije, zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva.²⁵⁶ Okrivljenici su bili ispitani na Odjelu za ratne zločine Višeg suda u Beogradu gdje su obojica porekli odgovornost za zločine. Valja naglasiti da pravne institucije u Srbiji nisu učinile išta što bi pomoglo u otkrivanju i eventualnom kažnjavanju počinitelja navedenog zločina. Ova priča dobila je svoj epilog u ožujku 2021. kada je na temelju međunarodne tjeralice raspisane od strane Republike Hrvatske, u zračnoj luci u Frankfurtu uhićen Savo Grnović. Njega se opravdano teretilo da je zajedno s Jovanom Ranićem sudjelovao u ovom zločinu.²⁵⁷ Na Županijskom sudu u Zagrebu 16. veljače 2022. započela je rasprava o kaznenom postupku protiv optuženog Save Grnovića i optuženog Jovana Ranića koji je i dalje nedostupan hrvatskim vlastima. Budući da na temelju izvedenih dokaza nije bilo moguće utvrditi da su optuženici počinili zločin, 14. lipnja 2022. donesena je oslobađajuća presuda.²⁵⁸

Tih ratnih dana Petrinju je potresao zločin koji se dogodio unutar Tvornice Gavrilović, prilikom kojeg je život izgubio Stjepan Komes. Presudom Županijskog suda u Sisku broj K-39/1994 od 4. prosinca 1998. optužen je Jugoslav Vidić. Proglašen je krivim što je 16. rujna 1991. u krugu mesne industrije Gavrilović, sa većim brojem neidentificiranih osoba sudjelovao u fizičkom i psihičkom zlostavljanju djelatnika navedene tvornice, da bi zatim iz grupe djelatnika izdvojio Stjepana Komesa te mu ostrim predmetom odsjekao desnu ruku u predjelu lakta zbog čega je Komes ubrzo preminuo.²⁵⁹ Dakle, Vidić je sudjelovao u napadu na civilno stanovništvo pri čemu je jedna osoba izgubila život, čime je prekršio pravila međunarodnog prava za vrijeme oružanog sukoba. Vidić je za ovaj zločin osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, ali je i dalje nedostupan tijelima kaznenog progona Republike Hrvatske.

²⁵⁵ *Isto.*

²⁵⁶ MARAS-KRALJEVIĆ, “Srpski zločini nad civilnim stanovništvom na petrinjskom području 1991. godine – primjer obitelji Kozbašić“, 19.

²⁵⁷ “Manipulacije: Po čemu su ubojstva obitelji Kozbašić, Jurić, Čengić, Matijević ili Aleksander manji zločini od onog počinjenog nad obitelji Zec?“,

²⁵⁸ “Zločin u Petrinji, obitelj Kozbašić“.

²⁵⁹ “Presuda Županijskog suda Sisak u odsutnosti“, 3. Preuzeto s: <http://www.centar-za-mir.hr/wp-content/uploads/2013/12/Vidic-Jugoslav-Presuda-ZS-Sisak-u-odsutnosti-04-12-1998.pdf>

Zločini počinjeni u Baćinu i Cerovljanima u listopadu 1991. bili su drugi po redu po broju žrtava nakon Ovčare. Ukupno je u Hrvatskoj Dubici, Baćinu i Cerovljanima 1991. ubijeno/nestalo 109 osoba, većinom civila Hrvata.²⁶⁰ Za zločin u Baćinu prvi je optužen Milan Martić, ministar obrane i ministar unutarnjih poslova tzv. SAO Krajine. Pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haggu je u lipnju 2007. osuđen je na kaznu zatvora od 35 godina za nekoliko kaznenih djela, uključujući zločine u Baćinu, Hrvatskoj Dubici i Cerovljanima.²⁶¹ Za zločin u Baćinu sudilo se i Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću, a optuženi su za udruženi zločinački pothvat te sve druge oblike individualne odgovornosti, uključujući zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja na području Hrvatske.²⁶² Prema prvoj presudi iz 2013. bili su oslobođeni optužbe, no 2015. Žalbeno vijeće MKSJ ponovno je naložilo suđenje po svim točkama optužnice. Suđenje je završilo u lipnju 2021. osuđujućom presudom od 12 godina zatvora.²⁶³ Ostali počinitelji ratnog zločina u Baćinu još uvijek su nedostupni pravosudnim tijelima Republike Hrvatske. Na Županijskom sudu u Rijeci 2013. godine okončana je prvostupanjska presuda te je još sedam okrivljenika proglašeno krivima za zločin u Baćinu, dok je dvoje oslobođeno optužbi.²⁶⁴ Godine 2010. pred Županijskim sudom u Sisku podignuta je optužnica protiv Branka Dimitrovića, predsjednika Ratnog predsjedništva Općine Hrvatska Kostajnica i komandanta Općinskog štaba Teritorijalne obrane, te još osmero počinitelja. Optuženi su da su isplanirali ubijanje preostalog hrvatskog stanovništva i izdali zapovijed na temelju koje su njihovi podređeni priveli i zatočili, a zatim ubili najmanje 56 ljudi.²⁶⁵ Optuženo je sedam osoba, a suđenje je vođeno u njihovoj odsutnosti.

Jedan od najtežih slučajeva ratnih zločina srpskih pobunjenika na području Banovine bio je zločin u selu Kostrići. Ovaj zločin počinili su pripadnici Jedinice za posebne namjene MUP-a tzv. SAO Krajine zvani "Kaline" pod zapovjedništvom Steve Borojevića "Gadafija". Policijska uprava Sisak podatke o zločinu u Kostrićima počela je prikupljati još u prosincu 1991., ali je tek nakon 2012. istraga napravila značajnije pomake. Dok se istraga pokrenula saznala su se

²⁶⁰ "Obilježavamo 30. godišnjicu zločina u Baćinu".

²⁶¹ Tužiteljstvo je utvrdilo da su progoni obuhvaćali sljedeće zločine: istrebljenje i ubojstvo više stotina Hrvata i drugih nesrpskih civila širom teritorija RSK i SAO Krajine, te konkretno u selima: Hrvatska Dubica, Cerovljani, Baćin, Saborsko, Poljanak, Lipovača, Škabrnja, Nadin i Bruška. "Sažetak presude raspravnog vijeća Milanu Martiću". Preuzeto s: https://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/bcs/070612bcs_summary.pdf

²⁶² Jovica Stanešić bio je načelnik Službe državne bezbednosti Srbije, a Franko Simatović komandant Jedinice za specijalne operacije Službe državne bezbednosti. "Obilježavamo 30. godišnjicu zločina u Baćinu".

²⁶³ *Isto*.

²⁶⁴ Sva sedmorica počinitelja osuđena su u odsutnosti i to: Milinko Janjetović, Momčilo Kovačević, Stevo i Veljko Radunović, Stevan Dodoš, Branko Domitrović, Slobodan Borojević. TOMAŠEVIĆ, "Zločini srpskih pobunjenika u Kostrićima i Baćinu 1991. godine", 350.

²⁶⁵ "Obilježavamo 30. godišnjicu zločina u Baćinu".

imena počinitelja, ali je većina njih nažalost već umrla.²⁶⁶ Istraga je omogućila ŽDO u Zagrebu da 14. ožujka 2016. donese Rješenje o provođenju istrage protiv desetorice još živih osumnjičenika. Osnovno se sumnjalo da su osumnjičenici počinili dva kaznena djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva.²⁶⁷ Unatoč osnovanim sumnjama za počinjenje zločina, nitko od okrivljenika nije bio izručen hrvatskom pravosuđu. Dana 13. srpnja 2021. na Županijskom sudu u Zagrebu započela je rasprava o kaznenom postupku protiv prvooptuženog Steve Džakule i sedmorice drugih za ubojstvo 15 hrvatskih civila.²⁶⁸ Suđenje se trenutno odvija u odsutnosti i nažalost upućuje na sličan rasplet kao i kod drugih neriješenih slučajeva.

Premda su počinjeni zločini godinama bili poznati javnosti, pravne institucije Republike Srbije učinile su vrlo malo u otkrivanju i eventualnom kažnjavanju počinitelja. Unatoč tome, na Županijskim sudovima u Hrvatskoj, kao i na MKSJ, podignute su brojne optužnice protiv glavnih osumnjičenika.²⁶⁹ Nakon izricanja optužnice i pokretanja sudskih procesa, očekivano je trebala uslijediti presuda i izvršenje kazne. U slučaju zločina počinjenih sa srpske strane kaznenopravni postupak nije bio tako jednostavan. Jedan od glavnih razloga bio je taj da su počinitelji u pravilu nedostupni, odnosno da žive na području Republike Srbije koja ih kao svoje državljane ne želi izručiti. Druge poteškoće uključivale su manjak svjedoka zločina i vjerodostojnost njihovih iskaza. Shodno tome, ne iznenađuje činjenica da većina ranije spomenutih okrivljenika nije odgovarala za svoje zločine i odslužila zaslužene zatvorske kazne.

²⁶⁶ Stevu Borojevića “Gadafija“ i Milana Zeca je 24. travnja 1992. ubio Miroslav Tadić; Milana Lađevića je 9. siječnja 1992. ubio Stevo Borojević “Gadafi“. Ostali umrli: Stevo Borojević “Ćuk“, Nikola Begović “Konduker“, Nikola Ilić zv. Nina, Milan Drobniak zv. Gola, Stevo Vučinić zv. Hans, Gojko Malešević zv. Četnik. RAGUŽ, *Kostrići – najtužnije selo u Hrvatskoj*, 259.

²⁶⁷ *Isto*, 260.

²⁶⁸ “Zločin u Kostriću, opt. Stevo Džakula i dr. – u odsutnosti“.

²⁶⁹ Županijsko državno odvjetništvo u Sisku je od početka Domovinskog rata otvorilo ukupno 417 predmeta ratnih zločina od čega 109 za kaznena djela ratnih zločina protiv poznatih počinitelja i 308 predmeta protiv nepoznatih počinitelja. Vrdoljak, “Problemi žrtava i procesuiranja ratnih zločina u Domovinskom ratu na području Sisačko – moslavačke županije“, 300.

7. ZAKLJUČAK

Obrađujući tematiku zločina pobunjenih Srba na području Banovine može se dobiti uvid u dugogodišnje ciljeve velikosrpske politike koja se u razdoblju Domovinskog rata počela ostvarivati. Želeći stvoriti vlastitu državu na tuđem teritoriju, pobunjeni Srbi provodili su politiku etničkog čišćenja nesrpskog stanovništva, odnosno svjesno su proganjali, mučili i ubijali hrvatsko civilno stanovništvo. Shodno tome, takvim djelovanjem prekršili su temeljne odredbe Ženevske konvencije iz 1949., ali i Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske. Na temelju svjedočanstava aktivnih i posrednih sudionika spomenutih zločina, ali i relevantnih dokumenata, uspjelo se doći do nekih ključnih odgovora ovog istraživanja. Također, za potrebe rada bilo je nužno provesti interdisciplinarno istraživanje, odnosno pristupiti obrađenim zločinima i s kaznenopravnog aspekta. Prema podacima iz različitih iskaza, dokumenata i podignutih optužnica, potvrđena je teza da su pobunjeni Srbi uistinu svjesno provodili politiku etničkog čišćenja, znajući da je to strogo kažnjivo prema svim zakonima međunarodnog i nacionalnog prava. Ženevska konvencija strogo zabranjuje svako nasilno djelovanje prema ratnim zarobljenicima i civilima te nalaže humano postupanje prema istima za vrijeme trajanja oružanog sukoba. U protivnom, svako kršenje temeljnih članaka konvencije vrednovat će se kao kazneni čin. Nadalje, na razini hrvatske države kršenje zločina obrađuje se na temelju Osnovnog krivičnog zakona. On kao takav određuje kaznu zatvora za svako genocidno djelovanje i počinjenje ratnih zločina nad civilnim stanovništvom i ratnim zarobljenicima. Dakle, neupitno je da su pobunjeni Srbi činili zločine u selima i općinama Banovine, kao što je isto tako neupitno njihovo kršenje međunarodnog i državnog prava.

Drugo bitna stavka ovog rada odnosila se na pitanje odgovornosti za zločine. Nastojalo se otkriti jesu li počinitelji ovih zločina odgovarali za počinjena djela i jesu li odslužili zaslužene zatvorske kazne. Iz rada saznajemo da su na Županijskim sudovima u Hrvatskoj bili pokrenuti brojni sudski procesi i da su podignute optužnice protiv nekih od okrivljenika zločina. Nažalost, većini njih je bilo suđeno u odsutnosti i nikad nisu bili izručeni na odsluženje kazni. Porazna je činjenica da usprkos jasnim dokazima izvršitelji zločina na Banovini, ali i na drugim mjestima Hrvatske, vjerojatno nikad neće odgovarati za počinjene zločine. Postavlja se pitanje kako je to moguće. Jedan od glavnih razloga je manjak suradnje s Republikom Srbijom koja nije pokazivala stvarni interes za razotkrivanje odgovornih pojedinaca za zločine te je na taj način praktički štitila svoje državljane. Osim toga, veliki problem predstavljalo je i vrijeme, odnosno dugotrajno trajanje sudskih postupaka i mijenjanje optužnica na temelju raznih nepredvidljivih okolnosti. Kako je vrijeme odmicalo, sve je više postajala upitna i vjerodostojnost iskaza

svjedoka, a neki svjedoci i optuženici su u međuvremenu i umrli. Realna poteškoća u istraživanju i procesuiranju zločina bio je i sam karakter tih predmeta koji su zahtijevali poseban pristup i nužnost timskog i multidisciplinarnog rada.

Može se zaključiti kako je otkrivanje i procesuiranje ratnih zločina iznimno težak i dugotrajan posao, ali je posao u kojem se očekuje da odgovorni na kraju budu i kažnjeni. Dužnost hrvatske države i njezinih pravnih institucija je da nastave s procesuiranjem ratnih zločina, kako bi se bar djelomično stvorili uvjeti da žrtve ne budu zaboravljene i da krivci budu privedeni pravdi. Zločini počinjeni u selima i općinama Banovine bili su i jesu itekako stvarni. Na nama je da nikad ne zaboravimo žrtvu koju su hrvatski civili podnijeli jer su željeli ostati u svojim domovima i u svojoj domovini.

8. BIBLIOGRAFIJA

Objavljeni izvori:

HR-HMDCDR-Donatori: Hrvatska, Hrvatski memorijalno – dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, fond Donatori.

HR – HMDCDR-2: Hrvatska, Hrvatski memorijalno – dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, fond 2.

RUPIĆ, Mate (ur.). *Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.)*, Knjiga 1, Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.

Knjige:

ANTIĆ, Ljubomir. *Velikosrpski nacionalni programi: ishodišta i posljedice*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Hrvatski institut za povijest, 2007.

BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj: 1990-1995*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2005.

GAJDEK, Đuro. *Petrinjska bojišnica 1991.-1995*. Petrinja: Grad Petrinja, 2008.

GOLEC, Ivica. *Povijest grada Petrinje*. Petrinja: Matica hrvatska Petrinja; Zagreb: Školska knjiga Zagreb, 1993.

LOZO, Stjepan. *Ideologija i propaganda velikosrpskog genocida nad Hrvatima: projekt "Homogena Srbija" 1941*. Split: Naklada Bošković, 2017.

MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

MARIJAN, Davor. *Hrvatska 1989.-1992.: rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.

MARIJAN, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga: Hrvatski institut za povijest, 2008.

MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918-1991): hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.

NAZOR, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji: 1945.-1991.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Školska knjiga, 2006.

RADELIĆ, Zdenko. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat.* Zagreb: Školska knjiga, 2006.

RAGUŽ, Jakša. *Kostrići: najtužnije selo u Hrvatskoj.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

VALENTIĆ, Mirko. *Rat protiv Hrvatske: 1991-1995: velikosrpski projekti od ideje do realizacije.* Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2010.

VUIĆ, Josip. *Dokumenti i sjećanja.* Petrinja: Udruženje prognanika Petrinje, 1996.

Prilozi u zbornicima radova:

KRUPIC, Marija. "Stradanje kostajničkih i dubičkih Hrvata u II. svjetskom ratu i Domovinskom ratu". U: *Vrijeme žrtve: zbornik radova Šestog hrvatskog kongresa održanog 14. i 15. lipnja u Zagrebu i Sisku završenog 16. lipnja 2013. u Baćinu*, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb: Hrvatsko žrtvoslovno društvo, 2015,

NAZOR, Ante. "Zločini srpskih snaga na Banovini u srpnju 1991.". U: *Vrijeme žrtve: zbornik radova Šestog hrvatskog kongresa održanog 14. i 15. lipnja u Zagrebu i Sisku završenog 16. lipnja 2013. u Baćinu*, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb: Hrvatsko žrtvoslovno društvo, 2015, 72-86.

RAGUŽ, Jakša. "Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore 1991.". U: *Osam stoljeća Čuntića: 1211.-2011: zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 19. studenoga 2011. u Hrvatskom Čuntiću*, ur. Jakša Raguž, Hrvoje Kekez, Vladimir Krpan. Zagreb – Petrinja: Hrvatski institut za povijest; Matica hrvatska u Petrinji, 2012, 353-409.

TOMAŠEVIĆ, Željko. "Zločini srpskih pobunjenika u Kostrićima i Baćinu 1991. godine". U: *Vrijeme žrtve: zbornik radova Šestog hrvatskog kongresa održanog 14. i 15. lipnja u Zagrebu i Sisku završenog 16. lipnja 2013. u Baćinu*, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb: Hrvatsko žrtvoslovno društvo, 2015, 345-352.

VRDOLJAK, "Problemi žrtava i procesuiranja ratnih zločina u Domovinskom ratu na području Sisačko – moslavačke županije". U: *Vrijeme žrtve: zbornik radova Šestog hrvatskog kongresa održanog 14. i 15. lipnja u Zagrebu i Sisku završenog 16. lipnja 2013. u Baćinu*, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb: Hrvatsko žrtvoslovno društvo, 2015, 298-311.

VUČKOVIĆ, Snježana. "Krvavi Baćin". U: *Vrijeme žrtve: zbornik radova Šestog hrvatskog kongresa održanog 14. i 15. lipnja u Zagrebu i Sisku završenog 16. lipnja 2013. u Baćinu*, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb: Hrvatsko žrtvoslovno društvo, 2015, 674-676.

Prilozi u časopisima:

KOVAČEVIĆ, Stevo. "Pokolji civila u Baniji: Kraljevčani i Pecki, 14. i 16. kolovoza 1991". *Liječnički vjesnik: glasilo Hrvatskoga liječničkog zbora* (1991), br. 7-8, vol. 113: 205-208. Pristup ostvaren 30. 6. 2022.

<https://library.foi.hr/dbook/cas.php?B=1&item=S01101&godina=1991&broj=07-08&page=205>

MARAS – KRALJEVIĆ, Josipa. "Srpski zločini nad civilnim stanovništvom na petrinjskom području 1991. godine – primjer obitelji Kozbašić". *Kroatologija* 12 (2021), br. 1: 9-29. Pristup ostvaren 15. 6. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/370806>

PAVLIČEVIĆ, Dragutin. "Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793-1993.". *Društvena istraživanja* (1993), br. 2-3 (4-5): 247-283. Pristup ostvaren 25. 4. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/51755>

RAGUŽ, Jakša. "Pad Policijske postaje Kozibrod". *Petrinjski zbornik* (2007), br. 9: 62-92.

Web-stranice i drugi sadržaji s interneta:

BARUNČIĆ – PLETIKOSIĆ, Julija. "Domovinski rat na Banovini.". *Hrvatska revija* (2021), br. 1. Pristup ostvaren 20. 4. 2022. <https://www.matica.hr/hr/650/domovinski-rat-na-banovini-31668/>

ICTY, Sažetak presude raspravnog vijeća Milanu Martiću (Haag: ICTY, 12. 6. 2007.), pristup ostvaren 12. 7. 2022, https://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/bcs/070612bcs_summary.pdf.

"26. siječnja 1991. Slučaj Špagelj – što je KOS spremao Hrvatskoj u cilju njezinog uništenja?". Portal Narod.hr, 26. 1. 2019. Pristup ostvaren 20. 4. 2022. <https://narod.hr/kultura/video-26-sijecnja-1991-slucaj-spegelj-sto-je-kos-spremao-hrvatskoj-u-cilju-njezinog-unistenja>

"Zločin u Zamlači, Strugi i Kozibrodu: izvještaj s praćenja suđenja". Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 20. 6. 2022. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/Zamlaca_Struga_i_Kozibrod_izvjestaji_s_rasprave.pdf

“Priopćenje povodom obljetnice zločina u Novom Selu Glinskom“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 23. 6. 2022. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/2012.10.12_Novo_Selo_Glinsko.pdf

“Priopćenje povodom 29. obljetnice zločina u Gornjim Jamama i Joševici“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 24. 6. 2022. <https://documenta.hr/novosti/priopcenje-povodom-29-obljetnice-zlocina-u-gornjim-jamama-i-josevici/>

MARINIĆ, Borna. “Išli su od kuće do kuće i ubijali sve koje su zatekli u selu, čudom preživjela samo baka Anka – zločin u selu Joševica“. Portal Domovinski rat.hr, 16. 12. 2021. Pristup ostvaren 24. 6. 2022. <https://domovinskirat.hr/2021/12/16/isli-su-od-kuce-do-kuce-i-ubijali-sve-koje-su-zatekli-u-selu-cudom-prezivjela-samo-baka-anka-zlocin-u-selu-josevica/>

“Detaljni podaci o nestalom licu“. Portal Veritas. Pristup ostvaren 25. 6. 2022. <http://www.veritas.org.rs/srpske-zrtve-rata-i-poraca-na-podrucju-hrvatske-i-bivse-rsk-1990-1998-godine/spisak-nestalih/detaljni-podaci-o-nestalom-licu/?RB=2849>

“Gornje Jame i Joševica – zločini nad hrvatskim civilima“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 24. 6. 2022. <https://documenta.hr/novosti/gornje-jame-i-josevica-zlocini-nad-hrvatskim-civilima/>

GRŠIĆ, Mario. “Nikada se neće zaboraviti 16. rujna 1991. u Petrinji“. Portal 53, 16. 9. 2021. Pristup ostvaren 25. 6. 2022. <http://portal53.hr/nikada-se-nece-zaboraviti-16-rujna-1991-u-petrinji-3/>

“Presuda županijskog suda Sisak u odsutnosti“. Centar za mir, nenasilje i ljudska prava. Pristup ostvaren 26. 6. 2022. <http://www.centar-za-mir.hr/wp-content/uploads/2013/12/Vidic-Jugoslav-Presuda-ZS-Sisak-u-odsutnosti-04-12-1998.pdf>

“Obilježavamo 30. godišnjicu zločina u Baćinu“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 28. 8. 2022. <https://documenta.hr/novosti/obiljezavamo-30-godisnjicu-zlocina-u-bacinu/>

“Suđenje Draganu Vasiljkoviću“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 5. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/sudenje-draganu-vasiljkovicu/>

“Zločin u Zamlaci, Strugi i Kozibrodu“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 6. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/zlocin-u-zamlaci-strugi-i-kozibrodu-ii/>

“Zločin u Zamlachi, Strugi i Kozibrodu, u odsutnosti“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 6. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/zlocin-u-zamlaci-strugi-i-kozibrodu-opt-predrag-orlovic-i-dr-sudenje-u-odsutnosti/>

“Zločin u selu Pecki – zaseoku Bjelovac: izvještaji sa suđenja“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 8. 7. 2022. https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/10/SELO_PECKI_ZASEOK_BJELOVEC_izvjestaji_sa_rasprave.pdf

“Zločin u Stublju, Graboštanima i Kostajničkom Majuru (opt. Nikola Begović i dr.)“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 8. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/zlocin-u-sublju-grabostanima-i-kostajnickom-majuru-opt-nikola-begovic-i-dr/>

“Zločin u Cerovljanima (opt. Nikola Begović i dr.)“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 8. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/zlocin-u-cerovljanima-opt-nikola-begovic-i-dr/>

PINTER, Zlatko. “Banovina 1991. na današnji dan: srpski teroristi su 29. kolovoza 1991. opljačkali, spalili selo Skela, protjerali mještane i izvršili pokolj nad civilima“. Portal Politikaplus, 29. 8. 2021. Pristup ostvaren 10. 7. 2022. <http://www.politikaplus.com/novost/213254/srpski-teroristi-su-29.-kolovoza-1991.-godine-opljackali-spalili-selo-skela-protjerali-mjestane-i-izvrsili-pokolj-nad-civilima>

“Zločin na glinskom području – u odsutnosti“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 10. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/zlocin-na-glinskom-podrucju-sudenje-u-odsutnosti/>

“Presuda br. Kž-rz 27/2020-4“, *Vrhovni sud Republike Hrvatske*. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 10. 7. 2022. <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2013/10/Opt.-Dusan-Zarkovic-i-dr.-Zlocin-Josevici-obitelj-Krestalica.pdf>

“Obilježavamo 30. godišnjicu pada Petrinje u Domovinskom ratu“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 11. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/obiljezavamo-30-godisnjicu-pada-petrinje-u-domovinskom-ratu/>

PINTER, Zlatko. “Manipulacije: po čemu su ubojstva obitelji Kozbašić, Jurić, Čengić, Matijević ili Aleksander manji zločini od onoga počinjenog nad obitelji Zec?“. Portal Politikaplus, 7. 8. 2021. Pristup ostvaren 11. 7. 2022.

<https://www.politikaplus.com/novost/212649/po-cemu-su-ubojstva-obitelji-kozbasic-juric-cengic-matijevic-ili-aleksander-manji-zlocini-od-onoga-pocinjenog-nad-obitelji-zec>

“Zločin u Petrinji, obitelj Kozbašić“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 11. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/zlocin-u-petrinji-obitelj-kozbasic/>

“Zločin u Kostriću, opt. Stevo Džakula i dr. – u odsutnosti“. Documenta – centar za suočavanje s prošlošću. Pristup ostvaren 12. 7. 2022. <https://documenta.hr/novosti/zlocin-u-kostricu-opt-stevo-dzakula-i-dr-sudenje-u-odsutnosti/>

Pravni propisi:

Ženevska konvencija o zaštiti civilnog stanovništva od 12. kolovoza 1949. Pristup ostvaren 5.7. 2022. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>

Ženevska konvencija o postupanju prema ratnim zarobljenicima od 12. kolovoza 1949. Pristup ostvaren 5.7. 2022. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>

Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske. Narodne novine 31 (1993), br. 39/92 i 91/92. Pristup ostvaren 5.7.2022. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_04_31_569.html